

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

SOSYOLOJİDE DİASPORA İNCELEMELERİ: GÖRÜŞLER, KAVRAMLAR VE TEORİLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Kübra HİDİROĞLU

BURSA - 2011

U.Ü. S.B.E.
SOSYOLOJİ ANABİLİM
DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

SOSYOLOJİDE DİASPORA İNCELEMELERİ: GÖRÜŞLER,
KAVRAMLAR VE TEORİLER
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Kübra
HİDİROĞLU

BURSA
2011

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

SOSYOLOJİDE DİASPORA İNCELEMELERİ: GÖRÜŞLER, KAVRAMLAR VE TEORİLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Kübra HİDİROĞLU

**Danışman:
Prof. Dr. Hüsamettin ARSLAN**

BURSA - 2011

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... Anabilim/Anasanat
Dalı, ... Bilim Dalı'nda
..... numaralı .....
.....'nın ..... hazırladığı
“ .....
.....” konulu ..... (Yüksek
Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı,
...../...../ 20.... günü ..... - .....saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara
alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının .....
(başarılı/başarısız) olduğuna ..... (oybirliği/oy çokluğu) ile
karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20.....

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Kübra HİDİROĞLU
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Sosyoloji
Bilim Dalı : Sosyoloji
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : IX+70
Mezuniyet Tarihi : .... / .... / 20.....
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Hüsamettin Arslan

SOSYOLOJİDE DİASPORA İNCELEMELERİ/GÖRÜŞLER, TEORİLER VE KAVRAMLAR

Diaspora kavramı, tarihi çok eski dönemlere uzanan bir kavram olarak, Batı sosyal bilimler literatüründe oldukça geniş bir yere sahiptir. Kavram bir anavatandan dağılan ve dünyanın farklı yerlerine göç eden, özellikle zorla yerinden edilmiş grupların oluşturduğu topluluğa atıfta bulunur. Ancak diaspora ne sadece bir göçü, ne de kendisi ile sıkça birbirini yerine kullanılan diğer benzer kavramları ima eder. Diaspora kavramının kendisi, bu özelliğinden dolayı, kendisi ile benzer amaçlarla kullanılan diğer bütün kavramların üzerindedir. Temelinde göç faktörünün olması, kavramı bir çok farklı kavramla bir arada kullanma zorunluluğunu doğurur. Bir süreç olarak diasporanın oluşumu, incelenmesi gereken alanın altında birçok yan alanın incelenme zorunluluğunu doğurur. Transnasyonalizm, etnisite, etnik gruplar, kimlik oluşum süreçleri ve melezleşme diaspora ile ilgili bir çalışmanın olmazsa olmaz kavramlarıdır. Üç ana bölümden oluşan bu tezde, ilk olarak birinci bölümde diaspora kavramının neye atıfta bulunduğundan, kavramın tarihçesinden ve tarihten bu yana kullanım alanlarından geçirdiği dönüşümlerden bahsedilmiştir. İkinci bölüm diaspora ile en fazla benzeyen kavramlardan biri olan transnasyonalizm kavramının anlamını ve bu kavramın diaspora ile benzerlikleri ve farklılıkları temelinde iki kavramın ne tür dans partnerleri olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü ve son bölüm ise öncelikle etnisite kavramını ve etnik grup ile diasporik grup ayrımını açıklar. Ve daha sonra diasporik üyeler için önemli bir yere sahip olan kimlik meselesi, melezleşme ve çokkültürlülük konularını değinir. Kimlik oluşumunun nasıl şekillendiği, melezleşmenin ne olarak algılanması gerektiği ve çokkültürlülük politikalarının diasporaları nasıl etkilediği bu bölümün temel hedefleri arasındadır.

Anahtar Sözcükler:

Diaspora
Çokkültürlülük

Transnasyonalizm

Etnisite

Kimlik

Melezlik

ABSTRACT

Name and Surname : Kübra HIDIROĞLU
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Sociology
Branch : Sociology
Degree Awarded : Master
Page Number : IX+70
Degree Date : .... / .... / 20.....
Supervisor (s) : Prof. Dr. Hüsamettin ARSLAN

DIASPORA STUDIES IN SOCIOLOGY/ VISIONS, THEORIES AND CONCEPTS

The term “diaspora”, as a term whose origin dates back to ancient times, have taken an important place in the literature of western social science. The origins of ancient greek “dia” and “speiro/sperien of the term sum up what it means. This term refers to a society which dispersed and emigrated to the different places of the world, especially to the one which the groups, forced displacement, formed. Yet, diaspora implies neither only an emigration nor others similar terms which were substituted for each other. The very term “diaspora”, because of this feature, is above of all others terms which are used with the similar aims as the term itself. The fact that its origin has the factor “emigration”, breeds the obligation of using of this term with many different terms all together. The formation of diaspora as a process breeds the obligation of being examined of many sides areas under the area which must be examined. Transnationalism, ethnicity, ethnic groups are *sine qua non* terms of a study related to the processes of identity formations and miscegenation diaspora. In this thesis which consists of three main section, primarily in the first section it is mentioned to what the term “diaspora” refers, its history and the transformations which it has undergone regarding its areas of usage throughout history. In the second one it is aimed to explain that the meaning of the term “transnationalism” which is one of the term that furthest bears resemble to “diaspora”, and at the heart of the similarities and differences of this term “transnationalism” with the term “diaspora”, what kind of dans partners which these two terms is. In the third section and the final one, it mentions primarily the term “ethnicity” and the segregation between the ethnic group and diaspora group. And then it speaks to identity problem, miscegenation and multi-cultarilism, which are of importance for diasporic members. How to being shaped of identity formation, necessity of how to being perceived of miscegenation, and how the multi-cultarilism politics affect diasporas are of primary objectives of this section

Keywords:

Diaspora Transnationalism Ethnicity Identity Hybridity Multiculturalism

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu metin, Sosyolojideki, özellikle Batı literatüründeki diaspora incelemelerini Türk sosyolojisi ne tanıtılma niyetiyle ortaya çıkmış bir metindir. Ancak tamamlandığı an itibarı ile yalnızca bir giriş metni olabilmiştir. Nitekim konunun ülkemizde daha önce bu tarzda ele alınmamış olması, kullanılan literatürün yabancı dile hakimiyet gerektirmesi, konuların ve alanın genişliği ve elbette bir zaman kısıtlamasının olması bu metni çok daha geniş bir çalışma için bir hazırlık niteliğinde bırakmak zorunluluğunu doğurmuştur.

Çok çetrefilli bir yola çıkacağımı bile bile üstlendiğim bu çalışma, özellikle yazma aşamasında beni oldukça zorlasa da yine de çalışılabilir en iyi tez konusuydu. Konunun güncel olması, eskimeyecek bir konu olması ve siyasetle olan yakın ilişkisi bu konuda çalışmak için bana göre yeterli sebeplerdi. Ayrıca daha önce el atılmamış bir alanda çalışmak ve dolayısıyla söyleyebilecek yeni bir şeyler olduğu bilinci her zaman beni daha fazla heyecanlandıran bir unsurdur. Özellikle bu tezin yazımı sürecinde isyanlara, iç karışıklıklara, ayaklanmalara ve dolayısıyla insanların ülkelerini terk edip başka ülkelere göç akışlarının başladığına şahit olduk. Bütün bu olaylar, diaspora konusunun ileride de çokça tartışılan bir konu olacağı ve dünyanın yeni diasporalara gebe olduğu konusundaki inançlarımı daha da pekiştirdi. Ve diasporanın tarihinde ne kadar yerinden edilmişlik varsa geleceğinde de aynı oranda yerinden edilmelerin, sürgünün, acıların ve gözyaşlarının olacağı fikrini zihnimde bir kez daha onaylamış oldu.

Bu tezin hazırlandığı iki senelik dönem aslında benim için hayatımın en zor ve en meşakkatli dönemidir. En Büyük teşekkürü ise bu zorlu dönemde bana inanan ve güvenen, benden yardımlarını esirgemeyen tez danışmanın Prof. Dr. Hüsamettin Arslan'a borçluyum. Ayrıca lisans ve yüksek lisans öğrenimim boyunca eğitimimde katkıları olan sayın Prof. Dr. Fügen Berkay'a teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca hocam olmasının yanı sıra her daim bir arkadaş gibi yaklaşan ve sıkıntıları çözme konusunda elinden geleni yapmaya çalışan Yar. Doç. Dr. Gökhan Yavuz Demir'e teşekkürü bir borç bilirim. Tez yazım süresinde hem tezle ilgili konularda hem de hayata dair sıkıntılarda başını ağrıttığımı düşündüğüm Araş. Gör. Mihriban Şenses'e teşekkür ederim. Bu uzun dönem boyunca bana sabır gösteren ve elimden gelenin en iyisini yapmam için beni her

daim destekleyen ailemin çabalarına minnet borçluyum. Ve son olarak hayatımın her aşamasında olduğu gibi bu dönemde de beni hiç yalnız bırakmayan, her konuda cesaretlendiren, bu yolda her daim yanımda yürüyen ve teşekkürün en büyüğünü borç bildiğim biri daha var. O olmasaydı bu tezin ortaya çıkmasında çok daha büyük problemler yaşayabilirdim. Bu yüzden bütün bu stresli dönem boyunca desteklerini esirgemeyen ve elinden geleni yapan Araş. Gör. Erhan Kuçlu'ya minnettarım.

BURSA 2011

Kübra HİDİROĞLU

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DİASPORANIN KAVRAMSAL ANALİZİ

1.DİASPORA NEDİR?.....	5
------------------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

TRANSNASYONALİZM-DİASPORA İLİŞKİSİ

1.TRANSNASYONALİZM VE DİASPORA TARTIŞMASI.....	25
1.1.SOSYAL MORFOLOJİ OLARAK TRANSNASYONALİZM.....	31
1.2.BİLİNÇ TÜRÜ OLARAK TRANSNASYONALİZM.....	31
1.3.KÜLTÜREL YENİDEN ÜRETİM MODU.....	32
1.4.SERMAYE YOLU OLARAK TRANSNASYONALİZM.....	33
1.5 POLİTİK ANGAJMAN YOLU OLARAK TRANSNASYONALİZM.....	33
1.6 MEKAN'IN VEYA YERELLİĞİN (YENİDEN) İNŞASI.....	35
1.7 DİASPORA-TRANSNASYONALİZM İLİŞKİSİ.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİASPORA-ETNİSİTE TARTIŞMASI

1.DİASPORA, ETNİSİTE, KİMLİK VE MELEZLİK	43
SONUÇ.....	65
KAYNAKLAR.....	66
ÖZGEÇMİŞ.....	70

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya

GİRİŞ

“Yavaş ve karanlık olur ruhun doğuşu, bedeninin doğuşundan daha gizemlidir. Bu ülkede bir adamın ruhu doğunca uçmasını önlemek için ağlar atıyorlar üstüne. Sen bana ulusçuluğun, dilin, dinin sözünü ediyorsun. Bense bu ağlardan kaçmaya çalışacağım.”¹

James Joyce

"RAB sizi dünyanın bir ucundan öbür ucuna, bütün halklar arasına dağıtacak. Orada sizin de atalarınızın da tanımadığı, ağaçtan ve taştan yapılmış başka ilahlara tapacaksınız."

Kitab-ı Mukaddes Deuteronomy/Yasa'nın Tekrarı 28/64

Bu metin, batı literatüründe kendine geniş bir yer edinen ancak Türkiye’de bilimsel anlamda çok fazla yol alamayan bir kavramı, “diaspora”yı ve ilişkili olduğu diğer kavramları anlayabilme ve anlatabilme çabasının bir ürünüdür. Üç ana bölümden oluşan bu metinde, her bölüm diasporayı ve diaspora ile bağlantılı temel kavramları ele almayı hedefler. Diaspora ile bağlantılı olan bu kavramlar bu çalışmanın olmazsa olmaz unsurlarıdır. Çünkü diaspora kavramının ne olduğunun anlatılmasından ziyade önemli olan, belki de ne olmadığıdır. Kavramın tarihi anlam karmaşasından kurtarılması, başlangıç niteliğinde olan bu çalışmanın sürdürülebilmesi için büyük önem arz eder. Bu anlam karmaşası hem kavrama yapılan atıfların tarih içinde değişmesinden hem de başka benzer kavramlar ile eş anlamlı olarak kullanılabilirliğinden doğmaktadır.

Yüksek lisans tezi olarak ortaya çıkan bu çalışma aslında Türkiye’de bu alanda yapılan bilimsel faaliyetlerin yetersizliği göz önüne alındığında, önemli bir adımdır. Diaspora meselesi ilk ortaya çıkışından bu yana, özellikle Batıda sosyal bilimlerin ve tüm dünyada siyasetin gündeminden neredeyse hiç düşmemiştir. Son zamanlarda dünya

---

¹ James Joyce, **Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi**, çev. Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 219.

siyasetinde meydana gelen gelişmeler, Ortadoğu'da çıkan iç karışıklıklar, isyanlar ve bunun sonucu meydana gelen doğal göç akışı kavramın gündemden düşmeyeceğini gösterir. Nitekim dünya siyasetinde yaşanan bu gelişmeler ilerde oluşmaya başlaması mümkün yeni diasporaların habercisi olabilir. Tarihe baktığımızda eski ve modern diasporaların da bu tür karışıklıklardan, iç savaşlardan ve dolayısıyla yerinden edilmelerden kaynakladığı görülür. Yalnızca tarihi referanslara bakarak bile dünyanın yeni diaspora oluşumlarına hazırlıklı olmasını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle bu çalışma her ne kadar bitirilmiş bir metin olarak elinizde olsa da, aslında henüz yeni başlanılan ve değişen zaman ile birlikte değişecek ve yenilenecek olan daha geniş bir çalışmanın giriş metnidir. Üniversite öğrencileri de dahil olmak üzere bir çok insanın diaspora ile ilgili bir fikir sahibi olmaması ve hatta diasporanın anlamından dahi haberdar olmaması böyle bir çalışma yapma zorunluluğunu doğurmuştur.

Okuyacağınız metnin ilk ve temel hedefi diasporanın ne olduğunu ve dolayısıyla ne olmadığını anlatabilmektir. Kavramlara anlamlarını veren şey onların nasıl kullanıldığıdır. Kelimelerin içerikleri onları kullananlar tarafından doldurulur ve kişilerin zihinlerinden bağımsız düşünülemezler. Bu anlamda diaspora kavramının anlamı da farklı düşünürler tarafından zaman zaman başka anlamlara atıfla kullanılmış ve tarih içinde değişikliklere uğramıştır. Ancak tüm anlamların ve atıfların dışında asıl olan şey diasporanın tarihinin yerinden edilmişliğin ve sürgünün tarihi olduğudur. Çünkü diasporaların gönüllü olarak oluştuğu, bireylerin bir diaspora içinde anavatanından ayrı yaşamaya gönüllü olarak rıza gösterdiği düşünülemez. Böyle bakıldığında diaspora sadece bir göç akışı sonucu oluşan ve her etnik, dini veya ulusal grubun oluşturabileceği bir yapı teşkil etmez. Transnasyonal göç bu oluşum için gerekli olan unsurlardan yalnızca bir tanesidir.

Bu anlamda bu çalışmanın ilk bölümünde öncelikle ele alınan konu tezin temel sorusu olan “Diaspora nedir?”i cevaplayabilmektir. Bu kontekste diaspora birkaç farklı çerçevede ele alınacaktır. Kavram, ilk kullanımından itibaren ele alınmış olup günümüze kadar geçirdiği dönüşümler vurgulanmaya çalışılmıştır. Burada amaç aslında diasporanın ne olduğu ile ilgili yeni bir şeyler söylemekten ziyade, bu konudaki geniş literatürü zaman kısıtlamasının mümkün kıldığı ölçüde ele alabilmektir. Bu kısıtlı süre içerisinde her farklı görüşü karşılaştırmak mümkün olmadığından diaspora çalışmaları için temel öneme sahip olan üç farklı düşünürün, Robin Cohen, William Safran ve Gabriel Scheffer’in çalışmaları özellikle karşılaştırılmış ve tartışılmıştır. Diasporanın tarihi, kavramın etimolojik kökenleri

ve atıfta bulunduğu gruplar, ideal diaspora tipleri ve farklı düşünürlerin farklı diaspora tanımlamaları teorik temelde tartışılmıştır. Temel anlamda bir giriş olması planlanan ilk bölüm, bu alanda devam etmesi düşünülen daha geniş bir çalışmanın ilk adımıdır. Ve Türk sosyolojisinde geniş kapsamlı bir diaspora çalışması hazırlamak için bir girişimdir.

İkinci bölümde ele alınan transnasyonalizm, diasporanın diğer kavramlarla ilişkisini göstermede kullanılacak en temel kavramdır. Transnasyonalizm’i “ulusaşırılık” veya “ulusötesicilik” olarak kullanma denemelerinin yanında, bu metinde kavram transnasyonalizm olarak kullanılmıştır. Zira bazı kavramlar Türkçeye çevrildiklerinde asıl atıfta bulunması istenilen anlamdan uzaklaşabilmektedir. Transnasyonalizm aslında “Uluslar arası İlişkiler” ile ilgili bir kavramdır. Devlet merkezli yönetim anlayışına bir meydan okumayı içerir ve hem uluslar arası ilişkileri hem de politikayı birçok aktörün ve çok yönlü ilişkilerin varlığını kabul ederek açıklamaya çalışan bir teoridir. Bu anlamıyla özellikle çok yönlü ilişkilerin ve transnasyonal, yani ulusun ötesine geçen ağların hakim olduğu diasporik bilincin ne olduğunun veya ne olmadığına anlatılabilmesinde anahtar bir kavramdır. Bu nedenle ikinci bölümün ele almayı planladığı konu öncelikle bir teori olarak transnasyonalizmin ne olduğudur. Transnasyonalizm bir ideolojidir. Bu anlamda diaspora ile karıştırılmamalıdır. Ancak diaspora ile de ilişkilendirilebilecek bir ideolojidir. Kavramın diaspora ile ilişkisinin ele alınış biçimi bu iki kavramın ne tür dans partnerleri olduğu yönündedir. Zira transnasyonal göç ve diaspora zaman zaman birbirleri ile karıştırılan kavramlardır. Ancak diaspora bir oluşumdur ve transnasyonal göç de bu oluşumun bir araya gelmesini sağlayan bir eylemdir. Yalnızca bu açıdan bakıldığında bile birbirleri ile anlam olarak hiçbir benzerlik taşımazlar. Aralarındaki ilişki sebep sonuç ilişkisine benzer bir ilişkidir.

Çalışmanın son bölümünü şekillendiren merkezi kavramlar ise etnisite, etnik grup, kimlik, melezlik çokkültürlülük ve ötekilik’tir. Bu bölümde ele alınan kavramlar birbirleriyle çok yakın ilişki içinde olduklarından ayrı ayrı ele almak yerine bir bütün içerisinde birbirleriyle ve diaspora ile ilişkileri çerçevesinde ele almak daha doğrudur. Öncelikli olarak üzerinde durulan sorun etnisitenin ne olduğu ve etnik grup ile diaspora arasında nasıl bir fark olduğudur. Genellikle etnik grup ve diaspora kavramları tanım itibari ile aynı gruba atıfta bulunuyor gibi görünseler de aslında diaspora kavramı bu çalışma içinde etnik grup kavramının üzerinde onu da içerisine dahil eden bir kavramdır. Çünkü etnik gruplar ile diasporaların bir araya gelme şekilleri, karakter özellikleri ve

oluşum nitelikleri farklıdır. Aslında bu çalışma kontekstinde düşünüldüğünde bütün diğer kavramlar için diaspora şemsiye bir kavramdır.

Son bölümde ele alınan bir diğer kavram ise kimlik kavramıdır. Kimlik, sürekli değişen, kendini yenileyen bir nosyondur. Sabit ve durağan kalması düşünülemez. Bir arada yaşayan farklı kimliklerin birbirlerinden etkilenmemesi söz konusu değildir. Burada ele alınan kimlik meselesi, tam da bu kimliğin oluşum süreçleri ile ilgilidir. Kimlik bu anlamda diasporanın devam edebilmesi, sürekliliğinin sağlanabilmesi için önemli bir olgudur. Diaspora tecrübesinde üyelerin kimliklerinin nasıl şekillendiği, bu kimliklerin durağan kimlikler olup olmadıkları meseleleri literatürün merkezinde yer alan tartışmalardır.

Kimliğin bu çok yönlü ve sabit olmayan değişken yapısı bu çalışmada bir diğer kavramın, melezleşmenin ele alınması zorunluluğunu doğurmuştur. Bu kavramların tamamı aslında daha önce belirtildiği gibi sebep-sonuç ilişkisi benzeri bir ilişki ile birbirlerine bağlıdırlar. Melezliği farklı şekillerde ele alan yaklaşımlar, melezliğin ne olduğu ve diasporik kimliklerin melez kimlikler olup olmadıkları bu bölümün bir diğer tartışma eksenini oluşturur. Melezliğin bir sapkınlık veya kimlik oluşumunun doğal bir süreci olup olmadığı sorusu yöneltilecektir. Melezlik öteki ile ilişki kontekstinde bir orta nokta olarak görüldüğünden diasporik kimliklerin neden melez kimlikler olarak düşünüldüğü sorusuna cevap bulma girişimi aslında bir anlamda “ben” ile “öteki” ilişkisinin ele alınmasıdır.

Bu çalışma Türkiye’de bu alanda yapılan ilk çalışma olması sebebiyle bir önem arz eder. Diaspora ile ilgili Türkçe metinler genellikle özel durumlar ile ilgili olarak kaleme alınmış olup, genel bir diaspora çalışması yapılmamıştır. Batı literatüründe konuyla ilgili tartışmalardan Türk sosyolojisi çok fazla haberdar değildir. Bu nedenle bu çalışmanın temel hedeflerinden biri de diaspora çalışmalarını, tartışmaları ve farklı düşünceleri paylaşabilmektir. Araştırma teorik bir temelde ilerletilmiş olup, ampirik yöntemler kullanılmamıştır.

Birinci Bölüm

DİASPORA NEDİR?

MIRAGE

*I move from one language
to another, I dive
from a pool of water
to a pool of dreams,
from the fire of words
to the shadow beyond them.¹*

Pablo Medina-2008

Bu metnin amacı kadim bir kelimenin yani Diaspora kelimesinin içeriğine dair bir tartışma yürütmektir. Bu tartışmaya bir başlangıç noktası tayin edilmesi gerekecekse bu nokta en iyi durumda metaforik bir zeminde vücut bulabilir, zira “Diaspora”ya dair bir tartışma pek ala bir “insanlık draması” veya bir başka ifadeyle yönünü ebedi Firdevs bahçelerinden fanilerin bahçesine çeviren “Adem’in draması” veyahut dünyaya atılmış varlığın, “Dasein’in draması” olarak okunabilir. En nihayetinde bu türden metaforik bir okuma diasporaya ilişkin yapılacak tanımların ve bunlara bağlı olarak yürütülecek tartışmanın okurun zihnini zapturapt altına almasına önlem olarak, kendisini en azından metaforik düzeyde özgür hissetmesini öngörmektedir. Çünkü bu metin, kendi içinde yürüttüğü tartışmanın, “diaspora” gibi kadim bir kelimeyi kuşattığını veya içeriğini tükettiğini iddia etmekten ziyade, okurun muhayyilesinde tanımların ötesinde bir yaratıcılığı teşvik etmektedir: “Diaspora’nın tarihi yalnızca Yahudilerin, Grek kolonilerinin veya modern devletlerin sınırları arasında dağılmış insanların tarihi olarak okunmamalıdır; Diaspora Adem’in Cennetten ya da Ademoğlunun

---

¹¹ Pablo Medina, **Identity, Memory and Diaspora**, ed. Jorge J. E. Gracia - Lynette M. F. Bosch - Isabel Alvarez Borland, State University of Newyork, 2008, s. 191.

“anne rahminden” yeryüzüne sürülmesinin tarihi olarak da okunabilir. Elbette en azından metaforik düzeyde!

1991'de yayın hayatına başlayan *Diaspora* dergisinin editörü Khachig Tölölyan 1998 yılında Paris'te bir konferansta, diaspora kavramını dergisindeki yazarların otuz sekiz farklı grubu tanımlamak için kullandığını belirtir. Burada söylenmek istenen şey diaspora kavramının çok geniş bir alanı kapsadığıdır. Ve bu nitelendirmeler yapılırken dağılmaya yol açan şartlar dikkate alınmaz, topluluk ile anavatan arasında fiziksel, kültürel ve duygusal bağlar oluşup oluşmadığına bakılmaz. Sonuç olarak kavram, neredeyse orijinal anavatanlarından fiziksel olarak dağılmış tüm etnik veya dini azınlıkları kapsayacak kadar genişler.² Tölölyan'ın bu açıklamasında söylemek istediği şey, aynı zamanda bu metnin de ele almayı ve tartışmayı düşündüğü şu merkezi sorundur: “Diaspora nedir?”. Dolayısıyla bu bölümün amacı, bu soruyu, literatürde bu soruya verilen cevapları ve bu cevapların yol açtığı tartışmayı incelemektir.

Grekçe *diasperien*, *dia-* (-in üzerine) ve *sperien* (ekmek/tohumları saçmak) terimlerinden türeyen diaspora, tarihsel olarak göç veya sürgün hareketleri aracılığıyla anavatanlarından edilen yurtsuz insan topluluklarına tarihsel olarak atıfta bulunan bir metafordur. Genel olarak düşünüldüğünde aynı çağrışımları yapsa da, bu konuda çalışan araştırmacıların çoğu kavramı farklı siyasi, etnik, ulusal durumları tanımlamak için kullanmışlardır. Bu nedenle kavram hem kendisiyle aynı anlama sahip olmayan birçok kelime ile eş anlamlı gibi kullanılmış hem de tarih içinde değişime uğrayan, zaman zaman özgün formundaki anlamlarının dışına çıkan bir kavram haline gelmiştir. Ayrıca kavramın ilk kez ne zaman, kim tarafından ve neyi ifade etmek için kullanıldığı da tartışmaya açık bir durumdur. Kavram ilk kullanımından bu yana metaforik imalar kazanmış ve gerçek veya hayali önceki vatanla bir bağlantıyı hissedeni, sürdüren, icat eden veya canlandıran yerinden edilmiş insanları nitelemek için kullanılmıştır.³ Bu anlam çoğulluğu diaspora kavramının ne'liğine dair bir karmaşa doğurmuştur.

Kavramın bilinen en eski kullanımı henüz m.ö 5. y.y. da Sophocles, Herodotus ve Thucydides tarafından vurgulanan *diaspeiro* kelimesinden türetilen Grek kullanımıdır.⁴

² William Safran, “Deconstructing and Comparing Diasporas”, **Diaspora, Identity and Religion**, ed. Waltraud Kokot - Khachig Tölölyan - Carolin Alfonso, Routledge, London and New York, 2004, s. 9.

³ Larissa Remennick, “Diaspora”, **The Blackwell Encyclopedia of Sociology**, ed. George Ritzer, Blackwell Publishing, United Kingdom, 2007, s.1152.

⁴ Stephane Dufoix, **Diasporas**, University of California Press, London, 2008, s. 4.

Diasporas kitabının yazarı Sosyolog Stephane Dufoix, kavramın, m.ö. 3. yy.da İskenderiye'deki evsanevi yedi Yahudi bilge tarafından Tevrat'ın Grekçe'ye çevirisinde bir totoloji olarak ortaya çıktığını ve Tevrat'ın bilinen en eski Grekçe çevirisi olan Septuagint'te diaspora kavramının on üç kez kullanıldığını söyler⁵; Yasanın Tekrarı 28:25 ve 30:4, Nehemya 1:9, Judith 5:19, Mezmurlar (Zebur) 138/139 ve 146/147:2, Yeşaya 49:6, Yeremya 15:7 ve 41/34:17, Daniel 12:2, 2. Krallar 1:27, Süleyman'ın Özdeyişleri 8:28 ve 9:2. Ancak totoloji olarak ortaya çıkmış olduğu iddiası, kavramın mantıki biçimi nedeniyle her durumda doğru kullanılan bir ifade olduğu anlamına gelir ki bu yanlıştır. Kavramın bugünkü kullanımlarının bile birçoğu asıl anlamından farklı durumlara göndermede bulunur. Ancak bu, kavramın dini bir anlamı da içerdiği sonucunu değiştirmez. Zira diaspora, Filistin dışında yaşayan Yahudilerin kötü durumlarını tasvir etmek için Ortaçağ hahamlarının Yahudi diasporası hakkındaki yazılarına da yayılmıştır.⁶ Ve kavram ilk kullanımından bu yana dini imalardan neredeyse hiç yoksun kalmamıştır. Uzun bir süre dini bir kelime olan diasporanın kullanımı yirminci yüzyıl boyunca sekülerleştirilmiş ve gittikçe nüfusu ve durumları kapsayan genişlemesi, insanların Afrika'dan dünyanın geri kalanına tarihsel hareketini tanımlayan "insani diaspora" ifadesindeki insanlığın tümünü kapsayana kadar asla durmamıştır.⁷ Kelimenin anlam ufkunun bu genişlemesi kavramın gerçek sınırları hakkında sonu gelmez tartışmalara yol açmıştır. O halde kavram ile ilgili kabul edilmesi gereken ilk tez, onun dini köklerinden ayrılamayacağı olmalıdır.

Robin Cohen kavramın iki Grek kelimesi *speiro* (*to sow/saçmak*) ve *dia* (*over/-in üzerine*)'dan türediğini ve bugün kullandığımız anlamda Antik Yunan'da insanların göç hareketlerini ve kolonizasyon'u ifade etmek için kullanıldığını belirtir.⁸ Bir başka tarihe atıf kavrama dair şu açıklamayı yapar;

"Onaltıncı yüzyılda Batı Afrikalıları memleketlerinden dışarıya zorla ihraç eden ve onları köle yolu(middle passage) üzerinden "Yeni Dünya'ya-Kuzey Amerikanın ve Güney Amerikanın, bazı bölgelerine, Karayipler ile köle emeğinin sömürüldüğü başka bir bölgeye- dağıtan, köle ticareti ile başlayan,

⁵ Dufoix, a.g.e., s. 4.

⁶ Jana Evans Braziel - Anita Mannur, "Nation, Migration, Globalization: Points of Contention in Diaspora Studies", **Theorizing Diaspora**, der. Jana Evans Braziel ve Anita Mannur, Blackwell Publishing, USA, 2003, a.g.e., s. 1.

⁷ Stephane Dufoix, "Deconstructing and Reconstructing Diaspora: A Study in Socio-Historical Semantics", **Transnationalism, Diasporas and the Advent of a New (Dis)order**, der. Eliezer Ben Rafael ve Yitzhak Sternberg, Brill Leiden, Boston, 2009, s. 48.

⁸ Bkz, Robin Cohen, **Global Diasporas**, UCL Press, London, 1997, s. viii.

Siyah Afrikalı diasporadır. Bu erken tarihsel referanslar diasporanın her zaman gönüllü olmadığını ifşa eder. Erken modern dönemde yerküre üzerindeki insanların hareketi fetihler, Jenositler, ve baharat, şeker ve köle ticareti ile sonuçlanmıştır. Köle yolu/Middle Passage, insan hayatı için imal edilmiş ürünlerin insafsızca alım satım sirkülasyonunun —insanlara yarayan mallar için— bu üçgen(leştirilmiş) formunun bir yörüngesine işaret eder. Bazı düşünürler, 12 milyon kadar Batı Afrikalının köle olarak satıldığını ve 1502(Ferdinand ve Isabella Haiti Adasının Valisi Nicholas de Ovando'ya Afrikalı köleleri adaya ithal etmesi için izin verdiği) 'de başlayan ve 19. yy 'ın (Birleşik krallık 1833'te yasal olarak köleliği kaldırdı, fakat kölelik İngiliz Karayipler'de 1834'e kadar devam etti; her ne kadar Portekize ait gemiler geç 19 yy'a. dek Güney Amerika'daki kolonilerine illegal olarak köleler ithal etmeye devam etse de İspanya ve Portekiz 1840'ta köleliği yasa dışı ilan etti; ve kölelik 1865'te Birleşik Devletlerde kaldırıldı) ortasında sona eren yasallaşmış köleliğin nerdeyse 400 yıllık periyodu boyunca “Yeni Dünya”ya cebren sürgün edildiğini tahmin ediyorlar. Siyah Afrikalılar Kuzey Amerika'da güneyden kuzeye ve Batı yarım küre boyunca — Port au Prince'den Montreal'e , Kingston'dan New York'a — ve batıdan doğuya Atlantik okyanusu boyunca yeniden — Trinidad'dan Londra'ya ve başka yere göç ettiği için, bu erken transatlantik Afrikalı diaspora geç ondokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl boyunca yeni diasporalarla sonuçlandı. Diaspora, şimdi yaşadığımız hızla değişen dünyada, yerinden edilmiş kişiler/mülteciler ve yer küre boyunca— Kuala Lumpur'dan Sidney'e Harare'den Toronto'ya Paris'ten Marrakesh'e Budapeşte'den Santo Domingo'ya hatta Kalküta'dan Tijuana'ya tıpkı erken yirminci yüzyılda Kudüs'ten Umman'a veya Beyrut'a, Filistinli mültecilerin ve Karaşi'den Darüselam'a Pakistanlı mültecilerin hareketlerinin haritasının çıkarılmasında olduğu gibi— hareket eden farklı gruplara atıfta bulunur.”⁹

Modern deyişle diaspora kavramı genellikle büyük çoğunluğu en az birkaç kuşak için, tarihi vatanlarına (yalnızca sembolik veya duygusal olsa bile) bazı bağlarını koruduğu halde, memleketlerinden uzakta yaşayan etnik gruplara atıfta bulunur. Bu tanım bugün kavramın kullanımına en yakın anlamı içerse de, anlatılmaya çalışılan diaspora durumunun birkaç

⁹ Braziel - Mannur, a.g.m., ss. 2-3.

yüzünden yalnızca birine dair bir açıklama sunar. Kavram tarihsel olarak farklı diasporik hareketlere uygulandığı için farklı anlamlar kazanmaktadır. Ve “bugün diaspora kelimesi, mevcut veya tarihsel kökünden sökülmiş olmanın politik veya ekonomik olarak motive ettiği siyasi mültecileri, gönüllü göçmenleri, misafir işçileri, sürgün edilmişleri, sabit etnik azınlıkları ve *diğer dağılmış grupları* içeren geniş bir göçmen nüfusu” için kullanılmaktadır.¹⁰ Burada temel kriter olarak görülen dağılmanın ne olduğu ya da dağılmış olmanın hangi kriterler ile tanımlanacağı pek bir önem ifade etmez. Bu uygulama literatürde neyin diaspora olup olmadığına ilişkin bir belirsizlik yaratmıştır. Birtakım “modern politik ve sosyal düşünürler” (mesela Gabriel Sheffer, William Safran, Robin Cohen) etnik toplulukları diaspora olarak tanımlamak için bazı kriterler ileri sürmüşlerdir. İlerleyen sayfalarda bu kriterlere geniş ölçüde yer verilecektir. Tarihsel kullanımlarına geri dönülecek olursa; diaspora kavramı bir anavatandan çıkan ve dünyanın çeşitli yerlerinde koloniler kurarak yaşayan halklara atıfta bulunur. Sosyolojik bakış açısından diaspora, grup kimliği, ortak tarih kültürel pratikler, anlatılar ve hayaller üzerinde temellenen sosyal bir yapı olarak tanımlanabilir. Bu tanım diasporanın sürdürülebilir olmasında rol oynayan birçok faktörü içerdiğinden kapsamlı bir tanım olarak kabul edilebilir. *Diaspora and Hybridity* kitabının yazarı Virinder Kalra’ya göre eğer diaspora bir toplumdaki bir kültürden veya bir insan grubundan daha fazlası arasındaki ilişkiyi ima ediyorsa, o zaman bu, diasporanın politikayı ve ekonomiyi nasıl etkilediğini dikkate almada kullanışlı bir başlangıç noktası haline gelir.¹¹ Ve nitekim diasporik ilişki her durumda en az iki toplum, kültür ve grup arasındaki ilişkide temellenen bir yapı olduğundan, diasporanın ekonomik ve politik etkileri reddedilemez. Burada en genel anlamda üç sosyal sahadan bahsetmek mümkündür; kolektif kimlik veya kimliklendirme süreçlerinin farklı şekillerine sahip olan dağılmış grup, bu çeşitli grupların ikamet ettiği ulus devletler ve bu ulus devletlerle, bir dizi sosyal, ekonomik ve kültürel bağ aracılığıyla sürdürülen ortaklıklar.¹² Bu “üçlü ilişki” yani dağılmış grup, bu grubun yaşadığı ulus devletler ve sürdürülen ortaklıklar arasındaki ilişki, diasporik oluşumların ve tartışmaların merkezi özelliğini şekillendirir ve bu üçlü perspektiften bakıldığında, diaspora en azından iki mekanı –anavatan ve yurtdışı- hatırlatan merkezi bir gerilimi (anavatan-gurbet gerilimi) bünyesinde barındırır.¹³ Bu bize, en geniş anlamda, diasporanın bir anavatana ve bir de gurbet nosyonuna sahip olması gerektiğini ima eder.

---

¹⁰ Remennick, a.g.m., s. 1152.

¹¹ Virinder Kalra - Raminder K. Kalhon - John Hutynuk, **Diaspora and Hybridity**, Sage Publications, London, 2005. s. 20.

¹² Kalra – Kalhon - Hutynuk, a.g.e., s. 20.

¹³ Kalra – Kalhon - Hutynuk, a.g.e., s. 20.

Kavram giderek artan bir şekilde antropologlar, edebiyat teorisyenleri ve kültürel eleştirmenlerce yirminci yüzyılın ikinci yarısının kitle göçlerini ve yer değiştirmelerini, bilhassa kolonileştirilmiş alanlardaki bağımsız hareketleri, savaş mağlubu ülkelerden kaçmak isteyen mülteci dalgalarını, ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki ekonomik göç akışını tanımlamak için kullanılmaktadır.¹⁴ Ancak kavram, en yaygın şekliyle, M.Ö. 586'daki Babil sürgününden sonra Yahudilerin dünyaya dağılışını dile getirmek için kullanılır. Bu kullanım tarzına yol açan temel faktör Tevrat'taki dağılma ve sürgün ile ilgili ayetlerdir.¹⁵ Ancak Gabriel Sheffer diaspora kavramının Yahudi sürgününden daha geniş bir anlama sahip olduğunu ve bu anlamın daha az bilindiğini belirterek şöyle söyler:

“... 'Diaspora' kavramının Yunanca kökünü hesaba katarak: *speiro* = to sow/saçmak, *dia* = over/'in üzerine. Kavramın kökünden haberdar olanlar arasında genellikle kavramın ilk olarak Eski Ahit'te Deuteronomy'nin (Yasanın Tekrarı) Yunanca tercümesinde Yahudi halkının durumuna atıfla ortaya çıktığına inanılır –'Yeryüzünün bütün krallıklarında bir diaspora olacaksınız' (Deut. 28,25) Kavram aynı zamanda Thucydides'in Peleponnez Savaşı'nın Tarihi / History of The Peleponnesian War (II, 27) adlı eserinde Aegina'lıların dağılmasını tanımlamak için kullanılmıştır. Nitekim, beklenenden çok daha erken bir dönemde, kavram hem gönüllü hem de zorunlu göç sonucu olarak anavatanlarının dışında kurulan en eski iki etno-ulusal diaspora –Yahudi ve Grek/Yunan diasporası- için kullanılmıştır.”¹⁶

Bu kadim Yahudi ve Grek/Yunan diasporaları mevcut literatürde kavramın bir anlamda kaderini belirleyen örnekler olarak muamele görmektedir. Yani Grek ve Yahudi kelimeleri telaffuz edildiğinde diasporayı, diaspora kavramı telaffuz edildiğinde Grek ve Yahudileri çağrıştırmaktadır. (*Re-Imagining the History: Responsibility and Commitment in an Age of Globalization*) “Tarihi Yeniden Tahayyül Etme: Küreselleşme Çağında Sorumluluk ve Bağlılık” adlı makalesinde Obioma Nnaemeka, kavramın binlerce yıl öncesi ile tarihlendiğini ve farklı toplumları (yaklaşık 10,000 yıl önce Asyalıların Amerika'ya; yaklaşık olarak 8. yüzyılda Müslümanların Asya, Afrika ve Avrupa'ya; 15. yüzyılın başlangıcında Avrupalıların Afrika'ya ve yaklaşık 2,000 yıl önce Yahudilerin dünyanın çeşitli bölgelerine dağılımını) içerdiğini ve bu dağılımların farklı sebeplerle farklı şekillerde (zorla veya

¹⁴ Braziel - Mannur, a.g.e., s. 4.

¹⁵ Bu ayetlere örnek olarak şunlar gösterilebilir: “...ama bu uyarıyı dinlemezseniz, gururunuz yüzünden ağlayacağım gizlice. Gözyaşlarım sel gibi akacak. Çünkü RAB'bin sürüsü sürgüne gönderilecek- Yeremya 13/17, ...çöl rüzgarının savurduğu saman çöpü gibi dağıtacağım sizi – Yeremya 13/24, Rab sizi ve başınıza atayacağınız kralı sizin de atalarınız da bilmediği bir ulusa sürecek. Orada ağaçtan, taştan yapılmış başka ilahlara tapacaksınız –Yasanın Tekrarı 28/36, Rab sizi dünyanın bir ucundan öbür ucuna, bütün halklar arasına dağıtacak. Yasanın Tekrarı 28/64”

¹⁶ Gabriel Sheffer, **Diaspora Politics**, Cambridge University, Press, New York, 2003, s. 9.

gönüllü) ortaya çıktığını belirterek bu fasit daireden, yani kavramın kullanımına dair ortaya çıkan karışıklıktan bir çıkışa işaret eder.¹⁷ Bu karışıklıktan çıkış, Merriam-Webster sözlüğünün diaspora tanımında kavrama dair mevcut tartışmadaki farklı argümanların sentezi niteliğinde ortaya çıkmıştır; Babil sürgününden sonra Filistin dışındaki Yahudi kolonilerinin yerleşimleri, Yahudilerin Filistin dışında yerleştikleri bölge, Filistin ya da modern İsrail dışında yaşayan Yahudiler, kurulu ya da atalara ait bir anavatanın uzak halkın hareketi, göçü ya da dağılışı, atalarına ait anavatanlarından uzakta yerleşmiş halk ve bu halkın yaşadığı yer. Aslında bu tanımların tamamı tek bir şeyi dile getirir: “bir yerden dağılma”yı. Bu dağılma politik bir anlaşmazlık sonrası kaçışa zorlanma, bir çatışma ve savaş yüzünden olabileceği gibi, bazı diasporalarda olduğu gibi işçilerin ve tüccarların uluslararası ekonomiye katılma arzuları dolayısıyla da ortaya çıkabilir. Burada esas olan dağılmanın kendisidir. Mino Alinia diasporaların, “karmaşık sosyal süreçlerin bir yandan dağılma, yerinden edilme ve sosyal dışlanma ile öte yandan da en iyi şekilde gözlemlenebilen mekan hareketleriyle karakterize edildiği bir sosyal fenomen türü”¹⁸ olduğunu dile getirirken, diğerleri gibi dağılmayı vurgular. Larking’in de belirttiği üzere; “Diaspora küresel göçün karakteristik örneklerini tanımlamada kullanışlı bir kavramdır fakat çok fonksiyonel multikültürel toplumların tanıtımında daha kullanışsız yan anlamları da beraberinde getirir”.¹⁹ Sözü gelişi; Antik Yunan’da kavram göç hareketlerini açıklarken, daha sonra diaspora tecrübesinin temel örnekleri haline gelecek olan Yahudiler, Afrikalılar, Filistinliler, Ermeniler ve diğerleri için daha olumsuz ve katı anlamlar kazanır. Burada meydana gelen durum, kavramın yeni örneklerle uygulanması ve anlamının da bu örnekler göz önüne alınarak farklılaşması durumudur.

Dufoix, 1980’lerin ortalarına kadar diaspora kavramının iki ayrı ve bağımsız tarzda kullanıldığını belirtir. Bunlar; a) anavatanı dışında belli bir bölgede yaşayan nüfusu tanımlamak için, b) Afrikalı ticaret ağlarını tanımlamak için kullanımınıdır. Dufoix bu dönem boyunca düşünürlerin kavramı dört gruba –Yahudilere, Afrika orijinli halklara, Filistinlilere, Çinlilere- atfettiğini söyler.²⁰ Kullanımı konusundaki bu karışıklık, kavramın da anlamında belirsizliğe yol açar. Nitekim Sheffer, bu nedenle 1960’ların sonlarına kadar Sosyal Bilimlere dair sözlüklerde diaspora kavramından bahsedilmediğini, daha sonraları kavramdan söz eden

¹⁷ Obioma Nnaemeka, “Re-imaginig the Diaspora: History, Responsibility, and Commitment in an Age of Globalization”, *Dialectical Anthropology*, S. 31, Indianapolis, 2007, s. 129.

¹⁸ Mino Alinia, *Diaspora Mekanları*, çev. Fahriye Adsay, Avesta Yayınları, İstanbul, 2007, s. 325.

¹⁹ Paul Nesbitt Larking, “Dissolving the Diaspora: Dialogical Practice in the Development of Deep Multiculturalism”, *Journal of Community & Applied Social Psychology*, S. 18, Kanada, 2008, s. 351.

²⁰ Dufoix, a.g.e., s. 19.

sözlüklerde de genellikle Yahudilerin Babil sürgününden sonra Filistin dışına dağılan Yahudi kolonilerinin yerleşimini, Filistin dışında Yahudilerin yerleştikleri yeri, Filistin veya modern İsrail dışında yaşayan Yahudileri ve 1940 ile 1945’lerde Afrikalıların göçlerini nitelemek için kullanıldığını gösterir.²¹ Bugün diaspora kavramının akla evvela Yahudi diasporasını getirme sebepleri, Yahudi diasporasının siyasi hayatta oynadığı rol kadar kavrama yapılan bu ilk atıflardır. Ayrıca kavramın Yahudilikle ve dolayısıyla Musevilikle olan ilişkisi ve Tavratta bahsinin geçmesi de bu durumu kuvvetlendirir.

Minoo Alinia’ya göre kavrama yönelik mevcut tartışmadan hareketle diaspora tanımlarını iki temel kategoriye göre değerlendirmek mümkündür. “İlk kategori”de ideal bir model olarak temel özelliği geri dönüş nosyonu olan Yahudi diasporasını ele alan Alinia ikinci kategoride ise diasporayı yerinden edilmişlik, sürgünde olma ve ötekileşmeye yönelik tepkilerle yeni bir kimlik edinme süreci olarak sosyo-kültürel bir durum şeklinde tanımlar ve ona göre bu modelin en uygun örneği Afrikalıların diaspora tecrübeleridir.²² Yahudi diasporası modelindeki geri dönüş vurgusu bu kategoride yerini eyleme vurguya bırakır. Yurt özlemi ile geri dönüş fikri aynı şey değildir ve birbirlerine karıştırılmamalıdır. Yurt özlemi geri dönüş isteği olmaksızın anavatana duyulan özlem ve onunla sürdürülen somut ya da soyut bağları içerir. Bu bağlar çoğu kez anavatan için eylemde bulunma, sosyal ve politik hayatta kültürel devamlılığı sağlama ve kendinden sonra gelecek kuşaklara bu tecrübeyi aktararak onları da bu kültürün sürekliliği için anavatana en azından manevi olarak bağlı yetiştirmeyi içerir. Geri dönüş isteği ise vaat edilmiş topraklarda Yahudi Siyonist ulus inşası projesiyle ilintili olarak dini bir anlam da taşıdığı için diğer diasporalara genelleştirilemez. Yahudilerin ulusal anavatanlarını bulmasını destekleyen politik bir hareket olarak Siyonizm’in doğuşu Yahudi diasporasının karakterini belirleyen en önemli etkidir.

Bütün bu anlamlar diaspora kavramının atıfta bulunduğu grupların çokluğunu ortaya koyar. Ve bu farklı kullanımlar da kavramı belirsiz kılacak kadar anlam çoğulluğu yaratır. Sheffer kavrama atıfta bulunan bu grupları şu şekilde sıralar:

“sözün gelişi komünizm gibi aynı ideolojiye bağlı transnasyonal grup üyeleri, ‘çatışan medeniyetler’in üyeleri (Huntington 1993), Müslümanlar gibi ‘pan-diasporalar’ın üyeleri (Yadlin 1998), Asyalı-Amerikalılar, Arap-Amerikalılar, ve anavatanları dışında ikamet eden bütün Latin kökenli Amerikalılar; ve transnasyonal dini birimler ile Katolik, Anglikan ve Doğu Ortodoks kiliseleri gibi evrensel kilise üyeleri. Benzer şekilde kavram Frankofonlar ve

²¹ Sheffer, a.g.e. s. 9.

²² Daha ayrıntılı tartışma için bkz. Alinia, a.g.e.

İspanyolca konuşanlar gibi aynı dili konuşan insan gruplarına, 'küresel gençlik kültürü'ne (Scholte 1996, ss. 53-61) de uygulanır."²³

Sheffer'in bu gruplandırması, diaspora'nın çerçevesini genişletir. Ve neredeyse bütün marjinal grupların diaspora olarak adlandırılmasıyla sonuçlanır. Bu ise şöyle bir soruyu doğurur: Bir diasporik oluşumu, benzer diğer kavramlardan (mesela etnik grup, göçmen toplulukları) ayıran ve onlarla özdeşleştiren "şey" nedir? Bu tartışmada en temel üç ayırım, aşağıda tartışılacağı üzere, Gabriell Sheffer, William Safran ve Robin Cohen tarafından yapılır. Bu üç ayırım içeriklerinin kapsamı dikkate alınarak sıralanacaktır.

Sheffer çağdaş diasporizm'in özelliklerinin daha eski dönemlerde kurulan diasporaların tipik örnekleriyle benzer olduğunu düşünür ve tarihi modern diasporaların en belirgin yaygın özelliklerinin şu şekilde özetlenebileceğini belirtir:

- *" Bütün diasporalar gönüllü veya baskıyla göç sonucunda oluşur,*
- *Birçok durumda, göçmenler, diasporik oluşumlara katılmaya veya onları oluşturmaya, ev sahibi ülkeye yerleştikten sonra karar verirler,*
- *Diaspora üyeleri genellikle etnik kimliklerini sürdürmeye kararlıdır ve böyle yapabilirler. Diasporik dayanışmanın temeli kimlik ve kimliğin sürdürülmesidir,*
- *Diasporaların çoğu ev sahibi ülkelerde karmaşık destek örgütleri kurarlar,*
- *Ev sahibi ülkelerde sadece ekonomik aktivitelerde değil aynı zamanda kendi ülkeleriyle ve aynı ulusal köke sahip diğer diasporik oluşumlarla önemli kültürel ve politik değişimlerle de ilgilenirler,*
- *Anavatanlarıyla ve aynı ulusun diğer dağılmış haldeki parçalarıyla iletişimlerini sürdürürler,*
- *Bazı durumlarda, aşikar düşmanlık ve ayrımcılık, bireyleri ve grupları etno-ulusal diaspora örgütlerine katılmaya ya da onları kurmaya zorlar.*²⁴

Sheffer diaspora üyelerinin daha ziyade etnik kimliklerini korumak yoluyla anavatanlarına bağlılıklarını sürdürerek aynı zamanda ev sahibi ülkeleriyle de sosyal anlamda meşgul olduklarını vurgular. Burada daha önce bahsedilen eve dönüş fikri içermeyen yurt özlemi fikrine de bir model oluşturmuş olur. Diasporalar değişen sosyal ve politik konjonktür nedeniyle yeni özellikler edinir ve bu özellikler onların geleneksel karakterini zenginleştirir. Yani aslında Sheffer'in belirttiği gibi çağdaş diasporalar tam anlamıyla eski tip örneklerle aynı değildir. Onlar temel nitelikleri bakımından, eski örneklerin, küreselleşmenin etkisiyle daha gelişmiş özelliklere sahip versiyonları olabilirler.

²³ Sheffer, a.g.e., ss. 10-11.

²⁴ Sheffer, a.g.e., s. 83.

Sheffer'in açıklaması bu konudaki yegane açıklama değildir. William Safran bize bir başka diaspora açıklaması sunar. Ona göre bir diasporanın temel özellikler şunlardır:

- *“Diaspora halkları ya da ataları orijinal bir “merkez”den iki ya da daha fazla yabancı bölgeye dağılmışlardır;*
- *Anavatanlarına ilişkin bölgeyi, tarihi ve başarıları içeren ortak bir hafıza, muhayyile ya da miti sürdürürler;*
- *Ev sahibi ülke tarafından tam olarak kabul edilmediklerine ve belki de asla edilmeyeceklerine inanır ve bu nedenle kısmen ayrı kalırlar;*
- *Anavatanlarını asıl yurtları ve kendilerinin ya da torunlarının dönecekleri yer olarak görürler;*
- *Diasporanın bütün üyelerinin kendilerini orijinal anavatanlarını sürdürmek ve yenilemek ile onun güvenliği ve refahı için adanmış olduklarına inanırlar;*
- *Diaspora halkları, çeşitli şekillerde, anavatan ve onların etno-komünal bilinci ile dayanışmalarının böyle bir akrabalığın varlığıyla tanımlanan önemli bir tarz olması ile ilgilenmeye devam ederler.²⁵*

Safran'ın bu tasviri, diaspora üyelerinin sadece anavatanla ilişkilerini dikkate alır. Ev sahibi ülke ile ilişkilerine, vatandaşlık süreçlerine çoğunlukla yer vermez. Fakat diaspora üyeleri anavatanlarıyla olduğu kadar ev sahibi ülke ile de bir iletişim içersindedirler. Kendilerinden sonra yetiştirdikleri nesiller her iki kültürü de öğrenerek yetişecekleri için melez bir kültüre sahip olurlar. Zamanla farklı aidiyetlere, yurttaşlık niteliklerine sahip olurlar. Safran onların yaşadığı iç çatışmaları ve duygusal bağlılıkları ile gerçek hayatları arasında düşükleri kimlik ikilemini görmezden gelir. Ayrıca diaspora Safran'ın vurguladığı gibi sabit ve değişmez değil aksine hareketli, mobil bir cemaattir. Robin Cohen burada anlatıldığı şekliyle diaspora'yı sadece bir toprak parçasına indirgeme ve onu sadece o toprak parçası etrafında, bu toprak için yaşayan bir cemaat olarak görme düşüncesini bazı açılardan yetersiz bulur ve daha kapsamlı bir açıklama yapar:

- *“çoğu zaman travmatik bir şekilde anavatanından iki ya da daha fazla yabancı bölgeye dağılmış olma;*
- *alternatif olarak, iş arama ya da daha ileri kolonyal hırslar peşinde anavatandan dışarıya yayılma;*
- *bölgesini, tarihini ve başarılarını içeren ortak bir anavatan bilinci ve miti;*

²⁵

William Safran, “Diasporas in Modern Societies: Myths and of Homeland and Return”, **Diaspora**, Spring 1991, ss. 83-99.

- varsayılan atalara ait anavatanın idealizasyonu ve onun sürdürülmesi, yenilenmesi, güvenliği ve refahı, hatta yaratılması için ortak sorumluluk;
- kolektif onay kazanmış bir geri dönüş hareketinin gerçekleştirilmesi;
- uzun bir zamana dayanan, ayırt edicilik duygusunu, yaygın bir tarihi ve ortak kader inancını temel alan güçlü bir etnik grup bilinci;
- ev sahibi toplumlar ile sorunlu bir ilişki, kabul görmeyecek olmanın düşünülmesi ya da grubun başına gelebilecek başka bir felaket;
- farklı ülkelerdeki aynı etnik grup üyeleri ile empati ve dayanışma hissi; ve
- çoğulculuk toleransına sahip ev sahibi ülkelerdeki hayatı zenginleştiren farklı bir yaratıcının mümkünlüğü.²⁶

Cohen'in izahı Safran'ı tamamen yanlışlamaz, sadece onun görece eksiklerini tamamlar. Cohen bu iki temel diaspora anlayışını birleştirmeye çalışır. Ancak Cohen'in görüşü de bütün azınlık grupları diaspora olarak nitelendirme ile sonuçlanır ve bu da bütün azınlık grupların "diaspora" olduğunu söylemekten, azınlık kavramı ile diaspora kavramını birbirini yerine kullanmaktan başka bir şey değildir. Oysa her ikisi de farklı grupları ima eden farklı kavramlardır. Cohen, bu kuşatıcı izahına dayanarak ortaya çıkış biçimleri, sosyal kontekstleri, mitolojileri ve dayanışma gerekçelerine ilişkin olarak başka diaspora türleri öne sürmüştür. Bunlar şöyle sıralanabilir: Kurban diasporaları (mesela Afrikalı, Ermeni ve Yahudi diasporaları), Köle/işçi diasporaları (sözün gelişi Kızılderili ve Britanyalı), ticaret diasporaları (örneğin Çinli ve Lübnanlı), kültürel diasporalar (Karayip örneği).²⁷

Robin Cohen'in tanımında ana kriter anavatan dışında yaşamaktır. Ancak Cohen anavatanı dışında yaşayan her grubun diaspora olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı konusunda bir şey söylemez. Yalnızca yukarıdaki sınıflandırmasına bakıldığında, Cohen'in bütün azınlıkların bir diaspora oluşturabileceği kanısında olduğu anlaşılabilir. Ancak bu fikir kavramın zaten yeterince karmaşık halde olan anlamını daha da karmaşık hale getirebilir. Cohen'in görüşünde dikkate değer bir diğer nokta ise Safran'da da olduğu gibi 'geri dönüş' fikrinin baskın olmasıdır.

Diasporaların sadece göç sonucu meydana gelen sosyal örgütlenmeler olduğu yönündeki tanım elbette bir yönüyle eksiktir. Bazı araştırmacılara göre burada asıl vurgulanması gereken nokta bu göçün bir kaçış olarak algılanmasıdır. Düşünürlerin çoğunlukla üstünde durdukları konu ister zorunlu ister gönüllü, göçün kendisiyken, ırk,

²⁶ Cohen, a.g.e., s. 26

²⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cohen, a.g.e.,

ırkçılık ve milliyet üzerine çalışmalar yapan Paul Gilroy bu göçün özgür iradeyle seçilmiş bir göç olamayacağını ve bir kaçış olarak anlaşılması gerektiğinin altını çizer;

“Amaca uygun olsa da, bu sadece hareketi ifade eden bir kelime değildir, zorunlu göç buna ektir. Bu belirti altında, itici faktörler baskın bir etkiye sahiptir. Uyguladıkları bu baskı diasporaya, yolculuk veya göçebelikle bir eşanlamlılık modasından çok daha fazlasını yükliyor. Equiano ve Wheatley’in biyografilerinde iddia edildiği gibi, hayatın kendisi tehlikede olup kelime özgürce seçilmiş bir yer değiştirmeden ziyade şiddet tehdidi sonrasında bir kaçışı akla getirmektedir.”²⁸

Gilroy’un burada sözünü ettiği itici faktörler katliam, soykırım, baskı, şiddet gibi unsurlardır. Ancak Gilroy’un belirttiği gibi bütün diasporaların, zorunlu bir göç hareketiyle oluşup oluşmadığı hakkında bir yorum yapmak çoğu kez eksik veya hatalı olabilir. Zorunlu göç veya yerinden edilme diaspora ile ilişkili kavramlar olabilir ancak diasporayı diaspora yapan şey elbette tek başına göçün kendisi değildir.

Diasporalar farklı araştırmacılar tarafından her zaman farklı kategorilere göre anlaşılmıştır ve bu kaçınılmazdır. Bunlar arasında Cohen’in daha önce bahsedilen, diasporayı farklı türlere göre sınıflandırması ve Sheffer’in devletsiz diasporalar ve devlet-bağlantılı diasporalar ayrımı örnek olarak gösterilebilir. Sheffer’in devletsiz diasporalar derken kastettiği diasporalar, tarihlerinde belli dönemler boyunca özerk bir devlete bağlanmış olmayan diasporalardır. Sheffer bu diasporalara, uzun dönemler boyunca anavatanları olarak kabul ettikleri topraklarda özerk bir ulus devlete sahip olmayan Yahudileri, Grekleri, Ermenileri, Afrikalı-Amerikalıları, Lehleri ve açıkça tanımlanmış bir anavatanları veya kendi devletleri olmayan Çingeneleri örnek olarak gösterir.²⁹ Bu grupların ilişkileri belli dönemler için sadece anavatan toprağı ekseninde olmuş, uzun süre o topraklarda kurulmuş kendilerini ait hissettikleri bir ulus devletleri olmamıştır. Ancak daha sonra bu gruplar belli bir ulus devlet çatısı altında toplanabilmişlerdir. Sheffer İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Yirminci yüzyılda bile –ki Sheffer bu dönemi ulus devletlerin kristalleşmesi dönemi olarak görür- bu örneklerin bazılarının –Ermeniler ve Yahudiler- devletsiz kalmaya devam ettiklerini belirtir.³⁰ Bilinen o dur ki devletsiz bir diaspora iken bir ulus-devlet inşa ederek ona bağlı hale gelen diasporalara en iyi örnek Yahudi diasporası ve dolayısıyla İsrail’dir. Sheffer 1948’de özerk bir Yahudi devletinin kurulmasıyla sonuçlanan Ortadoğu Savaşı’nın birçok Filistinliyi

²⁸ Paul Gilroy, **Between Camps-Nations, Cultures and the Allure of Race**, Penguin Books, England, 2000, s. 123.

²⁹ Sheffer, a.g.e., s. 148.

³⁰ Sheffer, a.g.e., s. 149.

yerlerinden ettiğini ve Filistinli diasporasında zorunlu ve gönüllü artışlara neden olduğunu belirtir.³¹ Yani Yahudi diasporası İsrail devletini inşa ederek devlet bağlantılı bir diasporaya dönüşürken, fiili anlamda devletsiz bir Filistinli diasporasının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bir diaspora devlete dönüşürken, aynı zamanda kendi diasporasını da türetir. Bir diğer örnek ise 1890'lardan itibaren dünyanın farklı yerlerine dağılan Ermeni diasporasının 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra bağımsızlığını ilan etmesiyle devlet bağlantılı bir diasporaya dönüşmesidir. Bu da Azeri diasporasını doğurmuştur. Bu örneklerden yola çıkarak şunu söylemek mümkündür: Diaspora devletle sonuçlandığında yeni bir diaspora doğurur. Ve özellikle çağdaş diasporanın kendisi aslında tam da ulus devletle ilişkisi sonucunda ortaya çıkar. Dolayısıyla diasporanın ulus devlet ile ilişkisini bu kontekst içinde düşünmek gerekir.

Diaspora konusuna halkların kategorizasyonu olarak değilde, kavramın çoğul anlamlarının genelleştirerek yaklaşan Steven Vertovec bir başka çerçeve önerir. Trinidad ve Britanya hakkındaki çalışmasından hareketle, Vertovec üçlü bir sınıflandırma ileri sürer:

“1 Sosyal bir oluşum olarak diaspora

2 bir bilinç türü olarak diaspora, ve

3 kültürel bir üretim tarzı/anlayışı olarak diaspora.”³²

Vertovec'in önerdiği sosyal ve kültürel formlar arasındaki mesafe, literatürü düzenlemek için kullanışlı bir kategori sunabilir. Bir başka araştırmacı Virinder Kalra bilinç ve kültürel üretim modu olarak diasporanın antropoloji, kültür incelemeleri, edebiyat ve sanattaki teorik ve etnografik metinleri ön plana çıkardığını ancak sosyal bir oluşum olarak diasporanın sosyoloji, siyasal bilimler ve ekonominin geleneksel ilgileri boyunca yol aldığını belirtir. Bu diaspora modelleri literatürü düzenlemek için kullanışlı olmalarına rağmen, kavramın etrafına yerleştirilmesi muhtemel sınırları daha da daraltırlar ve bu nedenle bu sınıflandırma bize diasporanın aşamalı gelişen daha sonraki kullanımını göstermez.³³

Sheffer'in ve Vertovec'in bu yaklaşımlarının yanında dikkate değer bir diğer sınıflandırma daha önce de bahsedildiği üzere Cohen'e aittir. Cohen diasporaları sınıflandırırken onları oluşum süreçlerinde yaşadıkları tecrübelerden yola çıkarak birbirinden ayırmış, bir anlamda benzer tecrübeleri yaşayan diasporaları oluşum süreçlerini ve onları

³¹ Sheffer, a.g.e., s. 149.

³² Kalra – Kalhon - Hutynuk, a.g.e., s. 10.

³³ Kalra – Kalhon - Hutynuk, a.g.e., s. 13.

oluşturan faktörleri göz önünde bulundurarak belli başlıklar altında toplamıştır. Bu diasporalar kısaca şu şekilde özetlenebilir:

a)Kurban Diasporaları

“Kurban diaspora” olarak nitelendirilen bu grubun en temel özelliği savaşlar ve katliamlar gibi felaketlerden dolayı anavatanından göç etmek zorunda kalmış olmasıdır. Yani bu grubun üyeleri bir anlamda oluşan felaketin “kurbanları” olmuşlardır. Burada bir “kurban edilen” yanında bir de “kurban edene/zalime” atıf vardır. Ancak buradaki temel sorun “kurban olanın” kurbanlığına kimin karar veriyor olduğudur. Cohen’in “kurban diaspora” olarak tanımladığı türün başlıca üyeleri Yahudiler, İrlandalılar, Filistinliler, Afrikalılar ve Ermenilerdir. Bunlar içinde en çok bilineni Yahudi diasporasıdır ve böyle olması aslında şaşırtıcı değildir. Cohen Yahudi diasporasının diğer kurban diasporalar için bir kıyaslama noktası sağladığını, özellikle Afrikalılar ile Yahudilerin tarihi tecrübelerinin etkili ve açık paralellikler içerdiğini söyler.³⁴ Aynı şekilde Yahudiler ile Ermeniler ve Yahudiler ile Afrikalılar arasında da benzerlikler söz konusudur. Cohen, Ermeni yorumcuların 1915-1922’deki sözde Ermeni katliamı ile İkinci Dünya Savaşı’nın Yahudi Holocaust’u arasındaki benzerlikleri bu alanda örnek olarak gösterir. Ancak bu iki durum arasındaki temel farklılıkları da şu şekilde belirtir;

“Holocaust, Yahudi diasporası neredeyse 2000 yılı aşkın bir zamandır varlığını sürdürdüğü esnada ortaya çıkarken, (sözde) Ermeni katliamı geç 19. yüzyılda ve ardından 1. Dünya Savaşı boyunca, ilk kez dikkate değer bir diasporanın oluşumuna yol açan önemli travmalar yarattı.”³⁵

Burada Cohen’in Ermeni tarihinden ya da Yahudi tarihinden nasıl bahsettiğinden ziyade önemli olan, Cohen’in bu diasporaların oluşumunun ilk belirtilerini nereden yola çıkarak gösterdiğidir. Bu yorumlar ise ancak ve ancak çok daha kapsamlı bir çalışma sonucu tartışmaya açılacak kadar geniş bir alana yayılır.

³⁴ Bkz. Cohen, a.g.e., s. 31.

³⁵ Cohen, a.g.e., s. 32.

b)İşçi Diasporaları ve Kolonyal Diasporalar

Cohen'in diaspora tanımlamasına getirilen en temel eleştirilerden biri, onun neredeyse her azınlık grubu diaspora olarak adlandırma eğiliminde olmasıdır. O, travmatik bir dağılmanın yanı sıra, aynı zamanda iş bulma veya ticaret yapma umudu ile vatanlarından ayrılıp başka topraklara yerleşen grupların da diaspora oluşturabileceklerini söyler. Bu grubu "işçi diasporası" diye adlandırır. İşçi diasporasına örnek olarak ise 1830'lardan 1920'lere kadar İngiliz, Flemenk ve Fransız tropikal plantasyonlarına yayılmış Hintli çırak işçileri ve 19. yy. sonları ve 20. yy. başlarında Amerika'ya ve Arjantin'e gitmek için Atlantığı aşan İtalyanları gösterir. İddia edildiği gibi, işçi diasporaları aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Avrupa'ya giren Türkler ve Kuzey Afrikalılar tarafından oluşturulmuştur.³⁶

Cohen'in işçi diasporasına verdiği en temel örnek Avrupalı sömürge sahiplerinin tropikal plantasyonlarında çalışan Hintli çırak işçilerdir ancak bu örnekler elbette çoğaltılabilir. Fakat burada önemli olan bu azınlık grupların bir diaspora oluşturup oluşturmadığıdır. Cohen'in iddiasını aslında bütün bu grupların birer diaspora olduğu değil, bu grupların diaspora oluşturma potansiyeli taşıdığı yönünde anlamak daha doğru olacaktır. Diasporik bilincin her göç eyleminin ardından gelişeceği söylenemez. Cohen de bu bilincin her durumda geliştiğini savunmaz ve bu bilincin gelişmesi için bazı koşulların gerekli olduğunu dile getirir;

"Deniz aşırı işçiler arasında (a)uzun bir dönem boyunca sürdürülen grup bağlarını güçlü tutmaya, (b)bir anavatan ile anavatana güçlü bir bağlantı mitine ve (c)göç edilen toplumlardaki sosyal dışlamanın ileri aşamalarına dair bir kanıt varsa işçi diasporasının varlığından söz edilebilir."

Cohen'in "işçi diasporası" kavramına yakın bir ifadeyi J.A. Armstrong'da da görebiliriz. Armstrong işçi diasporası yerine "Proletarya Diasporası" kavramını kullanmayı tercih eder ve bunun için iki büyük savaş arası Fransa'nın ağırlıklı olarak düşük ücretli işlerde yoğunlaşan ve yetersiz bir Fransızca ile konuşan Polonyalıları ve İtalyanlarını örnek gösterir.³⁷ Armstrong'un işçi kavramı yerine aynı anlama gelen proleterya kavramını

³⁶ Cohen, a.g.e., s. 57.

³⁷ J.A. Armstrong, "Mobilized and Proletarian Diasporas", **American Political Science Review**, S.20, 1976, ss. 393-408.

kullanmasının sebebi Cohen'in ele aldığı işçi diasporasından ayırt edilebilir olmasını sağlamaktır. Çünkü her ikisi de aynı gruba farklı yönlerden yaklaşmaktadır. “Proletarya diasporası” sınırlı iletişim ile karakterize edilebilir ve “neredeyse hiç ayırt edici özelliği olmayan bir işgücü yığını”³⁸ içerir. Cohen’ e göre Armstrong’un proletarya diasporası negatif özellikler taşıyan bir kategoridir. Kendi dillerini, iletişim ağlarını ve mesleki avantajlarını yeniden canlandırmak ve yenilemek için yayan “hareketli bir diaspora” değildir. Bunun tersine onlar aslında, girişimci “hareketli bir diaspora” olmadıklarını kanıtlayan bir grup görüntüsü çizerler.³⁹

Burada işçi diasporası ile misafir işçi grupları birbirine karıştırılmamalıdır. Cohen “misafir işçiler” fikrinin büyük ölçüde burjuva sınıfının ideolojik kurgusu olduğunu belirtirken bu “misafir işçiler”in hayattaki mevcut konumlarıyla yetinen, “pazar gününün parası için Pazar günü çalışan” bir grup olduğunu da dile getirir.⁴⁰ Böyle bir tanımlama “misafir işçi” kavramı ile “işçi diasporası” kavramı arasında bir ayırım yapma zorunluluğu doğurur. Çünkü yalnızca günü kurtarmaya çalışan, siyasal anlamda bir etkinliğe anavatani ile ilişki kapsamında katılmayan “misafir işçi” sahip olduğu düşünce ile diasporik bir bilincin parçası olmaya, en azından bu doğrultuda eylemde bulunmaya eğilimli değildir.

c)Ticaret Diasporaları

“Ticaret diasporası” ilk bakışta “işçi diasporası” ile çok yakın anlamlara sahip bir kavram gibi görülebilir. Ancak ikisi arasındaki fark ticaret ile iş veya tüccar ile işçi kavramları arasındaki fark kadar açıktır. Ticaret diasporası, tüccarların, ürünlerini sattıkları farklı ülkelerde yerleşmelerine sebep olan uluslararası ticaret hareketinin sonucudur. Steve Gosch ticaret diasporasından ilk kez Asurlu tüccarların mallarını satmak için Anadolu yarımadasına seyahat ettiği İ.Ö 2000 yıllarına dek uzanan bir tarihte bahsedildiğini söyler. Bu dönemde ticaret diasporalarının, Asurlu tüccarların Anadolu yarımadasının şehirlerinde yarı-sürekli sakinler olarak yerleşmeleri sonucu oluştuğunu belirtir.⁴¹

Dünya tarihinde kültürlerarası ticareti anlattığı kitabında buna benzer bir tanımlamayı Philip Curtin de paylaşır. Curtin tüccarların kendi şehirlerinden başka bir yerde yabancı olarak

---

³⁸ Armstrong, a.g.m., s. 405.

³⁹ Bkz. Cohen, a.g.e., s. 58.

⁴⁰ Cohen, a.g.e., s. 78.

⁴¹ Steve Gosch, “Cross Cultural Trade as a Framework for Teaching World History: Concepts and Applications”, **The History Teacher**, S.27, No:4, 1994, s. 427.

yaşadıklarını, onların dillerini, geleneklerini ve ticari pratiklerini öğrendiklerini ve devamında onlarla mal alışverişi yaparak orada yerleşik hale geldiklerini anlatır.⁴² Bu yerleşik olma durumu aynı ulusa mensup insanların zamanla dünyanın farklı yerlerinde yeni yerleşimler ve bu yerleşimler arasında ticaret ağları kurmaları sonucu ortaya çıkan yeni diasporaların oluşum sürecini hazırlar. Curtin'in cevabını aradığı soru, bu basit yerleşimin nasıl çok daha karmaşık bir hale geldiğidir. Anavatanı dışında başka bir yerde tek başına yerleşen tüccar zamanla yabancı olduğu bu şehirlerdeki ticari yapılanmayı tümüyle ele geçirme eğilimindedir ve Curtin'e göre sonuç, ticaret ağını şekillendiren ticari toplulukların birbirleriyle ilişkili ağı ya da bir ticaret diasporasıdır.⁴³

Curtin "ticaret diasporasının" esas olarak antropolog Abner Cohen tarafından oluşturulan bir kavram olduğunu belirtir. Abner Cohen ticaret diasporasını "sosyal olarak birbirine bağlı ancak mekan olarak dağılmış bir millet" şeklinde tanımlar.⁴⁴ Ticaret diasporasının kaynağına dair bir diğer görüş Robin Cohen'e aittir. Cohen modern batı Avrupalı düşünürlerin ticaret diasporalarına Homer'in yazıları vasıtasıyla aşina olduklarını kaydeder ve hem İlyada hem de Odise/Odesa destanlarının tüccarların rolüne ilişkin genel negatif görüşler içerdiğini söyler.⁴⁵

Bütün bu tanımlamalar, ticaret diasporasının tarihinin çok eskiye dayandığını gösterir. Ve ticaret diasporasının eski örnekleri yanısıra günümüzde yeni örnekler de gösterilebilir. Uluslararası ticaretin yayılmaya devam eden kolları bize ticaret diasporasının yeni örneklerini sunar. Mevcut literatürde her ne kadar Yahudilerden bir kurban diasporası olarak söz edilse de bütün bu tanımlardan hareketle Yahudilerin bugün dünya ticaretindeki rolleri göz önüne alındığında onların da bir ticaret diasporası oluşturduklarını söylemek zor olmayacaktır. Abner Cohen'in "sosyal olarak birbirine bağlı ancak mekân olarak dağılmış bir millet" tespiti de bunu destekler niteliktedir. Bu anlamda ticaret diasporaları ve onların oluşum süreçleri, sosyal örgütlerin kalıcı ve sürekli kendini yenileyen modeline bir örnektir. Ve bu ticari örgütlenme ait olduğu diasporanın etkinlik alanını genişletmesi anlamında etkilidir.

d) Kültürel Diasporalar

---

⁴² Philip D. Curtin, **Cross-Cultural Trade in World History (Studies in Comparative World History)**, Cambridge University Press, United Kingdom, 1984, s. 2.

⁴³ Curtin, a.g.e., s. 2.

⁴⁴ Curtin, a.g.e., s. 2.

⁴⁵ Cohen, a.g.e., s. 83.

Daha önce de belirtildiği gibi bir grubun diaspora olarak adlandırılmasında en temel kriter üyelerin anavatanlarına ve dolayısıyla kendi kültürel aidiyetlerine bağlılıklarıdır. Bu nedenle aslında her diaspora aynı zamanda kültürel bir diasporadır. Anavatan ve ulusa ait kolektif kimlik bireyleri kendi aidiyetleri doğrultusunda davranmaya yönlendirir. Anavatan ile misafir ülke arasında kurulan ilişki ağı her zaman aktif olmasa da bireylerin geri dönüş arzusu anavatan ile ilişkiyi sıklıkla aktif kılar. Bu durum göç eden ilk kuşağın bu bağı canlı tutma arzusu ile kendi kültürlerini ikinci ve üçüncü kuşağa aktarma çabasını geliştirir. Bu, bireylerin göç hikayesi kadar aynı zamanda bir kültür göçü hikayesinin de başlamasına sebep olur. Cohen bu durumu “seyahat eden kültürler”⁴⁶ diye adlandırır. Burada kastedilen şey grubun kendi kültürlerini göç ettikleri yerlere taşımaları kadar, göç edilen yerdeki kültürü benimsemeleridir de.

Birbirini tanımadan aynı yere göç eden ortak dile, dine, ırka, ulusa sahip insanlar, bir kültür birlikteliği içinde olduklarından, bir arada yaşadıklarında biz ve onlar ayrımıyla kendilerini daha güçlü hissederler. Buna dünyanın farklı ülkelerinde kurulan Türk mahalleleri örnek teşkil edebilir. Zira sadece kültürel anlamda birbirleriyle aynı olduklarını düşünen bu gruplar çoğu kez farklı siyasal ve sosyal düşünceleri, ideolojileri benimsemiş olsalar dahi anavatanlarına bağlılık veya bir aidiyet söz konusu olduğunda çoğunlukla aynı şeyi hissederler. Bu da farklı sosyal statülere, işlere, ideolojilere sahip insanları kültürel bir diaspora çatısı altında bir arada tutar. Ancak bu bağlılığı milliyetçilik kavramıyla karıştırmamak gerekir. Çünkü Ernst Gellner’in söylediği gibi “Milliyetçilik milletlerin kendilerini bilmeye yönelik uyanışları değildir, milliyetçilik olmadığı yerde milletleri icat eder.”⁴⁷ Dolayısıyla bu grupların kendilerini bilmeye, ifade etmeye yönelik tavırları milliyetçilik ile karıştırılmamalıdır.

Cohen de diasporaların kültürel formlarının asla özellikle milliyetçi olmadığını şu şekilde belirtir:

“Ulus-devletler yerel halkı tek bir yere yapıştırmak, halkı bir araya toplamak ve etnik azınlıkları entegre etmek ile ilgilenir. Diasporalar bunun tersine, çoğul bağlılıkları ima eder. ... Bazı diasporaların bir ulus-devlet yaratmaya çalışan milliyetçi gruplar içerebildiği doğrudur. Fakat bununla birlikte en alışlagelmiş diasporik durum, isteklerini, özlemlerini ve milliyetin eskatolojik görüşlerini bir orduya, polis gücüne, bir bayrağa ve Birleşmiş Milletler’de bir koltuğa dönüştürmez. Diasporalar ulus-devletler ile “seyahat eden kültürler”

⁴⁶ Cohen, a.g.e., s. 128.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev. Günay Göksu Özdoğan, Büşra Ersanlı Behar, Hil Yayınları, 2008.

arasında bir yerlerde konumlanmıştır ve fiziki anlamda ulus-devlette bir meskeni içerirler, fakat ulus devletin mekanının/zaman diliminin dışına çıkan ruhani yahut manevi anlamda, seyahat ederler.”⁴⁸

Diasporaların bugün hala kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda devam eden global dini ve siyasi süreçleri etkileyen önemli bir role sahip olduğu gerçeği tartışma götürmez. Bu anlamda günümüz toplumlarının kültürel yapılarının gün geçtikçe glokalleşmesinde (glocalization) önemli katkıları olan diaspora bu anlamda yemek kültüründen giyinme kültürüne, çokkültürlü bir toplum yapısı kurulmasından devletler arası ilişkilere kadar hayatın bir çok alanında belirleyicidir. Diasporaların kabul edildikleri ülke içinde elde ettikleri haklar ve kendilerine sağladıkları statüler, devletleri çokkültürlülük ve pluralizm adına harekete teşvik eden bu diasporaların kazandıkları birer zaferdir. Bu hakların elde edilmesi için gelişen diasporik bilinç her ne kadar bir savaş mantığı ile zafere giden yolda ilerlese de bu eylemlerin şiddet içeren eylemler olması zorunlu değildir ve çoğu zaman da şiddet, diasporaların bu hakları elde etmede başvurmadıkları bir yoldur. Gabriel Sheffer bu konuyu “Diasporalar doğası gereği savaşçı mıdır?” sorusundan yola çıkarak tartışırken diasporalar hakkında şüpheli ve negatif görüşlerin birçok toplumda, ki bunlar ister liberal demokrasiler veya tutucu otoriter devletler olsun, hala var olduğunu dile getirir.⁴⁹ Sheffer’a göre bu tutumlar şiddetli duygulara ve neo-Marxizm, neo-nasyonalizm, neo-muhafazakarlık gibi politik felsefelere ve ideolojilere dayanır.⁵⁰ Dolayısıyla diasporaların hak elde etme yolunda neden bir zafer kazanma hırsı ile ilerledikleri daha açık anlaşılabilir. Politik yapısı ne olursa olsun, bütün devletler içinde azınlıklara karşı geliştirilen negatif tavırlar bugün giderek glokalleşen dünyada bile yok edilemezken, bazı durumlarda bu örneklerin, belli gruplar arasında şiddetlendiği bile görülmektedir. Bunun en açık örneği Almanya’da neo-Nazi grupların ırkçı faaliyetleridir. Bu faaliyetlerin engellenmesi amacıyla Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinin bazıları pro-Nazi, milliyetçilik, faşizm ve ırkçılık söylemlerini yasaklamak için birtakım kurallar koymuş ve Nazilerle ilgili sembolleri yasaklamıştır. Ancak bu faaliyetlerin tamamıyla önüne geçilememiştir.

Ev sahibi ülkede maruz kalınan bu tavırlar sonucu diasporalar yeni ülkelerine uyum sağlamış olsalar bile, ancak kısmi bir sadakat içinde olabilirler. Fakat bunun yanında, ev

---

⁴⁸ Cohen, a.g.e. ss. 135-136.

⁴⁹ Sheffer, a.g.e., s. 205.

⁵⁰ Sheffer, a.g.e., s. 205.

sahibi ülkeyi ve ona bağlılığı tamamen reddederek bu ülkenin yasallığını kabul etmeyen ve anavatanlarına kesin bağlılık gösteren çok iyi organize olmuş etno-ulusal bir diasporanın adını telaffuz etmek de oldukça zordur. Bu anlamda diasporalar ne sadece kendi vatanlarıyla ilişki içinde olan gruplar ne de anavatanlarıyla hiçbir bağları kalmamış yeni kimlikler olarak adlandırılabilir. Bu ilişki ağı daha önce de belirtildiği gibi tek yönlü bir ilişkiden her zaman daha fazlasını içerir. Bu nedenle diaspora kavramı tek başına yalnızca dağılmayı değil, milliyetçiliği, melezleşmeyi, asimilasyonu, çokkültürlülüğü, ötekileştirmeyi ve benzer birçok kavramı da bünyesinde barındırır. Ve bu kavramlardan ayrı düşünülemez. Diasporanın gelişimini etkileyen küreselleşme, ulus devletlerin oluşumu, göç, transnasyonal gruplar; diasporik bilinci geliştiren anavatan miti, kimlik ve aidiyet problemleri, milliyetçilik, ırkçılık ve hatta faşizm; ve diasporik faaliyetin bir anlamda sonuçlarını gösteren melezlik, vatandaşlık, çokkültürlülük, pluralizm gibi kavramlar diaspora ile hiçbir şekilde eş anlamlı olarak kullanılamayacak kavramlardır ancak bu tez çerçevesinde diaspora bu kavramlar olmaksızın da düşünülemez.

İkinci Bölüm

Yükün ağır.

He's so heavy

just because he's your brother.

Kardeşlerin pogrom sana.

Dostlarının eşiğine varınca başlıyor

senin diasporan.

Herkesin bahanesi var, senin yok

günahlı bir gölgenin serinliğinde

biraz bekleyebilirsin, daha sonra

burada kalamazsın, başa dönemezsin

ama dön

Eve dön! Şarkıya dön! Kalbine dön!

Şarkıya dön! Kalbine dön! Eve dön!

Kalbine dön! Eve dön! Şarkıya dön!

Eve dönmek

kendime sarkıntılık etmekten başka nedir?

İsmet ÖZEL – Of Not Being A Jew

TRANSNASYONALİZM - DİASPORA TARTIŞMASI

Daha önce de bahsedildiği üzere diaspora üzerine çalışırken dikkat edilmesi gereken en temel nokta, bu kavramın diğer yakın anlamlara sahip kavramlarla ilişkisidir. Diasporanın ne olduğu üzerine bir girişten sonra yapılması gereken ilk şey diasporanın kendilerinden ayrı düşünülemediği kavramlar üzerinde durmaktır. İlk bölümün sonunda

sözü edilen vatandaşlık, kimlik, pluralizm gibi kavramlar elbette çoğaltılabilir ancak bunlar bu çalışmada diaspora ile ilişkilerinin önemi göz ardı edilemeyecek kavramlar olmaları sebebiyle temel bir önem arz ederler.

Bu bölümde öncelikle literatürde çoğunlukla ‘*diaspora*’ terimi ile birlikte anılan veya bir başka ifadeyle ‘*diaspora*’ terimi yerine kullanılan ‘*transnasyonalizm*’ terimi ele alınacak ve ardından bu iki terimin birbirleriyle benzerliklerine ve farklılıklarına ilişkin bir tartışma yürütülecektir. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*’de “Transnasyonalizm” maddesinin yazarı Larissa Remmenick, Guarnizo, Van Hear, ve Smith vb, yazarların üzerinde uzlaştıkları genel bir tanım verir: ‘Transnasyonalizm, aslına bakılırsa geçmişin en büyük göçmen dalgalarının etno-kültürel bellek tarafından tipikleştirilmesi ve anavatanla bağlantı kurması bakımından eski bir fenomenin yeni adı olabilir’¹. Tarihi etnik diaspora çalışmaları, göçmenlerin arkalarında bıraktıkları ülkeyle bağlarını asla tamamen koparmadığını gösterir. Yine de zamanın teknik ve finansal sınırlarından ötürü çoğu göçmen için bu bağlar ağırlıklı olarak duygusal ve kültürel alanda kalmıştır ve nadiren sınırlar arasındaki aktif mobilizasyonu veya iletişimi ifade eder. Anavatanla ekonomik bağlar genel olarak kişilerin ailelerine gönderdikleri maddi gelirlerle sınırlı kalmıştır. Geç ondokuzuncu yüzyıl ve erken yirminci yüzyıl transatlantik göçmenlerinin dörtte biri ana vatanlarına dönmelerine rağmen, ülkelerine geri gönderme kararı gerçekte mecburen yapılmış bir seçim olmuştur. Bu nedenle tarihi göçmenlerin, yeniden iskanı çoğunlukla dikatomi içeren bir süreç olmuştur: kalmak veya göç etmek, aksi halde kalmak veya geri dönmek.²

Geç yirminci yüzyılda iletişim ve ulaşımın (zamanı ve mekanı sıkıştıran teknolojiler) nispeten etkili ve ucuz yolları bu eski dikatomiye tamamen yersiz kılmıştır. Castells’in ifade ettiği gibi, yeni teknolojiler esas itibarıyla sosyal ilişkilerin yeni failerini yaratmıştır veya en azından daha önceden var olan eğilimleri desteklemiştir. Bu durum pek çok diasporik göçmene, terkederek geride bıraktıkları mekanları ile yakın fiziksel ve sosyal bağlarını sürdürerek aynı anda iki veya daha fazla ülkede yaşama imkanı sunmuştur. Transnasyonal aktiviteler ve hayat tarzları çok sayıda insanı kuşatarak ve hem göç

---

¹ Larissa Remmenick, “Transnationalism,” *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, ed. George Ritzer, I. b, Blackwell Publishing, Oxford, 2007, s. 5072.

² Ayrıntılı bilgi için bkz., M.F. Jacobson, **Special Sorrows: The Diasporic Imagination of Irish, Polish, and Jewish Immigrants in the United States**. Harvard University Press, Cambridge, 1995

gönderen hem de göç alan ülkelerin ekonomik, politik ve sosyal hayatlarında önemli bir rol oynayarak büyük ölçüde yaygın hale gelmiştir.³

Guarnizo ve Smith transnasyonalizmin iki tipi arasında faydalı bir ayrım önerdiler: “yukarıdan transnasyonalizm” ve “aşağıdan transnasyonalizm”. Burada yukarıdan transnasyonalizm BM, Uluslararası Af Örgütü veya finansal ve insan kaynaklarının global mübadelesini harekete geçiren Greenpeace gibi çok uluslu korporasyonlar ve organizasyonların kurumsallaştırılmış ekonomik ve politik aktivitelerine karşılık gelir.⁴

Transnasyonalizm nosyonu temel olarak transnasyonal ilgileri ve bağlılıkları anlatan farklı aktivite ve komünite tipleriyle ilgilidir. Bu transnasyonal karakteristik genellikle “uluslararası” ile kast edilen ve farklı ülkelere ait resmi organlarla/makamlarla –devletler, üniversiteler, kurumlar veya partiler- bağlantıyı düzenleyen aktiviteleri belirleyen şeyden kendisini ayırt eder. “Transnasyonal” kavramı insanlara ve gruplara odaklanır ve zorunlu olarak resmi makamlara göndermede bulunmaz. “Uluslararası”ndan farklı olarak, bazı ortak niteliklere bağlılığı paylaşan sosyal kuruluşların ve aktörlerin farklı devletlerde ve toplumlardaki dağılımı ile bir ortaklığı aksettirir.⁵

“Transnasyonalizm” terimi şimdilerde sayıları giderek artan bir sosyal bilimciler kümesi tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak, bazı araştırmacılar, kavramın pratikte işe yaramaz olduğunu ifade ederler. Onlara göre kavram çok fazla şeyi açıklamaya çalışarak başlar ve hiçbir şeyi açıklamayarak bitirir. Daha da kötüsü kavramı kullananlar tanımlanması üzerinde uzlaşmamış görünürler. Portes, Guarnizo ve Landolt transnasyonal göç çalışmalarının “belirli bir teorik çerçeveden yoksun son derece parçalanmış bir alan” teşkil ettiğini ileri sürerler. Ebaugh ve Saltzman Chafetz kavramın “bulanık, globalizasyona, diasporalara, transnasyonal sosyal alanlara, transnasyonal komünitelere, transnasyonal sosyal çevrelere, ve iki uluslu toplumlara atıfları içeren bütünü kapsayıcı bir

---

³ Remennick, a.g.e., ss. 5072-5073.

⁴ Remennick, a.g.e., s. 5073.

⁵ Eliezer Ben-Rafael - Yitzhak Sternberg ‘Debating Transnationalism’, ed. Eliezer Ben-Rafael - Yitzhak Sternberg **Transnationalism: Diasporas and the Advent of a New (Dis)order**, 1. b., Brill, Boston, 2009, s. 1.

nosyon” olduğunu ileri sürerler. Bu nedenle, bu araştırmacılar kavramın analitik gücünü kaybettiğini ifade ederler.⁶

Kavram, sosyoloji, ekonomi, politik bilim, tarih, coğrafya ve antropoloji gibi alanlarda kullanılabilmesi anlamında cömerttir. Özü itibariyle, multi-disipliner, kompleks bir kavramdır. Bu, kavramın düşük dozda eleştirileri için işleri göreceli olarak kolaylaştırır. Transnasyonalizm, bir bütün olarak, daima bir şeylerden yoksun olacaktır ve daima açıklayıcı çerçevesinin dışında bırakılan bir şeyler olacaktır. Buna şaşırılmamalıdır, çünkü kavramın kendisi senkronik olarak çeşitli disiplinler aracılığıyla geliştirilmiştir. Farklı teorik yorumlar, farklı metodolojilerin uygulanmasına ve birey, aile, örgütler, toplum, ekonomi ve kültürel pratiklerden, iki veya daha fazla ulus-devlet arasındaki interaktif dış politikalara uzanan analiz birimlerinin farklı değerlendirmesine yol açar.⁷

Bununla birlikte, kavramın özü ve doğası hakkında bazı uzlaşmalarda söz konusudur. Temel olarak, uluslararası göç çalışması içerisinde kullanılan kavram kendi analiz birimleri ve kendi davranışıyla ilgili göreceli olarak açık bir ikilik addeder: bireyin ve ailenin gündelik hayatındaki ikilik; göçmenlerin sorunları ve ev-sahibi ile göç gönderen ülkelerle ilgilenen kurumlar/kuruluşlar arasındaki ilişkinin ikiliği; veya örneğin, bu kurumlar/kuruluşların liderlik gündeminin ikiliği. Bununla birlikte, ekonomik, kültürel, politik ve sosyal aktiviteler, onların liderleri tarafından göçmenlerce inşa edilen mekanlar olarak kabul edilir. Transnasyonalizm konvansiyonel ulus-devlet sınırlarını aşar. Transnasyonalizmin teorisyenleri arasındaki başlıca konsensus bir süreç veya bir süreçler dizisi olarak transnasyonalizm nosyonudur.

Linda Basch, Nina Glick Schiller ve Cristina Szanton Blanc, “transnasyonalizmi” göçmenlerin başlangıç ve yerleşim mekanlarını veya toplumlarını birbirine bağlayan çok yönlü sosyal ilişkileri düzenledikleri ve devam ettirdikleri bir süreç olarak tanımlarlar. Bu süreç, pek çok göçmenin bu gün coğrafi, kültürel ve politik sınırların kesiştiği sosyal alanlar inşa ettiğini vurgulamak için “transnasyonalizm” olarak adlandırılır. Sınırları genişleten çoklu ilişkiler —ailevi, ekonomik, kurumsal, dini ve politik— geliştiren ve sürdüren göçmenleri “trans-göçmenler” diye adlandırır. Transnasyonalizmin başlıca unsuru, hem anavatanında hem de ev-sahibi ülke toplumlarındaki trans-göçmenlerinin

---

⁶ Gustavo Cano **Organizing Immigrant Communities In American Cities: Is this Transnationalism, or What ?** University of California, San Diego Nisan, 2004, s. 4.

⁷ Gustavo Cano, a.g.e., ss, 4-5.

sürdüğü ilişkilerin çokluğudur. Linda Basch, Nina Glick Schiller ve Cristina Szanton Blanc'a göre bu alandaki araştırmacılar henüz bu sosyal yerleşimleri tanımlayacak bir dil bulmak için çok yavaş ilerlerler. Trans-göçmenler yerleştikleri ülkedeki açıkça bir “yuva” kurduklarında bile “anavatan” terimini başlangıç toplumları için kullanırlar. Göç literatürü yerleşilen ülkeyi “ev sahibi” olarak tanımlar, fakat böyle bir kavram, kullanışlı olsa da, sıklıkla göçmenin hem “hoş karşılanan” hem de “ziyaretçi” olduğuna dair yersiz çağrışımları içerir. Trans-göçmenler eylemlerde bulunur, kararlar alır ve kendilerini senkronik olarak iki veya daha fazla ulus-devlete bağlayan ilişkiler ağına yerleştiren öznellikleri ve kimlikleri geliştirirler.⁸

Linda Basch, Nina Glick Schiller ve Cristina Szanton Blanc, *Nations Unbound* adlı eserlerinde transnasyonalizmin genel bir çerçevesini ortaya koymaya çalışırlar, ve bu çerçeve küresel tarih içerisindeki transnasyonal süreçleri konumlandıran, trans-göçmen failleri merkeze alan, ve göçmenlerin vatandaşlığı ve kimliği üzerinde süregelen çekişmeyi kontekstine yerleştiren birbiriyle ilişkili dört önermeden oluşur:

1. *Transnasyonal göç küresel kapitalizmin değişen şartlarıyla bağlantılıdır ve sermaye ile işgücü arasındaki küresel ilişkiler kontekstinde analiz edilmelidir.*
2. *Transnasyonalizm, gündelik hayat aktiviteleri ve sosyal ekonomik, ve politik ilişkiler aracılığıyla göçmenlerin ulusal sınırları geçen sosyal alanları yarattığı bir süreçtir.*
3. *Fiziksel konum, kültür ve kimlik'i birleştiren sınırlı sosyal bilim kavramları, ilk olarak transnasyonalizm fenomenini algılayarak daha sonra da analiz ederek araştırmacının yeteneğini sınırlandırabilir.*
4. *Sınırlar boyunca hayatlarını yaşayarak trans-göçmenler kendilerini iki veya daha fazla ulusun ulus inşa etme sürecini karşılaştırırken ve bu sürece angaje olurken bulur. Irk ve etnisite gibi bu ulus devletlerin ulus inşa etme süreçlerine derinlemesine yerleşen baskın kategoriler, onların kimlikleri ve pratiklerini yapılandırır.⁹*

Küreselleşmenin hızlandırılmış temposu ve günümüzde göçün hızlanan akışı ve kesinlikle artışta olan bağlılık/yurttaşlık, pek çok mekandaki bağlılığın/yurttaşlığın dağılmasına ani bir hareket kazandırmıştır. Nüfusun büyüyen kısımları ve aktivite

---

⁸ Linda Basch - Nina Glick Schiller - Cristina Szanton Blanc, **Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation- States**, 1. b., Routledge, London, 1994. s. 11.

⁹ Linda Basch - Nina Glick Schiller - Cristina Szanton Blanc, a.g.e., s. 23.

sektörleri, bilhassa Batılı ülkelerde, bu türden bağlılığa/yurttaşlığa işaret eder; bu anlamda, onlar "transnasyonelleştirme" olarak tanımlanabilen ve hatta her yerde gerekli ve benzer olmayan şeyi meydana getirirler Bu bakış açısı altında, transnasyonalizm nosyonu keza, transnasyonal oluşların bizzat kendi varlığıyla edindiği tesirlere atıfta bulunan farklı bir anlamı da taşır¹⁰.

Transnasyonalizm nosyonuna genel olarak transnasyonelleştirmenin, transnasyonal kurumların mikro ve makro değişikliklerin etkili failleri oldukları genel bir sosyal durum olarak müracaat edilmelidir. Bu transnasyonalizm nosyonu, özellikle transnasyonal kurumların çeşitliliğinin çok farklı yönlerden topluma baskı yaptığı durumla ilişkilendirilmelidir, bu tür kurumlar aslında sosyal kurumlara dair tartışmanın sınırları çizildiğinde bile farklı tipleri ima edebilirler. Sosyolojik karakteristiklerine ilişkin olarak, onlar linguistik grupları, dini toplulukları, bölgesel popülasyonları veya göçebe insanları kuşatır. Bazıları, göç ve göçmenlerin anavatanlarıyla—gerçek veya fiili— ilişkilerini unutmamasından kaynaklanır; diğerleri kültürel olarak homojen nüfusu ikiye ayıran, eyaletler arası sınırlardaki değişikliklerin sonucu olabilir.¹¹

Transnasyonalizm tartışmasının temel odak noktası, transnasyonal diasporaların ortak özellikleri, ortak bir tahkiyeye, ve dağılma gerçeğinin ideolojik öneminin —pozitif veya negatif— varsayıldığı bir duruma referansı ima eden bağlılıklardır. Bu gün transnasyonalizm her alanda en azından sosyal bilimlerde oldukça popüler. Yani, çeşitli disiplinler arasında, ulus devlet sınırlarını geçen ve dünyaya yayılan insanlar, mekanlar ile kurumlar arasında ekonomik, sosyal ve politik bağlantılara yaygın bir ilgi söz konusu. Bir araştırma konusu olarak transnasyonalizmin genişlemesi Gustavo Cano tarafından ortaya konmuştur. Cano *Social Science Abstracts Database'de* 'transnasyonal'in veya 'transnasyonalizm'in anahtar kelimeler olduğu yayınları incelemiştir ve 1980'lerdeki sosyal bilimler içerisindeki yalnızca bir avuç makaleden 2003 itibariyle yaklaşık olarak 1300 bu türden anahtar kelimeli makalelere doğru bir artış görmüştür; neredeyse üçte ikisi 1998-2003 arasında yayınlanmıştır.¹² Transnasyonalizme ilginin büyümesinin aynı dönem boyunca globalizasyona ilginin sosyal bilim içerikli büyümesi ile paralel olması rastlantı değildir.

¹⁰ Eliezer Ben-Rafael - Yitzhak Sternberg, a.g.e., ss. 2-3.

¹¹ Eliezer Ben-Rafael - Yitzhak Sternberg, a.g.e., ss. 3-5.

¹² Steven Vertovec, **Transnationalism**, Routledge; 2009, New York s. 1.

Transnasyonalizm globalizasyonun bir tezahürüdür ve transnasyonalizmin yapıtaşlarını oluşturan süreçler ve sonuçlar çoklu ve dağınıktır.¹³ Bir başka deyişle, transnasyonalizmin anlamı tartışmaya açık çeşitli farklı kavramsal önermelere dayandırılmıştır. Vertovec bunları altı başlık altında toplar; a) sosyal morfoloji olarak b) bilinç türü olarak c) kültürel yeniden üretim modu olarak d) sermaye yolu olarak e) politik angajman mevzii olarak ve f) ‘mekan’ veya yerelliğin inşası olarak transnasyonalizm.¹⁴

1.1 Sosyal Morfoloji Olarak Transnasyonalizm

Belki de transnasyonalizmin Sosyologlar ve Antropologlar arasında en çok dikkat çeken anlamı sınırları aşan sosyal oluşum türü ile ilgili olan anlamıdır. Transnasyonal sosyal oluşumların analizinin merkezi ağlar olarak tanımlanan ilişki yapıları ve sistemleridir. Bu ağın bütünlüğü parçaları hem onun ilişkilerinin kompleks sisteminden özerk hem de ona dayalıdır. Yeni teknolojiler Castells’a göre, bu günün transnasyonal ağlarının temelinde mevcuttur. Söz konusu teknolojiler büsbütün yeni sosyal modeller yaratmaz ancak kesinlikle daha önce var olanları güçlendirir. Geniş alanlara yayılan yoğun ve son derece aktif ağlar, pek çok sosyal, kültürel, ekonomik ve politik ilişkileri dönüştürüyor. Öte yandan Birleşik Devletler Savunma Departmanı için transnasyonalizm anavatanları dışında operasyon yürüten iç savaşta teröristler, direnişçiler muhalif gruplar ve suç örgütlerinin üyeleri anlamına gelmektedir. Uyuşturucu ticareti, pornografi, insan, silah ve nükleer materyal ticareti gibi şeyleri içeren bu türden sınır ötesi aktiviteler gelirlerin aklanmasında olduğu gibi onlarla mücadele etmek için transnasyonal önlemlere ve yapılara ihtiyaç duyar.

1.2 Bilinç Türü Olarak Transnasyonalizm

Özellikle global diasporalarla ilgili çalışmalarda, ikili veya çoklu tanımlamalarda damgalanan bir tür ‘diaspora bilinci’ etrafında dönen kayda değer bir tartışma söz konusudur. Bu nedenle, bireylerin adem-i merkezleşen bağlılık bilincinin, aynı zamanda ‘evden uzakta ev’, ‘burada ve orada’ veya ‘İngiliz ve başka herhangi bir şey’ olmanın tasvirleri vardır. Bazı göçmenler, bir toplumu diğeriyle daha çok özdeşleştirirken, büyük çoğunluk, kendilerini bir milletten daha fazlasıyla aynı zamanda ilişkilendiren bazı kimlikleri koruyor gibi görünür. Aslında, James Clifford şunu ileri sürer:

¹³ Steven Vertovec, a.g.e., s. 2.

¹⁴ Bu altı tanım *ana hatlarıyla* Steven Vertovec’in **Transnationalism** adlı çalışmasının birinci bölümünden alınmıştır, ss. 4-13.

“diasporanın paradoksu, meskenin burada bir dayanışmayı ve bağlantıyı üstlenmesidir. Fakat zorunlu olarak tek bir mekan veya dışlayıcı bir ulus yoktur....[o] fark yaratan (burada) bağlantıdır (herhangi bir yerde)”¹⁵

Elbette ortak bir bilinç veya pek çok insanı sosyal oluşumlara bağlayan veya yukarıda bahsedilen ağlara bağlayan tecrübeler yığını mevcuttur. Çoklu-yerellik bilinci hem ‘burada’ hem ‘orada’ aynı rotaları ve aynı kökleri paylaşan başkalarıyla iletişime geçme arzusunu canlandırır. Stuart Hall’a göre, diaspora ve transnasyonalizmin durumu kolay işlenebilir kimlikler takımı için ‘muhayyel uygunluk’ tesis eden giderek –değişen temsiller oluşturur.¹⁶ Robin Cohen Hall’un bakış açısını şu gözlemlerle geliştirir:

“Transnasyonal ilişkileri artık göç veya özel bölge talepleri pekiştiremez. Siber uzay çağında, bir diaspora dolayısıyla transnasyonal ilişkiler bir dereceye kadar zihin aracılığıyla, kültürel eserler vasıtasıyla ve müşterek muhayyile vasıtasıyla bir arada tutulabilir”¹⁷

Transnasyonalizm bize ‘global alanda yeni öznellikler’ sunar. Transnasyonal veya diasporik bilincin başka yönleri Arjun Appadurai ve Carol Breckenridge tarafından açıklanır, ‘diasporalar her daim bir başka mekan ve zaman hakkında kolektif hafızanın/anıların izini bırakmak ister’¹⁸ Yine de bunlar genellikle ‘arkeolojin parçalandığı’¹⁹ kolektif hafızalardır. Çoklu-yerellik bilincini birleştirerek diaspora bilincinin ‘parçalanmış anılar’ı tarihlerin ‘topluluklar’ın ve kendilikler’in –değişmezliğin reddi genellikle baskıcı yerel veya global durumlara direnme için kayda değer bir kaynak olarak hizmet eden –çokluluğunu üretir.

1.3 Kültürel Yeniden Üretim Modu Olarak Transnasyonalizm

Bir anlamda, farklı kültürel iç içe geçme ve harmanlama süreçleri olarak tanımlanan transnasyonalizm, sıklıkla inşa edilmiş stillerin, sosyal kuruluşların ve gündelik pratiklerin akışkanlığı ile ilişkilendirilir. Bunlar genellikle senkretizm, dilin melezeleşmezi,

¹⁵ James Clifford, “Diasporas”, **Cultural Anthropology**, S. 9, No. 3, 1994, s. 322.

¹⁶ Stuart Hall “Cultural identity and diaspora”, **Identity: Community, Culture, Difference**, ed. J.Rutherford, London: Lawrence and Wishart, 1990, ss. 222–237.

¹⁷ Robin Cohen, “Diasporas and the nation-state: from victims to challengers”, **International Affairs** S.72, s. 516.

¹⁸ A. Appadurai - C. Breckenridge “On moving targets”, **Public Culture** S. 2: i–iv

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., A. Appadurai, - C. Breckenridge, a.g.m.

brikolaj, kültürel tercüme ve melezlik açısından tasvir edilir. Moda, müzik, sinema ve görsel sanatlar bu süreçlerin gözlemlendikleri en aşikar alanların bazılarıdır. ‘Yeni etnisiteler’i ortaya koyan melez kültürel fenomenin üretimi özellikle sosyalleşmenin, farklılaşan kültürel alanların zıt akımları içerisinde yer aldığı transnasyonal genç kuşaklar arasında bulunur. Böylesine genç kuşaklar arasında kültürün ve kimliğin, görünüşleri, genellikle bir kalıttan daha çok kendini-bilerek seçilmiş, eklemlenmiş ve ayrıntıyla donatılmıştır.

1.4 Sermaye Yolu Olarak Transnasyonalizm

Pek çok ekonomist, sosyolog ve coğrafyacı, transnasyonal korporasyonları transnasyonal pratiklerin başlıca kurumsal formu olarak ve globalizasyonu anlamının anahtarı olarak görür. Dünya ekonomik sistemi büyük ölçüde transnasyonal korporasyonlarca domine edilir ve transnasyonal korporasyonlar, kendi ulusal köklerinin yüklerinden büyük ölçüde kurtuldukları varsayılan yapıları ve ağları kapsayan-küreyi temsil eder. Transnasyonal korporasyonların yanı sıra, Leslie Sklair, transnasyonal korporasyon yöneticilerini, küreselleşen devlet bürokratlarını, politikacılarını, ve profesyonellerini ve ürün teminindeki tüketici elitleri ve medyayı içeren bir transnasyonal kapitalist sınıfın yükseldiğini ileri sürer. Bunla birlikte, Sklair özellikle yerel veya ulusaldan ziyade global olan ve böylelikle dünya ekonomisinin çoğunu büyük oranda kontrol eden yeni bir iktidar eliti oluşturduğunu iddia eder. Ancak global ekonomideki büyük oyunculara ek olarak, transnasyonal toplulukların çoğunluğunu kapsayan küçük oyuncular giderek büyüyen bir etki yapıyorlar. Göçmenlerin geldikleri yerlere havale ettikleri nispeten küçük miktarlardaki para şimdi dünya çapında 300 milyar dolara tekabül etmektedir. Onları alan aileler için ne anlama geldiğinin ötesinde, ulusal hükümetler için havaleler, en hızlı ve en güvenilir yabancı alış-veriş/mübadele kaynağını temsil eder. Aslında, bugün –Filipinler, Pakistan, Latin Amerika ülkeleri gibi- çok sayıda ulusal ekonominin sağlığı, yurtdışındaki vatandaşlarının gerçekleştirecekleri para transferlerine bağlıdır.

1.5 Politik Angajman Yolu Olarak Transnasyonalizm

“Ulusal politikalarla çözülemeyen küresel ve yerel sorunların yeni bir diyalektiği var” diyen Ulrich Beck şöyle devam eder “yalnızca transnasyonal çerçevede layıkıyla konumlanabilir, tartışılabilir ve çözümlenebilirler.” Bu tür bir transnasyonal çerçeve büyük oranda teknoloji tarafından hayata geçirilmiştir. Yayıncılık ve iletişim teknolojileri bilgi

yaymanın, reklam ile geribildirim, desteğin mobilizasyonunun, halkın katılımının ve siyasal örgütlerin çoğalmasının, ve hükümetler arası örgütlerin lobi faaliyetlerinin hızlı ve geniş kapsamlı oluşumlarını mümkün kılar. Kuşkusuz bunlar tarafından önerilen geniş yurttaşlık potansiyelini fark etmek için çok şey yapılması gerekse de politik aktivitenin önemli bir miktarı transnasyonal olarak üstlenilmiştir.

Böyle bir aktivitenin en belirgin ve en geleneksel formları uluslararası Kızıl Haç ve çeşitli Birleşmiş Milletler kurumlarını içeren uluslar arası ve hükümeteş örgütler (INGO) tarafından temsil edilir. Bunların sayıları hızlı bir şekilde artmaktadır. Transnasyonal boyutlar onların kaynak sağlama ve paylaşırma, politik kampanyalardaki bütünleyici veya kesişen desteğe imkan sağlama yeteneklerinde yansıtılır. Üstelik birçok INGO Louis Kriesberg'in önerdiği gibi, sadece hiyerarşı ve iktidar statükosunu yansıtır. Transnasyonal Sosyal Hareket Örgütleri (TSMO-Transnational Social Mobilization Organizations) çeşitli düzeylerde statükoyu değiştirmeye çalışan INGO'lardır. Transnasyonal Sosyal Hareket Örgütleri Kriesberg'e göre aile planlaması veya göçe karşı olma gibi konservatif amaçlar kadar çevre, insan hakları ve gelişme alanlarında da kademeli değişim yaratmak için çalışır.

Transnasyonal politik aktiviteler de etnik diasporalarca üstlenilmiştir. Robin Cohen'e göre onların istikrarsız durumları insan hakları ve sosyal adalet meselelerinde aktif olmak ve yasal yahut sivil amaçları geliştirmek için diasporaların üyelerini ileri doğru sürer. Ancak birçok diasporik siyasetin doğası tartışmaya açıktır. Katharyne Mitchell melez olanın diasporik "üçüncü mekan" görüşünün ırk ile ulusun baskın hegemonyasının antiözcü ve yıkıcısı olduğunu ileri süren pek çok postmodernist teorisini (özellikle Homi Bhabha'yı) çok derinden eleştirir. Mary Kaldır diaspora içinde hem kozmopolitan antinasyonalistlere hem de tutucu etno-nasyonalistlere dikkat çeker, sürgün kişilerin anavatanları ile ilişkilerindeki özlem sebebiyle birçok prostetik milliyetçilik ve politikalar olmasına rağmen, bu "yeni vatanseverlik" başka yollarla sadece milliyetçi ve milliyetçi olmayan çekişmelerin uzantıları değildir. Onlar aynı zamanda diasporik milliyetçilikler, hareket alanı artırılmış politik bağlantılar ve diasporik sürecin her iki ucundaki yeniden canlandırılmış politik bağlılıklar arasındaki bağlantıların oldukça çeşitli yeni formlarını içerirler.

"Anavatan siyaseti" diasporaların veya transnasyonal cemaatlerin üyelerini çeşitli tarzlarda birbirine bağlar. Göçmenler, ana-vatanın siyasi görüşü ile siyasetçiler arasındaki

ilişkiler, Matthew Frye Jacobson ve Nancy Foner'in Amerika yüzyılıının başlangıcında İrlandalılar, İtalyanlar, Polonyalılar ve Yahudilere ilişkin olarak bize hatırlattığı gibi, her zaman dinamik olmuştur. Ancak şimdi genişleyen aktiviteler ve yaratılan yoğun ağlar, pek çok konuda ulus-devletleri yersiz yurtsuzlaştırdı. Şimdi göçmenlerin kendileri anavatan hükümetlerini lobi faaliyetleri yapmak için örgütlerken, siyasi partiler göçmenlerle görüşmek yerine kurumlarını sıklıkla dışarıda kuruyor. Göçmenler gitgide sağlık yardımına ve sosyal yardıma, mülkiyet haklarına, oy haklarına veya birden fazla ülkede vatandaşlık haklarına erişimi sürdürüyor veya kazanabiliyorlar.

1.6 'Mekan'ın veya Yerelliğin (Yeniden) İnşası

Kendine özgü coğrafi ve tarihi menşei noktalarından türeyen uygulamalar ve anlamlar daima bir yerden alınıp başka bir yere konumlandırılır. Bugün yüksek seviyedeki bir insan hareketliliği, iletişimler, filmler, video ve uydu tv, ve internet, yerel ötesi anlayışların meydana gelmesine katkıda bulunmaktadır. Ne var ki, bunlar, çeşitli kanuni, siyasi ve kültürel bölünmelerle mekanlara sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Bazı araştırmacılar, transnasyonalizmin, özellikle, birden fazla ülkede kimi aktörleri bağlayan ve konumlandıran transnasyonal "sosyal alanlar" ya da "sosyal mevkiler" oluşturarak insan ilişkilerini bu alanlara ve mevkilere doğru değiştirmekte olduğunu ileri sürmektedir. Appadurai pek çok insanın yerellekle ilgili artan, ya da aslında oluşan zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını görmektedir (bir duygu yapısı, hayatın bir niteliği ve yerleşmiş cemiyetin bir ideolojisi olarak). O'na göre, bu, özellikle, diğer şeyler arasında, yöre, öznellik ve kolektif sosyal hareketlilik arasında gelişen kopmayla, ve başta elektronik vasıtanın gücü ve şeklinden ötürü, mekanla ilgili ve gerçek komşuluklar arasındaki hissedilir derecede ilişki yıpranmasıyla karakterize edilen bir transnasyonalizm durumundan ötürüdür. Bunun yerine yeni "yerel ötekilikler" meydana gelmektedir

Transnasyonalizm, farklı gözlemciler tarafından başvurulmasına ve çeşitli anlamlar taşınmasına rağmen, zamanımızın küresel anlamda en fazla dönüşebilir usül ve gelişmelerden bazısı için bir şemsiye konsepti teşkil eder. Bu kavramın çok-sesliliği hakikaten de doğru çıkabilir. Alejandro Portes'in işaret ettiği gibi bu kavram, sadece bizlerin dünya sistemi yapılarına yaklaştığımız teorik cephaneliğin parçası olarak değil, daha az gelişmiş bir girişimdeki, yani günlük ağların tahlilinde ve o yapıların içinde ve

çevresinde meydana gelen sosyal ilişkiler modelindeki bir unsur olarak da aslında çifte vazife görebilir.²⁰

2.1 Diaspora-Transnasyonalizm İlişkisi

Son on yıl boyunca, diaspora ve transnasyonalizm kavramları uluslararası göçün sonuçlarını ve devlet sınırlarının değişimini nüfus üzerinden gösterme yoluyla belirgin araştırma merkezleri olarak hizmet verdi. Genel olarak transnasyonalizm çalışmaları, ‘globalizasyon’ ve ‘çok kültürlülük’ gibi bu sınır ötesi sosyal oluşumların işlediği belirli makro-sosyal kontekstler kadar, ırk ve transnasyonal sosyal oluşumların yeniden üretiminin tanımlanmasına da odaklanmıştır. Her iki terim de sınır ötesi süreçlere atıfta bulunmasına rağmen, transnasyonalizm sıklıkla hem daha dar -göçmenlerin ülkeler çapında kesintisiz bağlarına atıfta bulunmak için- ve hem de daha geniş olarak sadece toplulukları değil, transnasyonal olarak aktif ağlar, gruplar, örgütler gibi sosyal oluşumların bütün çeşitlerini de ele almak için kullanılırken, diaspora sıklıkla bir (muhtemelen) anavatan dışında yaşayan dini ya da ulusal grupları ifade etmek için kullanılır. Dahası, diaspora ve transnasyonalizm bazen alternatifli olarak kullanılırken, bu iki terim farklı entelektüel soyağaçlarını dile getirir. Diaspora kavramının canlanması ve transnasyonal yaklaşımların ilerleyişi sosyal ve politik değişim ve dönüşümlerin merkezi sorunlarını çalışmak için verimli bir şekilde kullanılabilir.²¹

Bu doğrultuda yapılacak şey birinci bölümde ele alınan diaspora kavramı ve bu bölümde ele alınan transnasyonalizm kavramlarını, zorunlu ve gönüllü göç biçimlerini kapsayan benzer insan kategorileri hakkında konuşan bu iki uyumsuz partneri bir araya getirmektir. Bu iki kavramı bir dizi sosyal bilim disiplini –sosyoloji, siyasi bilimler, coğrafya ve antropoloji- dahilinde karşılaştırma ve kıyaslamada, bu metnin kaderini belirleyen şey kavramın teorik yanıdır. Burada amaç bütünleşmiş bir diaspora ve transnasyonalizm teorisi geliştirmek değildir. Amaç yukarıda belirtildiği gibi akademik disiplinler çapında kavram karışıklığının önüne geçebilmek veya bir diğer deyişle bu karışıklığın nedenlerini analiz etmektir.

Diaspora ve transnasyonalizm kavramları hem politik ve siyasi tartışmalarda hem de akademik araştırmada önemli kavramlardır. Transnasyonal yaklaşımlar henüz aynı

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Appadurai - C. Breckenridge, a.g.m.

²¹ Thomas Faist, “Diaspora and Transnationalism: What Kind of Dance Partners?”, **Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods**, ed. Rainer Bauböck - Thomas Faist, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2010, s. 9.

ölçüde kamusal tartışmalarda yer bulamamışken diaspora politikleşmiş bir nosyon haline gelmiştir. Bu anlamda diasporanın transnasyonalizm kavramından daha önemli bir kavram olduğunu söylemek elbette yanlış olmayacaktır. Diaspora çok eski bir kavram iken, transnasyonalizm kısmen daha yenidir. Sadece kamusal tartışmalarda değil, akademik analizlerde de terimler hatları belirsiz sınırlara sahiptir ve sıklıkla birbiri üzerine geçmişlerdir. Bu birbiri üzerine geçmişlik, bu metnin merkezi sorunlarından biridir.

Genel olarak son on yıl boyunca mevcut literatürde diaspora kavramı hem akademik literatürde hem de çeşitli kamusal tartışmalarda popüler hale geldi. Milliyetçi gruplar yahut hükümetler sıklıkla ulus-devlet-yapılarının gündemlerini takip etmek veya yurtdışındaki nüfusu kontrol etmek için diaspora kavramını kullanırlar. Kavram grup kimliği ya da bazı politik projeler için, bazen başka bir devlette yaşayan etnik azınlıkların korunması gibi harici bir anavatanın hizmetinde desteği harekete geçirmeyi ima eder. Son dönemlerde, göçün kaynak ülkeleri bile finans yatırımlarını teşvik etmek ve ekonomik olarak başarılı mülteciler arasında politik bağlılık duygusunu geliştirmek için ‘diaspora’yı kullanır hale geldiler. Birçok şekilde politikleştirilmiş olduğu için, düşünürler kavramın özenle kullanılması gerektiğini ve zararsız analitik bir kavram olarak dikkate alınması gerektiğini öne sürdüler.²² Diasporaların muhtelif temsilciler ve kurumlar için hangi sonuçlarla oluşturulduğunu ve kavramın sınırlarının nasıl değiştiğini anlamak bu anlamda önemlidir.

Transnasyonalizm ve onun transnasyonal sosyal mekanlar, alanlar ve oluşumlar gibi türevleri çeşitli aktivitelerle ilgilenen göçmenlerin günlük pratiklerini göstermek için kullanılır. Bunlar, eğer birkaç örnek vermek gerekirse, akrabalık/yakınlık bağları bünyesinde karşılıklılık ve dayanışma, yalnızca göç veren ülkedeki politik katılımı değil aynı zamanda göç edilen ülkedeki politik katılımı, sınırlar boyunca hareket eden küçük çaplı göçmen girişimcileri ile kültürel geleneklerin ve pratiklerin transferini ve yeniden transferini de ihtiva eder. Ne geniş anlamda diaspora olarak, ne de politikleştirilmiş olarak kullanılmasa da, kavram politik çağrışımlardan neredeyse hiç yoksun kalmamaktadır. Bununla birlikte, erken 1990’larda transnasyonal dönüşün öncüleri –multikolonyal şirketler ve transnasyonal unsurun daha eski araştırma nesnelere olan politik partiler gibi

---

²² Faist, a.g.m., s. 10.

geniş organizasyonlara karşıt olarak- kavramı önemli sosyal temsilciler olarak göçmenleri 'geri' getiren bir ima ile kullandılar.²³

Aslında, transnasyonalizm'deki '-izm' bir ideoloji çağrışımı yapar. Ancak transnasyonalizm gerçekten bir ideoloji midir ya da eğer öyle ise böyle bir ideolojiye kim sadık kalacaktır? Araştırmacılar mı, göçmenler mi diğer politik temsilciler mi? Esas olarak, 1990'ların başlarında kavramın göç çalışmalarına girişinden beri, transnasyonalizm göçmenlerin entegrasyonu hakkında bir tartışma yarattı. Tartışmanın etrafında döndüğü soru Faist'in formüle ettiği şekliyle şöyle sorulur; "Göçmenlerin transnasyonal oryantasyonu, onların yerleştiği toplumdaki sosyal entegrasyonları ile çelişiyor mu? Çelişiyorsa hangi koşullarda?"²⁴

Bu tartışmalar diaspora ve transnasyonalizmi daima akademik araştırma ve kamusal tartışmaların merkezine taşır. Wittgensteinci görüşte kavramların anlamları kullanımlarından çıkarılır. Bu anlamda tanımlara çok fazla güvenmeyen Wittgensteinci tarzı takip ederek birbirini takip eden bu kavramlara bir set çekmek yerine, bu iki kavramın ortak olarak ne yaptıklarına bakmanın onları anlamak açısından daha faydalı olacağı aşikardır. Bu minvalde kavramlara dönersek, diaspora, son zamanlarda kullanımları ve anlamları dramatik bir değişime maruz kalan kadim bir kavramdır. Aslında kavram sadece belirli grupların, özellikle Yahudilerin ve Ermenilerin tarihi tecrübelerine atıfta bulunuyordu. Daha sonraları Avrupa'daki başka dini azınlıklara uzandı. 1970'lerin sonlarından beri, 'diaspora' uygulama ve yorumlamaların abartılı bir kullanımına maruz bırakıldı. Tanımlamaların çoğu üç nitelik aracılığıyla toplanabilir.²⁵ Bunların her biri daha eski ve daha yeni kullanımlara bölünebilir. İlk nitelik göç ya da dağılmanın sebepleri ile ilgilidir. Daha eski nosyonlar zorla dağıtılmaya atıfta bulunur ve bu Yahudilerin fakat bir de –daha yakınlarda- Filistinlilerin tecrübesinde temellendirilir. Diasporanın daha yeni versiyonları sıklıkla basitçe dağılmanın her çeşidine atıfta bulunur, örneğin Çinliler veya Türkler ve Meksikalılar gibi göçmen işçi diasporalarını ve ticaret diasporalarını içerir. İkinci nitelik anavatanın sınır ötesi tecrübelerine varış yeri ile bağlanır. Daha eski versiyonlar açıkça (hayali) bir anavatana dönüşü ima eder: örneğin anavatana-yönelik projeler bir ülkenin geleceğini dışarıdan etkileyerek ya da oraya dönüşü teşvik ederek şekillendirme anlamına gelir. Bu son yorum olguyu aydınlatır, en erken tarihi

---

²³ Faist, a.g.m., s. 11.

²⁴ Faist, a.g.m., s. 12.

²⁵ Faist, a.g.m., s. 12.

kullanımında bile, diaspora sadece etnik gruplara değil aynı zamanda dini gruplara ya da topluluklara da atıfta bulunur. Üçüncü nitelik göçmenlerin ya da yerleşim ülkelerindeki azınlıkların birleşme ya da entegrasyonunu ile ilgilidir.²⁶ Diasporanın daha eski versiyonları onun üyelerinin yerleştikleri ülkede sosyal olarak –politik olarak, ekonomik olarak ve kültürel olarak- tamamen entegre olmadıklarına ve çoğunluk gruplarla karşılıklı olarak bağları sürdürmediklerine işaret eder. Diasporanın bu versiyonu genellikle diaspora gruplarına karşı ayırıcılık yoluyla baskın çoğunluk tarafından korunan sınırlar ile ilgilidir. Asimilasyon diasporanın etnik ya da dini olarak tanımlansa da sonu anlamına gelecektir. Diasporanın daha yeni versiyonları dağılmanın ardından kültürel melezliğe işaret eder. Daha eski versiyonlarla aynı doğrultuda, öyle görünüyor ki diaspora diğer gruplarla karşılaştırıldığında diasporanın bir tür ayırt edici kültürel özelliğini işaret eder. Açıkça, diasporanın daha eski ve daha yeni kullanımları her zaman uyumlu değildir. Ancak, bu gerilim daha ötedeki analizler için soruları arttırma fırsatı oluşturabilir. İlk olarak, yeni kullanımlar dağılmanın her türüne ve nitekim sınır ötesi hareketliliğin çeşitli türleri arasında ayırımı bulanıklaştırmaya atıfta bulunur. Mesela, analitik ve politik nedenlerden dolayı, göçün daha gönüllü ve daha zorunlu formları arasındaki farklılıklar çok önemli olabilir. İkinci olarak, geri dönüşü vurgu dairesel değişim ve transnasyonal hareketlilik aracılığıyla yerinden edilebilir. Bu gelişme kök ve varış yeri toplumlarında göçmen üyelik formlarının değişimi hakkında önemli sorular doğurur. Üçüncü olarak, hem daha eski hem de daha yeni kullanımlar diasporik grupların göç bölgelerinde asimile olmadıkları olgusuna vurgu yaparken, daha yakın tartışmalar kültürel ayırt edicilik fikrinin ötesine geçer ve kültürel yenilenme süreçlerinin üzerine odaklanır.²⁷ Bu bir yandan göçmenlerin birleşip birleşmediklerini diğer yandan kültürel ayrımların bir arada var olup olamayacakları sorularını arttırır.

‘Diaspora’ kavramı daima bir topluluğa veya gruba atıfta bulunur ve ağırlıklı olarak tarihi ve edebi çalışmalarda kullanılırken, transnasyonalizm gibi kavramlar uluslar arası sınırları aşan süreçlere atıfta bulunur ve bu nedenle sosyal bilimlerdeki daha soyut bir fenomeni tanımlar gibi görünür. Transnasyonal mekanlar ile, diğerlerine nazaran sabit, kalıcı ve egemen devletlerin ötesine geçen ve sınırları boyunca uzanan bağların yoğun kümesini kastediyoruz. Göç araştırmalarında, transnasyonalizm kavramı çok uluslu ya da transnasyonal şirketler gibi makro-temsalcilerin yoğun ve devamlı ilişkilerden ayrı bir şey

---

²⁶ Faist, a.g.m., s. 13.

²⁷ Faist, a.g.m. ss. 12-13.

olarak sınırlar boyunca uluslararası göçmenlerin taban örgütlenmesi aktiviteleri üzerine yoğunlaşmak için kullanılır.²⁸

‘Diaspora’ ve ‘transnasyonalizm’ gibi kavramları eksiksiz tanımla çabası anlamsız bir çalışma gibi görülebilir. Diaspora, özellikle, her amaca uygun bir kelime olmuştur. Nitekim kullanımlarına bakıldığında daha anlamlı olabilir. Çünkü bu kavramların kullanımı sıklıkla birbiri üzerine geçmiştir ve hatta bazen birbirleriyle değiştirilebilir, beklenen açık bir ayırım yoktur. Bununla birlikte, yakın kavramsal bir kıyaslama sınır-ötesi süreçler hakkında çok önemli soruları aydınlatmak için bir fırsattır. Bu anlamda bu iki kavramı ilk olarak küreselleşme çalışmalarında mukayese etmek kullanışlı olacaktır. Küreselleşmenin etkilerinin sıklıkla evrensel ve dünya çapında olduğu farz edilirken, diaspora ve transnasyonalizm ile bağlantılı yaklaşımlar belirli birtakım bölgelerin ve devletlerin sınırlı sosyal ve coğrafi mekanlarında meydana gelen fenomenlere atıfta bulunur. Küreselleşme yaklaşımları ve dünya teorileri diasporik ve transnasyonalist yaklaşımlardan farklıdır.²⁹

Sözün gelişi bütün sınır-ötesi yaklaşımları sınır-ötesinin ya da hatta ‘topraksızlaştırma’ politikalarının, ekonomilerin ve kültürün önemine atıfta bulunur. Ancak, diaspora ve transnasyonal yaklaşımlar, özellikle göçmenlerin durumunda ulusal ve yerel bölgelere aşırı bağların önemini vurgularlar.³⁰ Sözün gelişi, Kürt göçmen örgütlerinin lobi faaliyetleri Brüksel’de Avrupa Parlamentosunda yer alabilir, fakat onların odak noktası Türkiye’deki Kürt otonomisi ya da Avrupa Birliği üye devletlerinde örgütlenme hakkı gibi ‘yerel’ sorunlar üzerinedir. Bu nedenle, sınır-ötesi sosyal fenomenler açık bir bölgesel imaya sahiptirler ve nitekim onların odak noktası ve amaçları yerel ya da ulusaldır.

Diaspora’nın analitik bir kategori olarak kullanımı kuvvetli bir geleneğe sahiptir. Buna karşıt olarak, transnasyonalizm kavramlaştırması daha çok ‘uzay’ ve ‘mekan’ gibi sıklıkla sezgisel olarak kullanılan, ya da sosyal teorinin anahtar nosyonlarına başvurmak yönünde iddialarla ilişkilendirilen coğrafi ve sosyolojik imajlarda temellenirler.

Bu iki kavram arasındaki çekişme Michel Bruneau tarafından da açıkça dile getirilir. Bruneau diasporaların girişimcilik, siyaset, din ve etnisite ya da ırka atıfta bulunan

---

²⁸ Faist, a.g.m., s. 14.

²⁹ Faist, a.g.m., s. 14.

³⁰ Faist, a.g.m., s. 14.

farklı tipleri arasında ayırım yapar.³¹ Diasporik grup daha çok göçte gruplar kuran işçi göçmenlerden meydana gelirken, transnasyonal grup göç ettikleri ve göçmen olarak ayrıldıkları devletler ile bağlantılı hareketli göçmenlerin oluşumudur. Ve transnasyonal topluluklar göç ettikleri ülke üzerine odaklanırken, hareket bölgeleri kök bölge hakkındaki vurgularla karakterize edilmiştir.

Onun transnasyonalizm hakkındaki kavramsal ve empirik analizleri vasıtasıyla, Dahinden sınır-ötesi hareketlerin ve bağların daha yerleşik ve daha göçebe formları arasında ayırım yapar.³² O ‘diasporik transnasyonalizm’ ve ‘hareketlilik yoluyla transnasyonalizm’e göz atar ve burada kabare dansçıları örneğini kullanır. Bruneau’dan yola çıkarak, Dahinden diasporayı transnasyonalizm ile kıyaslamaz, fakat transnasyonal incelemelerde bir yerleşik/göçebe ayırımı kurar. Onun yaklaşımında, diasporik transnasyonalizm göçmenlerin bağlarına ve göç ettikleri ülkede yerleşmişken sınırlar boyu aralıksız sosyal oluşumları aklında bulunduran, dolayısıyla transnasyonal alanlar ve mekanlar oluşturan ortaklarına atıfta bulunur. Hareketlilik vasıtasıyla transnasyonalizm buna karşıt olarak dolaşım ve nitelik sınırlar boyu dikey hareket ile karakterize edilir.

‘Transnasyonalizm’ iki açıdan ‘diaspora’dan daha geniş bir terimdir. Biri grupların faaliyet alanı ile ilgilidir. Transnasyonal yaklaşımlar sosyal oluşumların, tüccar ağları ve sosyal hareketler gibi fenomenler kadar her zaman bahsedilenleri de içeren, her türüne bağlıken diaspora en sık dinler, etnik ve ulusal gruplar ve topluluklar ile ilgilidir. Diğer husus hatta daha dar ‘transnasyonal topluluk’ terimi ile ilişkilidir.³³ Postmodern kavramsallaştırma bir yana, ‘diaspora’ sıklıkla özel bir kök ülke ve ev sahibi ülkeler dizisini kapsayan bir transnasyonal örgüt formu ile ilişkilidir. Karşıt olarak, ‘transnasyonal topluluk’ sınır-ötesi köy toplulukları veya sınır bölgesi toplulukları gibi daha geniş bir fenomenler dizisini kuşatır. Nitelik, transnasyonal topluluklar diasporaları kuşatır, ancak bütün transnasyonal topluluklar diasporalar değildirler.

İkinci boyut kimlik ve hareketlilik ile ilgilidir. Transnasyonal yaklaşımlar çıkış noktalarını sınır-ötesi hareketlilikten alırken, diaspora yaklaşımları kolektif kimlik

---

³¹ Michel Bruneau, “Diasporas, Transnational Spaces and Communities”, **Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods**, ed. Rainer Bauböck - Thomas Faist, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2010, ss. 35-50.

³² Janine Dahinden, “The Dynamics of Migrants’ Transnational Formations: Between Mobility and Locality”, **Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods**, ed. Rainer Bauböck - Thomas Faist, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2010, ss. 51-71.

³³ Faist, a.g.m. s. 16

görünümleri üzerine odaklanır. Diaspora ve transnasyonal yaklaşımların her ikisi de her iki kavramı da kullanmalarına rağmen, vurguda farklılıklar vardır. Genel olarak, diaspora kavramı dağılmadan, travmatik olup olmadığından, ve kolektif kimliğin bazı parçalarının ortaya çıkışından ve yeniden üretiminden bahseder. Bu durumlarda dağılma göç eden insanlar yüzünden değil fakat insanların ötesinde sınırlar göçünden dolayı ortaya çıktığından, kavramın odak noktası dağılmaya rağmen yaygın kimlik üzerindedir.³⁴

Diaspora ile transnasyonalizm yaklaşımları arasında vurgudaki üçüncü farklılık zaman boyutu ile ilgilidir. transnasyonal araştırmacı yakın zamandaki göçmen akışı ile ilgilenirken, düşünürler ‘diaspora’ terimini sıklıkla çok-kuşaklı/aşamalı bir modele atıfta bulunmak için kullanırlar. Diasporalar, eğer jenerasyona ait bir *longue durée*³⁵ olmazsa sıklıkla kuşaklar boyunca uzanan oluşumlar olarak tanımlanırlar. Yahudi ve Ermeni diasporaları ve hatta Filistinli gibi daha yeni örnekleri buna örnek verilebilir.

Diaspora ve transnasyonalizm kavramlarının bütün bunların yanında ortak birtakım nitelikleri de vardır. Bu bölüme ve literatüre katkılar diaspora ile transnasyonalizm arasındaki farklılıklar ve benzerlikleri de açığa çıkarır. Çok önemli bir benzerlik hem son derece esnek kavramlar olmaları hem de genellikle sürdürülen kök bölgeyi, varış noktasını ve göçmenlerin ikamet ettiği diğer bölgelere lateral bağları içeren sınır-ötesi bağlarla ilgili olmalarıdır. Hem diaspora hem de transnasyonalizm anavatan bağlarına ve varış yeri bölgelerinde ‘dışarıda’ yaşayan insanların birleşmesine değinir³⁶. Diaspora yaklaşımları genellikle anavatanlar ile dağılmış insanlar arasındaki ilişkilere, fakat aynı zamanda varış yeri ülkelerine odaklanır. Sözün gelişi, Safran’a göre, diasporalar, diasporik grup, ev sahibi toplum ve bir anavatan ile üçgen şeklinde sosyo-kültürel ilişkilerden oluşur.³⁷

---

³⁴ Myra A. Waterbury, “Bridging the Divide: Towards a Comparative Framework for Understanding Kin State and Migrant-Sending StateDiaspora Politics”, **Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods**, ed. Rainer Bauböck - Thomas Faist, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2010, ss. 51-71.

³⁵ “Longue Durée”: Fransız Annales Okulu’nun tarih çalışmalarında, olayların gerisinde uzun dönem tarihsel yapılara öncelik veren tarih yazımı yaklaşımını ifade eden kavram. 20. yüzyılın ilk yarısında Marc Bloch ve Lucien Febvre’in öncülüğünü yaptığı bu yaklaşım, sosyoloji yöntemlerini tarihe uygular. Yüzyılın ikinci yarısında ise Fernand Braudel temsilciliğini yapmıştır.

³⁶ Faist, a.g.m., s. 17.

³⁷ Faist, a.g.m., s. 17.

Üçüncü Bölüm

DİASPORA, ETNİSİTE, KİMLİK VE MELEZLİK

“Bütün uluslar, 'RAB bu ülkeye neden bunu yaptı?' diye soracaklar, 'Bu büyük öfke neden alevlendi?’

Yanıt şöyle olacak: 'Atalarının Tanrısı RAB kendilerini Mısır'dan çıkardığında onlarla yaptığı antlaşmaya bağlı kalmadılar.

Tanımadıkları, RAB'bin kendilerine pay olarak vermediği başka ilahlara yöneldiler; onlara taptilar, önlerinde eğildiler.

İşte bu yüzden RAB'bin öfkesi bu ülkeye karşı alevlendi; bu kitapta yazılı bütün lanetleri oraya yağdırdı.

RAB büyük kızgınlıkla, şiddetli öfkeyle onları ülkelerinden söküp attı; bugün olduğu gibi başka ülkeye sürdü.”

Kitab-ı Mukaddes Deuteronomy/Yasa'nın Tekrarı 29/24-5-6-7-8

Diasporaların oluşumunda, bu sosyal hareketi bir araya getiren en temel faktörlerden biri de üyelerin sahip oldukları ortak etnik kökendir. Diaspora kavramın kendisi de zaten en az bir kuşak için tarihi anavatanlarından uzakta yaşayan etnik gruba atıfta bulunur. Nitekim kavram diasporik sosyal eylemin üyelerini bir araya getiren etken olarak bu çalışmanın temelinde yer alır. Kavram Cohen, Scheffer ve Safran'ın diasporaların temel özelliklerine yaptıkları vurguda da neredeyse en büyük öneme haiz olduğunu açıkça gösterir.

Etnik sözcüğü asıl anlamı “barbar” veya “pagan” olan “ötekiliğin” yankılarıyla dolu eski Yunanca “ethnos”, kavramından gelir.¹ Kavramın “ötekileştirici” nitelikteki anlamı “ethnos”un Helen uygarlığında kullanılan anlamında da ortaya çıkar. “Biz” olgusunu

¹ Avtar Brah, *Cartographies of Diaspora*, Routledge, London, 1996, s. 160.

yaratmak amacıyla barbar kavimleri nitelendirerek, bir anlamda “öteki” olanı belirtmek için “ethnos” kavramı kullanılmıştır. Aristophanes’in *Lysistrata* adlı eserinde kavramın olumsuz anlamı şöyle tasvir edilmiştir; “ilk olarak yağı ve ipliği ayırmak için ipi yakarız. Tüm kötü vatandaşlar için aynısını yap, kim olduklarını tespit et ve sopalarla dışarı at.”² Roma Ortaçağında Hıristiyan olmayan halklar için kullanılan kavram, modernite ve ulusçuluğun doğuşuyla birlikte anlam değiştirdi ve “ırk ile ulus” kavramları kriter olarak kullanılarak, insanlığın evriminin ulus aşamasına yükselememiş halkları için kullanılmaya başlandı.³ Semra Somersan, kavramın sıfat hali olan *ethnicos*’un Latinceye *ethnicus* olarak girdikten sonra olanları şöyle ifade eder;

“Sözcük, “yabancılar”, “bizden olmayanlar, “ötekiler”, “dinsizler”, “ilkeller”, “bizimle aynı dini paylaşmayanlar” anlamlarında kullanılmaya başlandı. 14. yüzyıl ortalarından 19. yüzyılın yarısına kadar İngilizce’de de bu içerikle anlaşıldı; ancak bundan sonra ırk özelliklerine de değinir bir şekilde ifadelendirildi. 20. yüzyıl başlarında ABD’de etnik diye anılanlar: Yahudiler, İtalyanlar, İrlandalılar, Japonlar, Çinliler vs. diğer Batı Avrupa kökenlilerden “daha aşağıda” sayılır oldu.”⁴

Anthony Smith, İngilizcede etnik grup veya etnik topluluk kavramını karşılayan bir kavram olmadığını, müphem ve belirsiz bir kavram olarak bazı durumlarda “halk” kavramının önerildiğini belirtirken şöyle devam eder;

“Yunanca kullanımına modern Batı dillerindeki en yakın ortak paydayı Fransızca “ethnie” teriminde buluyoruz. Bu terim tarihsel komünite bağlamında kültürel farklılıklara yapılan vurguyu birleştirir. Bu tarihsel bağlam ve kültürel özgüllüğün algılanması bir halkı diğerlerinden ayırır ve belli bir halka hem kendilerinin hem de dışarıdakilerin gözünden tanımlanmış bir kimlik kazandırır.”⁵

Richard Schermerhon etnik grubu bir toplum içinde yaşayan, ortak hayali veya somut bir ataya/soya, paylaşılan ortak bir geçmiş hafızasına sahip ve onların birlikteliğinin simgesi olarak tanımlanan bir veya birden fazla sembolik elemente kültürel olarak

² Bkz; Aristophanes, *Lysistrata, Kadınların Savaşı*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000.

³ Hüsamettin Arslan, *Jöntürkler Jönkürtler Muhafazakarlar*, Paradigma, İstanbul, 2009, s.112.

⁴ Semra Somersan, *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 22.

⁵ Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 46.

odaklanmış kolektif bir topluluk olarak tanımlar.⁶ Ayrıca diaspora ile benzer olarak etnik grup üyeleri nesnel açıdan “biz” olmanın gereği olarak dil, kültür, din gibi ortak ve ayırıcı değerlere sahip oldukları kadar, buna dair bir aidiyet duygusu da taşırlar. Ve dolayısıyla diğer etnik grup üyeleriyle etkileşimlerinde farklılıklarına istinaden bir ötekilik duygusuna sahiptirler.⁷ Etnik grup tanımlaması ilk bakışta diaspora tanımlarıyla çok büyük benzerlikler taşıyor gibi görülebilir. Özellikle Anthony Smith’in etnik bir topluluğun sahip olması gerektiğini düşündüğü altı özellik, neredeyse diasporayı tanımlamaktadır. Bunlar⁸;

1. Kolektif bir özel ad,
2. Ortak bir soy miti,
3. Paylaşılan tarihi anılar,
4. Ortak kültürü farklı kılan bir bağ ya da daha fazla unsur,
5. Özel bir “yurt” ile bağ
6. Nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu

Paylaşılan ortak soy miti ortak tarih, özel ortak kültür, belli bir bölge ile özdeşleşme ve diğer ortak özellikler diaspora kavramı ile etnik grup kavramını birbirine yerine kullanma hatası doğurmamalıdır. “Ethnos”, ortak kökten, akrabalıktan kaynaklanan kültürel birliğe uygun düşmektedir ancak buradaki kök vurgusu biyolojik olmaktan ziyade sosyolojiktir, bu nedenle Yunancada sadece kan bağına dayalı birliği ifade eden ve kabile anlamına gelen “genos”tan farklı bir anlam içerir.⁹ Aslında günümüzde artık sorgulanması gereken etnik grupların kendisi değil, bu etnik bilinci oluşturan ve bu grupları bir araya getiren unsurlardır.

Smith’e göre belli bir nüfus bu niteliklere ne kadar sahipse veya paylaşıyorsa ideal etnik tipe de o kadar yaklaşmış olur. Ancak burada ideal etnik tip kavramının kendisinin, gerçekte ideal olan etnik tip olarak neyi kastettiği tam olarak anlaşılabilir değildir. Yani bu unsurların belirtilerine rastlandığı yerde karşı karşıya olunan durum ortak bir kimlik duygusuna sahip, tarihsel kültürü olan bir topluluktur. Ama bu topluluk her durumda ideal

⁶ Richard Schermerhon, “Ethnicity and Minority Groups”, **Ethnicity**, ed. John Hutchinson - Anthony D. Smith, Oxford University Press, Oxford-Newyork, 1996, s. 17.

⁷ Erol Kurubaş, “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, **Doğu Batı**, S. 44, Yıl 11, Ankara, 2008, s. 14.

⁸ Anthony Smith, **Milli kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 42.

⁹ Erol Kurubaş, a.g.m., s. 13.

bir etnik gruptur denilebilir mi? Ya da aslında sorulması gereken şey şudur: İdeal etnik tip nedir?

Bakıldığı zaman diasporaların çoğunlukla birer etnik grup olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat ideal bir etnik tip olup olmadıkları tartışılabilir. Her ne kadar diasporalar birer etnik grup olsalar da onları salt etnik birer grup olmaktan ayıran diğer temel nitelikler göz önüne alındığında iki kavramın birbirinden ne ölçüde farklılaştığı da anlaşılır. Diaspora etnik grubu içinde barındırır ancak tek başına etnik gruptan çok daha fazlasıdır. Çünkü etnik bir grubun sahip olması gereken özelliklerin yanı sıra, bir çok farklı özelliği de içerisinde barındırır. Bu anlamda diaspora kavramının kendisi pek çok açıdan şemsiye bir kavramdır, kapsayıcıdır. Dolayısıyla bu iki kavramı birbirinden ayırmada temel kriter diasporanın etnik grubu kapsayan, daha çoğul anlamlar ve nitelikler içeren bir kavram olmasıdır. Ayrıca etnik kökenle sınırlı kalmayan dini ve ideolojik diaspora örnekleri de bu ayırımın doğruluğunu ortaya koyar. William Safran diasporaların yalnızca etnik olmak zorunda olmadıklarını, Fransız Protestanları, Tibetli Budistler gibi dini diasporalar ile İspanyol anti-faşistler ve Doğu Avrupalı anti-komünistler ve hatta Güney Amerika’da yaşayan Alman ve Avusturyalı Naziler gibi ideolojik diasporaları örnek gösterir.¹⁰ Dolayısıyla etnisite diasporanın zorunlu şartı değildir mümkün ya da muhtemel unsurlarından biridir. Zira bazı durumlarda diasporayı oluşturan temel faktör değişiklik gösterebilir. Ancak bu etnisite kavramının diaspora için öneminden bir şey eksiltmez.

Diaspora fenomeninin, bir zamanlar çok sınırlı sayıda transnasyonal etnik azınlık gruplara, örneğin Yahudilere, Ermenilere, Çinlilere, uygulandığı için büyük ölçüde yeterince teorize edilmemiş olduğunu ancak bugün bunun tam tersini gördüğümüzü söyleyen William Safran’a ek olarak Robin Cohen de “karşılaştırmalı diasporalar” üzerine yazdığı kitabında diasporaların kendileri gibi kavramın da aşırı yayıldığını belirtir.¹¹ Bu analiz aslında diaspora kavramının uygulandığı etnik grup sayısının nasıl belirleneceği sorununu da doğurur. Çünkü mevcut literatürde kavramın uygulandığı etnik grup sayısının artması kavramın anlamlarını artırır. Ve dolayısıyla her etnik grubun aynı zamanda bir diaspora olup olamayacağı sorusu doğar. Ancak yalnızca kısıtlı etnik gruplara

---

¹⁰ William Safran, “Deconstructing and Comparing Diasporas”, **Diaspora, Identity and Religion**, ed. Waltraud Kokot - Khachig Tölölyan - Carolin Alfonso, Routledge, London and New York, 2004, s. 12.

¹¹ Safran, a.g.m., s. 9.

uygulandığında ise Safran'ın da belirttiği üzere bir eksik teorileştirme tehlikesi ile karşı karşıya kalabiliriz. Her iki durum da kavramın içeriği bakımından eksik veya fazla genelleştirilmiş olabilir ve bundan dolayı hatalıdır.

Nitekim bu açıklama, diasporanın ideal etnik tip olup olmadığı sorusunu da bir anlamda cevaplamış olur. Burada da görüldüğü üzere diasporanın kendisi her durumda etnik bir grup değildir. Ve her etnik grup bir diaspora oluşturmaz. Bir diasporanın oluşabilmesinin ön şartlarından belki de en önemlisi diasporik bilinçliliğe sahip olmaktır.

Etnik gruplar siyasal olarak harekete geçtiklerinde diasporik bir bilinç oluşturabilirler, bu anlamda özellikle sürgün yoluyla veya gönüllü göç ile anavatanlarından uzak olan etnik gruplar bir diasporik hareketin ilk ayağını oluşturabilirler. Burada önemli olan faktör grubun sahip olduğu diasporik bilinçlilik durumudur. Diasporik anlayış transnasyonal bağlantılara odaklanarak ve aidiyetler ile kimliklerin çoğulluğuna vurgu yaparak, etnisitenin talep ettiği kimliğin değişmezliğine karşı koyabilir. Etnisite bu anlamda kişiyi bir kimlik sahibi yaparken, aynı zamanda aidiyet duygusu ile o kimliğin devamını sağlar. Kalra, Virinder ve Kalthon diaspora ile etnisite'nin farklılığını şu şekilde dile getirirler;

“Diaspora, dikkatimizi çekme açısından etnisiteden ayrılır. Etnisite, sınırların üretildiği meşru sosyal alan olarak ulus-devlet'i eski konumuna getirir. Bazı yönlerden, etnisite ulus'un daha küçük bir versiyonudur. (...) Aynı zamanda, etnisitenin varoluşuna izin veren mekan, sıklıkla ulus-devlet'in politikaları ve kurumsal prosedürler ile belirlenir. (...) Ulus-devlet'in politikaları etnik grupların yaratılışında ve sürdürülüşünde diyalektik bir rol oynar. Görülen o ki, diaspora, dikkati tek ulus-devletten uzağa ve devletler içinde ulus –devletler veya bölgelerin potansiyel çoğunluğuna doğru çektiği için etnisiteye neredeyse muhalif bir güç olarak görülebilir.”¹²

Eğer diasporik bir grup ile etnik bir grup arasındaki farklar sayılacaksa, diasporayı salt etnik bir grup olmaktan daha fazla bir şey yapan faktörler şunlardır;

- Bir etnik grubun bir diaspora oluşturabilmesi için öncelikle en az bir veya daha fazla kuşak için kendi anavatanlarının dışında yaşıyor olmalıdırlar.

¹²

Kalra, Kalthon ve Hutynuk, a.g.e., s. 17.

- Dil, din, kültür veya herhangi bir ortak aidiyet etrafında toplanan bu grubun diasporik bir bilince sahip olması ve siyasi bir faaliyette bulunabilecek kabiliyette olmaları önemlidir.
- Grup üyeleri arasında ortak bir dayanışma duygusu ve bir iletişim ağı oluşmalıdır.
- Diasporalar yalnızca etnik bir unsura göre oluşmaz, aynı etnik kökenden gelmeyen ancak ortak başka paydalarda buluşabilen insanlar da (örneğin Müslüman diasporası) diaspora oluşturabilirler.

Sınırlı sayıda ifade edilen bu maddeler elbette genişletilebilir. Ancak bu temel farklılıklar bile diaspora ile etnik grup ayrımını yapmada yeterli bir veri sağlayabilir. Etnik bir grubun bu anlamda bir diasporaya dönüşmesinde etnik sorunlar, özellikle mevcut siyasal otoriteye karşı şiddet içeren bir hal aldığına, büyük rol oynar. Özellikle yalnızca ulusal bir sorun olmaktan çıkıp, aynı zamanda uluslar arası bir boyut kazandığında, bu rol daha da anlamlı hale gelir.

Uluslar arası boyut kazanan etnisite kavramına daima kimlik kavramı eşlik eder ve “kimlik” kavramı “etnik” grubun kimliğinin rengine bürünür.¹³ Diasporaların en temel problemlerinden biri de elbette üyelerin kimlikleri ve dolayısıyla göç edilen toplumda melezleşmeleri veya ötekileştirilmeleridir. Aslında bütün bu kavramlar birbirleriyle çok yakından ilişkili kavramlar olduklarından bir kavramdan bahsederken diğerlerini göz ardı etmek büyük bir eksiklik olacaktır. Diasporik bir grup içinde bir diğer önemli konu, üyelerin sahip oldukları kimliklerdir.

Kimlik oluşumu süreçleri hiçbir zaman sosyo-politik ve kültürel alanın dışında meydana gelmez, bağımsız aktörlerin özgür oyunlarının etkisi önemsiz değildir ve onlar her zaman bir “kendi” imajına karşılık bir “öteki” olarak karşı tarafa ihtiyaç duyarlar.¹⁴ Ötekini aramak aslında kendini bulmak için verilen bir mücadeledir, çünkü ben olabilmek için ötekini yaratmaya ihtiyaç vardır. Dolayısıyla toplumsal eylem, öteki ile kurulan ilişkiden başka bir şey değildir ve bu yüzden öteki ile ilişki toplumsal çalışmaların odağındadır. Yani kimliğin oluşumu öncelikle bir ben ve öteki'nin yaratılması ile mümkündür. Bu karşılıklı kişiye ötekinin kimliğine karşılık kendi kimliğini ortaya koyma

¹³ Hüsamettin Arslan, **Jöntürkler Jönkürtler Muhafazakarlar**, Paradigma, İstanbul, 2009, s. 110.

¹⁴ Waltraud Kokot - Khachig Tölölyan - Carolin Alfonso, **Diaspora, Identity and Religion**, Routledge, London and New York, 2004, s. 7.

fırsatı verir. Eğer kimlik oluşumunun zerre kadar bitirilmiş bir ürünü var ise, Avtar Brah'ın şüpheci bir şekilde öne sürdüğü gibi, bu, bütün grup üyelerine eşit şekilde hizmet eden kimliğin homojen bir modeli olamaz.¹⁵ Dolayısıyla ben ve ötekinin yaratıldığı kimlik süreci sürekli devam eden, kendilik durumuna karşı sürekli farklı ötekiler yaratan bir süreçtir. Kimlik var olmak için farklı olan ile ilişkiye gereksinim duyar ve kendi varlığını garantiye alabilmek için farklılığı ötekiliğe dönüştürür.

Diaspora konusunda bu süreç biraz daha karmaşık bir süreçtir. Diaspora topluluğunun üyeleri kimliğin oldukça farklı tarzlarını sunabilen öteki olanların çokluğu ile yüzleşirler.¹⁶ Çünkü diasporik grup üyeleri için içinde buldukları ev sahibi toplumun üyeleri aynı anda farklı kimliklere sahip olabilirler. Ev sahibi toplumun homojen olması mümkün olmayabilir. Dolayısıyla buradaki her bir farklı kimlik diasporik grup üyesi için diğerlerine nazaran kendini en az bir seviye daha fazla ötekilik ile yüz yüze bulur. Bu nedenle kimlik ve diaspora hakkında her araştırma zamanının herhangi belirli bir noktasında kimliklerin büyük çeşitliliğini ve heterojenliğini dikkate almak zorundadır.

Diasporik kimliğin sürdürülmesi politik kurumlara, ideolojilere ve misafir olunan toplumun politikalarına bağlıdır. Safranın da belirttiği üzere diasporik kimliğin sürdürülmesi demokratik toplumlarda otoriteryan toplumlara göre daha kolaydır.¹⁷ Çünkü demokratik toplumlarda vatandaşlar kültürel, sosyal ve siyasal faaliyetlerini daha kolay ifade edebilirler. Bu onların kişisel özgürlüklerinin bir parçası olan, diğer ülkelerle sosyal ve kültürel ilişkileri de içeren bir faaliyet alanının mümkün olduğu anlamına gelir. Bu faaliyet alanı diasporik grup üyesinin kimliğini ve dolayısıyla kendisini güvende hissetmesini sağlar. Ancak bu durum elbette demokratik toplumlar arasında farklılık gösterebilir. Bu anlamda Safran bu demokratik toplumlar arasında şöyle bir ayırım yapar;

“a) Kültürel olarak çoğulcu ülkeler: göçmenleri kabul eder ve onları politik topluluğun üyeleri olmaya teşvik eder, fakat kültürel özelliklerini sürdürmelerine de müsaade eder –Kanada ve Birleşik Krallık.

b) Kültürel olarak monolitik (veya monokromatik) ülkeler: göçmenleri kabul eder ve onları politik topluluğun üyeleri olmaya teşvik eder, fakat onları kültürel bir eritme potasına maruz bırakır –Fransa, Birleşik Devletler.

¹⁵ Kokot - Tölölyan - Alfonso, a.g.e., s. 7.

¹⁶ Kokot - Tölölyan - Alfonso, a.g.e., s. 7.

¹⁷ Safran, a.g.m, s. 18.

“Selektif ülkeler”de benzer şekilde alt bölümlere ayrılabilir:

c) Kültürel olarak pluralistik ülkeler: göçmenleri politik topluluğun üyeleri olmaya teşvik eder ve kültürel özelliklerin devamına müsamaha gösterir –İsrail. (y.n. Safran’ın demokratik ülkeler tasnifinde, müsamaha sahibi bir ülke olarak İsrail’i örnek vermesi elbette şaşırtıcıdır. Eğer İsrail demokratik bir ülke ise, kültürel özelliklerin devamını teşvik eden müsamaha sahibi bir ülke ise demokrasi istediğimizi zannetmiyorum.)

d) Kültürel olarak monolitik ülkeler: “yurda dönenler” ile politik topluluğa girmesi zor olan “misafir işçiler” arasında imkansız olmadıkça bir fark gözetir – Almanya.”¹⁸

Safran’ın bu sınıflandırmasında da görüldüğü üzere demokratik toplumların tamamı göçmenlerin kendi kültürel ve sosyal özelliklerini sürdürebilmeleri konusunda aynı müsamahayı göstermemektedir. Bireyleri politik topluluğa katılmaya teşvik etmede aynı politikayı kullansalar da, üyeler için daha önemli olan kendi kimliklerini sürdürme konusunda bu ülkeler birbirlerinden farklılaşırlar. Bu ev sahibi ülkelerin hepsinde, en azından prensipte, etnik ve dini azınlıklar kendilerini ifade etmek için birleşme ve konuşma özgürlüğünden yeterince fayda sağlayabilirler.¹⁹

Burada, feragat sahibi ülkelerdeki diaspora topluluklarının sayısının, katılım politikaları bakımından kısıtlayıcı toplumlardan daha fazla olduğu görülebilir. Ancak bu noktada diaspora kimliğinin kültürel olarak çoğulcu veya monokültürel ülkelerin hangisinde daha uzun süre baki kaldığı meselesinde daha büyük bir ihtilaf vardır.²⁰ Yani bir yanda kültürel anlamda daha hoşgörülü dolayısıyla diasporik kolektif kimliğin ve diğer kimliklerin ifade edilmesine daha müsait bir çoğulcu toplum, diğer yanda kimlikleri ifade etmeye izin veren ancak aynı zamanda ortak tek bir kültür oluşturmaya çalışan monokültürel toplum. Safran kültürel olarak monokromatik/tek renkli ülkelerin, azınlıkları misafir oldukları ülkeye yabancılaştıran keskin diasporik kimliklerin bir sonucu olan kültürel ayrıma müsamaha göstermeyi reddetmede daha sistematik olabileceklerini düşünür.²¹ Aslına bakılırsa monokültürel toplumlarda kimliğin uzun süre korunabilmesi pek de mümkün değildir. Nitekim siyasi erk’in oluşturmak istediği ortak kültür en nihayetinde kişilerin kendi otantik kimliklerini de yok etmeye meyillidir. Çoğulcu toplum

¹⁸ Safran, a.g.m., ss. 18-19.

¹⁹ Safran, a.g.m., s. 19.

²⁰ Safran, a.g.m., s. 19.

²¹ Safran, a.g.m., s. 19.

ise kimliklerin ifade edilme alanını ve dolayısıyla pratik özgürlüğünü kısıtlamadığı için rengarenk bir “salata kasesi” görünümüne müsamaha gösterecektir.

Bütün bunlardan da görüldüğü üzere diasporik kimliklerin devamlılığı, ev sahibi ülkelerin bu konudaki politik tutumlarıyla yakından ilişkilidir. Çünkü kimliğinin devamını garanti altına almak üyelerin içinde buldukları toplumda gerçekleştirdikleri pratikler ile ilgilidir. Kimlik ile kimliği sürdüren pratikler arasında anlamlı ilişkiler vardır. Etienne Wenger bu ilişkiyi kimlik ile pratik kavramlarının anlamlarından yola çıkarak kurar. Wenger’e göre kimlik kim olduğumuz ve ait olduğumuz toplumdaki kişisel tarihimiz hakkında konuşmanın, pratik ise paylaşılan bu tarihi ve sosyal kaynaklar ile karşılıklı bağlılığı ifade etmenin yoludur.²² O halde pratik olmaksızın kimliğin uzun süre muhafaza edilebilmesi mümkün değildir. Pratik, kuşaklar boyu aktararak diaspora üyelerinin kendi kültürel kimliklerini devam ettirebilmelerinde en önemli faaliyet alanıdır. Bu faaliyet alanının ev sahibi toplum tarafından engellendiği durumlar, devletin kendi varlığını ve erkini hayali veya somut bir tehlikeden koruma çabasından kaynaklanır.

Bu nedenle diasporik kimlik meselesinin kendisi de kültürel olduğu kadar politik bir meseledir de. Zira “*Jöntürkler Jönkürtler Muhafazakarlar*” adlı kitabında Hüsamettin Arslan bunu açıkça şöyle izah eder:

“Müesses iktidarın “kimliği tanınması” kimliğin kendisini ifade etmesine izin vermesi talebidir; “kimlik” bağımsızlık mücadelesi younda atılmış bir adım, bir kilometre taşı olarak “politize” edildiğinde “otantik” kimlik olmaktan çıkarak “politik” kimliğe, bir iktidar mücadelesi aracına dönüşür ve etnik içeriğini de, otantik içeriğini de kaybeder.”²³

Birçok ülke kolayca asimile edilemeyen ve muhtemelen diasporalar olarak kalacak göçmenleri kabul etmeye pek istekli değildir, çünkü bu göçmenlerin misafir oldukları ülkeye bağlılıkları şüphelidir.²⁴ Diaspora kimliğinin sürdürülmesinde ülkelerin politik tutumları kadar önemli olan bir diğer faktör ise göçmenlerin anavatanla olan ilişkilerinin sürdürülmesidir. Hayali veya somut bir anavatan ve dolayısıyla bir atalar miti ile ilişki, göçmenlerin kendi diasporik kimliklerini sürdürmelerine izin vererek onlara kültürel aidiyetlerini ve kendiliklerini hatırlatır.

²² Etienne Wenger, **Communities of Practice: Learning, Meaning and Identity**, Cambridge University Press, United Kingdom, 1999, s. 5.

²³ Hüsamettin Arslan, a.g.e., s. 117.

²⁴ Safran, a.g.m., s. 19.

Esas olarak bakıldığında misafir olunan devletlerin diasporik gruba karşı tutumları birkaç farklı kategoride tartışılabilir. Ev sahibi ülke diasporik grup kimliğini reddedebilir yani grubun varlığını inkara başvurabilir. Bir ikinci seçenek olarak ev sahibi toplum diasporik grubu kabul eder ancak asimilasyon ya da ülkenin demokratik yapısına bağlı olarak entegrasyon politikasını izleyebilir. Veya son olarak kabul edip ve özgürlükçü bir yaklaşım sergileyebilir. İlk tavrındaki inkar tutumu diasporik grubu görmezden gelmeye yönelik bir tutumdur. Ancak görmezden gelinen bu grubun varlığı aşıkardır ve ev sahibi toplum bu farklı etnisiteyi varlığından dahi söz etmeksizin kendi asli etnisitesi içinde eritmeye meyillidir. İkinci durumda ise devlet ilk durumdaki tutumdan farklı olarak diasporik grubu farklı etnik bir grup olarak kabul eder ancak topluluğu kendi iç yapısına uydurmaya ve ekonomik, sosyal ve siyasal olarak ayrışmasını engellemeye çabalar. Üçüncü ve son tutum ise ülkenin azınlık olan bu grubu hem kabul edip hem de tüm sosyal ve siyasal haklarını kullanma özgürlüğü verdiği tutumdur. Demokrasinin en ileri seviyede uygulandığı bu ülkeler maalesef bugün hala parmakla gösterilebilecek kadar az sayıdadır. Zira ülkelerin asli halkı ve siyasal otoritesi etnik azınlıklara karşı duydukları bu şüphe nedeniyle zaman zaman “ırka dayalı antipati” duygusu besleyebilirler. Ve dolayısıyla verilen hakların bu şüphelere neden olan faktörleri ortaya çıkarmasından endişe duyabilirler.

Kimlik tartışmaları bir anlamda kişilerin özgürlük mücadeleleri olarak görülmelidir. Misafir olunan toplumda kendi kimliğini devam ettirebilme hakkı kişinin özgürlüğünün bir parçasıdır. Küreselleşen dünyada ülkelerin kendi içinde verdikleri alt-üst kimlik tartışmalarının temelinde yatan sorun aslında bu anlamda tam da bir özgürlük sorunudur. Burada kişisel kimlik ile kolektif kimlik arasında bir ayırım yapılmalıdır. Kişisel kimlik bireyin kendini ait hissettiği geçmişe dayanan kültürel kimliğidir ancak kolektif kimlik daha kapsayıcı olarak içinde bulunulan toplumun ortak paydasıdır. Bu iki kimlik arasında çift yönlü bir ilişki vardır. Bu ikili kimlik anlayışı sıkıntılı bir sürece sahne olabilir. Kişisel ve kolektif kimlik arasındaki ilişkiler birey ve devlet arasındaki bağa bir temel oluşturur.²⁵ Birey kişisel kimliğine zarar vermediği sürece kolektif kimliğe de sahip çıkar. Bu da kişinin bir anlamda devletin kimliği anlamına gelen kolektif kimlik ile ve dolayısıyla devlet ile olan ilişkisini belirler.

²⁵

William E. Connoly, **Kimlik ve Farklılık**, Ayrıntı yayınları, İstanbul, 1995, s. 252.

Kimlik meselesi sürekli tartışılıyor olsa da küreselleşme ve teknolojik kolaylıklar sonucu insanların başka ülkelere daha rahat ulaşabilme ve yerleşebilmeleri, bu konuyu son zamanlarda daha çok tartışılır hale getirmiştir. Çünkü bireyler kendi ait oldukları topraklardan veya gruplardan ayrı olduklarında ve başka bir ülkede, kendileri ile aynı kimliğe sahip olmadıklarını düşündükleri insanların arasında yaşamaya başladıklarında kimlik meseleleri daha fazla gün yüzüne çıkar. Çünkü burada kimliği kaybetme korkusu vardır ve kimlik, kimliğini kaybedenlerin problemidir, kendiliğinden kimliğini yaşayanların problemi değil.²⁶ Ulus aşırı toplulukların artışı da devlet ya da ulus kimliği meselelerini yeniden şekillendirmiş ve küresel politikaların daha geniş bir kontekstinde yeniden konumlandırmıştır.²⁷ Giderek sayıca artan diasporalar da diasporik kimlik meselesini daha önce de belirtildiği gibi bir özgürlük meselesi olarak ele almıştır. Diasporik kimliğin inşası pek çok kuşak boyunca ülkede aynı kalan öteki olanlara karşı politik bir bakış yöneltten ev sahibi ülke üzerinden gerçekleştirilir.²⁸ Diasporik kimlikler yeni duruma ayak uydurabilmek, yeni vatanlarına adapte olabilmek için diasporanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere içeriden veya transnasyonal olarak anavatan ve diaspora yararına hak talep edebilmek için anavatan tarafından da inşa edilebilirler.²⁹ İkinci durumda, yani anavatanın kendisi için veya diaspora yararına inşa ettiği kimlikler bazı durumlarda bir ulus kimliği miti yaratma adına icat edilmiş gelenekler şeklinde ortaya çıkabilir. Ulus devletlerin oluşum sürecinde ve sanayi devriminden sonra özellikle icat edilmiş bu geleneklere rastlamak mümkündür. Gelenek icat etmek özünde bir rutinleştirme ve resmileştirme sürecidir ve geçmişi referans alır.³⁰ Çünkü tarihi referans almış bir geleneğe dayanan kimlikler gruplara aidiyet hissini vererek, sahip oldukları kimlik için özveride bulunmalarını gerektirir. Bu ise genellikle anavatan yararına misafir olunan toplumlarda eylemde bulunmayı gerektirebilir.

Stuart Hall kimliğin düşünüldüğü kadar saydam ve sorunsuz olmadığını dile getirir ve kimliği daha sonra sunulacak yeni kültürel pratikler olarak başarılmış bir olay gibi düşünmek yerine kimliği asla tamamlanamayacak, her zaman devam eden bir süreç, bir

---

²⁶ Hüsamettin Arslan, a.g.e., s. 111.

²⁷ Michel S. Laguerre, **Diaspora, Politics and Globalization**, Palgrave Macmillan, New York, 2006, s. 69.

²⁸ Laguerre, a.g.e., s. 158.

²⁹ Laguerre, a.g.e., s. 158.

³⁰ Eric Hobsbawm, "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", **Geleneğin İcadı**, der. Eric Hobsbawm - Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s. 5.

ürün olarak düşünmemiz gerektiğini belirtir.³¹ Hall'e göre kültürel kimlik hakkında düşünmenin en azından iki farklı yolu vardır;

“İlk durum “kültürel kimliği” tek, paylaşılan bir kültür, bir dizi kolektif ‘tek gerçek kendilik’, diğer pek çoğu arasında saklanma, daha yüzeysel ve yapay olarak empoze edilen “kendilikler”, yaygın olarak paylaşılan bir tarih ve atalar ile sınırlanan insanlar açısından tanımlar. Bu tanım açısından, kültürel kimliğimiz ‘tek millet/one people’ olarak bize aktüel tarihimizin değişken anlaşmazlıkları ve kararsızlıkları altında, dayanakların ve anlamların değişmez ve süregelen çerçevesini sağlayan yaygın tarihi deneyimleri ve paylaşılan kültürel kodları yansıtır. Tüm diğer daha yüzeysel farklılıkların altında yatan bu ‘teklik’ ‘Karayıplığın’, siyahi deneyimin gerçekliği ve özüdür.”

Bu ilk durumda Hall kimliğin bir “kendilik”, “teklik” olarak görüldüğünü ve bu farkında olma durumu ile kişinin diğerleri arasında kendine farklı bir konum edindiğini belirtir. Bu farklı konum kendisi ile aynı kimliği taşıyan diğerlerinin sahip olduğu ortak paylaşılan bir tarih ve atalar kültü ile desteklenir. Bu bakış açısı kimlik tartışmalarında kimliğe verilen klasik tanımlamadan, yani kimliğin insana özgü nitelik ve özelliklerle bir kişinin “o” olmasını sağlayan şartların bütünü olarak tanımlanmasından daha ötede değildir. Kültürel kimliğin böyle bir kavramlaştırılması dünyayı derinden şekillendiren post-kolonyal mücadelelerde ciddi bir rol oynar.³² Ancak bu mücadele kimliğin kültürel faaliyet alanlarından ziyade onun politik faaliyet alanlarında süren mücadelelerdir. Kültürel kimliği düşünmenin ikinci yolunu ise Hall şöyle açıklar;

“Kültürel kimliği düşünmenin, diğeriyle ilişkili ancak farklı ikinci bir tarzı da var. Bu ikinci durum pek çok benzerlik noktası kadar ‘gerçekten ne olduğumuzu’ veya –tarihe müdahale edildiğinden beri- ‘ne olmak zorunda olduğumuzu’ oluşturan derin ve belirgin farklılıkların eleştirel noktaları olduğunu kabul eder. Biz bir kusursuzlukla ‘bir deneyim, bir kimlik’ hakkında onun diğer tarafını –Karayıplıkların eşsizliğini oluşturan bozukluklar ve süreksizlikler- bilmeden çok uzun konuşamayız. Kültürel kimlik, bu ikinci anlamda ‘olmak’ problemi olduğu kadar ‘oluş halinde olmak’ problemidir de. Geçmişe olduğu kadar geleceğe de bağlıdır. Bu, mekanın, zamanın, tarihin ve kültürün ötesine geçen, çöktan oluşmuş bir şey değildir. Kültürel kimlikler tarihlere sahip olan bir yerden gelir. Fakat, tarihi olan her şey gibi, sürekli dönüşümlere maruz kalır. Özçüleştirilmiş bir

³¹ Stuart Hall, “Cultural Identity and Diaspora”, **Identity: Community, Culture and Difference**, ed. Jonathan Rutherford, Lawrence and Wishart, 2003. s. 222.

³² Hall, a.g.m., s. 223.

geçmişte sabit olmak şöyle dursun, onlar devam etmekte olan tarih, kültür ve iktidar 'oyun'una bağlıdırlar."³³

Bu ikinci durumda kültürel kimlik daha eleştirel bir tarzda ele alınır. Çünkü kimlik konuşulduğu anda bile sürekli oluş halinde olan, yenilenen, değişen bir olgudur. Bu anlamda sabit bir kimlik kavramından bahsetmek pek mümkün değildir. Bir geçmişe sahip olması, kimliğin sahip olduğu geçmişte sabit kalacağı anlamına gelmez. Hatta tarih boyunca gösterdiği değişim ve dönüşümler göz önüne alınırsa gelecekte de bir dizi dönüşüme uğrayabileceğini söylemek mümkündür. Çünkü tarih de sabit değildir, tarihi tarihçiler inşa eder ve bu yüzden de tarih de değişir. Kültürel kimliğe bu ikinci bakış açısı daha az yaygın ve daha fazla rahatsız edicidir. Ancak düz ve kırılğan olmayan sabit bir kökten ilerlediği kabul edilirse bu kimliğin oluşumunun nasıl anlaşılacağı sorusunu sormak gerekir.³⁴

Hall yeni dünya –Amerika, keşfedilmemiş yer/terra incognita- oluşumunun diasporanın, değişimin, melezliğin ve farklılığın başlangıcı olduğunu belirtirken diasporanın bize kimlikleri kutsal anavatanla ilişkide güvence altına alınabilen dağılmış kabileleri ima etmediğini belirtir.³⁵ Hall burada diaspora kavramını gerçek anlamıyla değil daha ziyade metaforik olarak kullanır. Onun tanımlama niyetinde olduğu diaspora deneyimi öz ile ilişkili değildir. Onun tanımlamaya çalıştığı diaspora kimliği heterojenliğin ve ayrımın farkında olma ile, kimlik kavramıyla, farklılık ve melezlik ile ilişkilidir ve bu kavramlara dayanır. Diaspora kimlikleri bu farklılık ve dönüşüm vasıtasıyla kendilerini sürekli tekrar tekrar üretirler. Zira bu üretim sürekli bir değişimi de beraberinde getirir. Kimlik fikri tekil olarak ele alındığında anlaşılması daha zor bir kavram haline gelir. Bu nedenle kimliği tartışırken onun çok yönlü, konuya ve duruma özgü bir yapıya sahip olduğu vurgusunu yapmak önem arz eder. Diasporik kimlik bu anlamda kişilerin toplumsal kurumları kullanmalarında sırasıyla ortaya çıkan bireysel kimlikte var olan çoğul kültürlerin bir yansıması olarak çok yönlü kimliklere bir örnektir.³⁶ Kimlik bize dünyada bir yer ve yaşadığımız toplumla olan ilişkilerimizi sağlar. Ancak bu yer sabit bir yer ve

---

³³ Hall, a.g.m., s. 225.

³⁴ Hall, a.g.m., s. 226.

³⁵ Hall, a.g.m., s. 235.

³⁶ Zvi Bekerman - Ezra Kopelowitz, **Cultural Education-Cultural Sustainability: Minority, Diaspora, Indigenous and Ethno-Religious Groups in Multicultural Societies**, ed. Zvi Bekerman - Ezra Kopelowitz, Routledge, New York, 2008, s. 123.

değişmeyen ilişkiler ağı anlamına gelmez. Farklılıklar çemberinde olan hayat hikayemizde kimliklerimiz birer duraktır. Ve hiçbir durakta sabit kalamayız. Kimlik bize kim olduğumuzu söyler ancak bu, olduğumuz şeyin dışına çıkamayacağımız anlamına gelmez. Kimliği yalnızca etnik kimliğe indirgemek, çoğulu tekile indirgemektir ve bu bir tektipleştirme ya da homojenleştirmedir.³⁷ Homojen olan ırk'tır, kimlik heterojendir. Hüsamet'in Arslan'ın da belirttiği üzere;

“...hangi kavram “kimlik” kavramından daha masum olabilir! “Kimlik” kavramı “etnik” grubun kimliğinin rengine bürünür. “Kimim ve neyim?” Bu soruya verilecek cevap her ideolojiye göre değişebilir. Böylece “kimlik” kavramı başka insani içeriklerini kaybederek, “etnikleşir”; bütün kimlik “etnik” kimliktir; çünkü “etnisite” kimliğin ta kendisidir. Bu bir kimliği “tek unsura” indirgeme formudur; oysa kimlik çoğuldur. Kimliği “çoğul” bir şey olarak düşünmek ile “tekil, yekpare” bir şey olarak düşünmek arasındaki fark, çoğulcu demokrasilerle diktatörlükler arasındaki farktır.”

Avtar Brah kimlik kavramından bahsederken ‘bu’ kimlik ve ‘o’ kimlik ayrımını yapar ve günlük deneyimlerde “ben” demenin her durumda aynı olmadığını belirtir.³⁸ Çünkü kişi günlük yaşantısında bile günden güne hatta günün farklı saatlerinde bile değişerek farklı bir “ben” olur. Diasporik kimlik oluşumu sürecinde kimliğin her zaman çoğul ve süreç içinde gelişiyor olduğu iddiasını örnekendirir. Yani diaspora kavramı bölgesel, kültürel ve fiziki sınırlar boyunca çoğul-yerleşimlere atıfta bulunduğundan, dolayısıyla diasporik kimliğin kendisi de çoğul imalar taşır.

Paul Brodwin, Amerikan kültürel antropolojisinde diasporaların son yirmi yıldır kültürel bağlantılar ve akışlar olarak nitelendirildiğini söyler.³⁹ Bu literatüre göre çağdaş diaspora grupları, özellikle göçmenler ve mülteciler, sürgün azınlık bölgelerinde yaşarlar ve kendilerini insanların, medyanın, sermayenin, bilginin ve politik ideolojilerin bölgesel olmayan gruplaşmaları yoluyla meydana getirirler.⁴⁰ Ve dolayısıyla diaspora üyeleri kültürel olarak çift odağa sahip bireylerdir ve sürekli olarak yerel ve küresel perspektifler arasında aracılık ederler. Burada diasporik özelliğin iki farklı modelinden söz edilir. İlk

³⁷ Hüsamet'in Arslan, a.g.e., s. 111.

³⁸ Brah, a.g.e., s. 20.

³⁹ Paul Brodwin, “The Dialectic of Marginality in the Haitian Community of Guadeloupe, French West Indies”, **Exile, Migration and Diaspora Reconsidered**, ed. Marcus Bullock - Peter Y. Paik, Rutgers University Press, New Jersey, 2009, s. 55.

⁴⁰ Paul Brodwin, a.g.m., s. 55.

modele göre “burada yaşama ile hatırlama/ fakat başka bir yeri arzulama” gerilimi diaspora üyelerinin kimliklerinin nasıl şekilleneceğini belirler. Kolektif kimlik bölge siyasetinin sorunudur ancak diaspora bölgeleri çoğul, parçalı, dinamik ve açık bölgelerdir. Bu modelde grup kimliği nosyonu insanların parçalı, bölgesi olmayan sosyal tecrübelerine göre ayarlanmıştır.⁴¹ İkinci modelde ise diasporik öznellik küresel bağlantılardan değil insanların şimdileri ve yakın çevrelerinden meydana gelir. Her iki modelin kimlik oluşumuna yaklaşımı farklı olsa da aslında ortak olan şey kimliğin diasporik bilinç durumu ile yakından ilgili olduğudur. Bu durum her ne kadar ya o ya da bu ayrımı yapılmış gibi görünse de aslında kimliği oluşturan şeyler hem küresel bağlantılar ekseninde eski ile ilişki ve aynı zamanda hem de yeni yakın çevre ile olan ilişkilerdir. Bu iki faktör diaspora kimliğinin oluşumu sürecinde birbirinden ayrı düşünülemez.

Diasporik bilinç bütünüyle kültürlerin ve tarihlerin bir ürünüdür ve diasporik özneler farklılığı görmeyi sağlayan bilinç durumunun taşıyıcılarıdır.⁴² Bu durum diasporik özneler için kimliğin temel görünümüdür. Çünkü her bir diasporik özne aynı zamanda sahip olduğu kültürü taşıyarak kimliğinin devamını sağlar. Bu anlamda kimliğin sürekli hale gelebilmesinde bireylerin diasporik bir bilince sahip olmaları önemlidir. Diasporik bilinç dönüşüm ve farklılık aracılığıyla Stuart Hall’un kimlik üretme ve yeniden üretme işi dediği şeyin bir kısmını şekillendirir ve bu, diasporik bilinçliliğin ortaya çıktığı homojen bütünün bir parçası olmak amacıyla farklılığı reddetmek yerine kabul etmek yoluyla olur.⁴³ Diasporik bilinç bu anlamda daha önce Vertovec’in sınıflandırmasında da bahsedildiği üzere önemli bir kavramdır. Vertovec diaspora türlerinden bahsederken “bir bilinç türü olarak diaspora” ayrımını yaparak bu kavramın önemine atıfta bulunmuştur.

Diaspora ile kimlik ilişkisi bu bilinçlilik kontekstinde daha anlamlı hale gelir. Bu anlamda diasporalar kesinlikle ulusun kültürel kimliğinin sorgulanması ile alakalıdır.⁴⁴ Bu sorgulama elbette diasporaların oluşumunda temel kriterlerden biridir. Çünkü eritme potası dediğimiz politika, kimlik sorgulaması olmayan bireyi içinde eritmeye ve anavatanından göç ederek geldiği yeni toplum içinde kendisinden yapmaya meyillidir. Kimliğin politik alanda tartışılıyor olması işte tam da bu anlamda asimilasyonu politik bir tavır olarak

---

⁴¹ Brodwin, a.g.m., s. 55.

⁴² Kalra – Kalhon - Hutynuk, a.g.e., s. 30.

⁴³ Kalra – Kalhon - Hutynuk, a.g.e., s. 30.

⁴⁴ Kalra – Kalhon - Hutynuk, a.g.e., s. 46.

gerekli gösterir. Kişi kendi kültürel kimliği ile içinde bulunduğu ev sahibi ülkenin sahip olduğu kimlik arasında bir gel-git durumu yaşayabilir. Artık ne tamamen eski, ne de yeni bir kimliğe sahip değildir. Eski ile yeni arasında melez bir kimlik edinmeye doğru giden bir süreç ortaya çıkar. Bu melezleşmenin en güzel örneğini Almanya’da yaşayan gurbetçi Türk vatandaşlarında görmek mümkündür. Birkaç kuşak boyunca Almanya’da yaşayan Türkler özellikle ikinci kuşakta bu melezleşmeyi çok iyi sergilerler. İlk kuşağın ikinci kuşağa göre daha az melezleştiği iddia edilebilir. İkinci kuşak ise hem doğumundan itibaren içinde bulunduğu toplum olarak Alman toplumundan (ki Alman toplumu sıradan bir örnek değil nasyonal sosyalist bir geçmişe dayanan milliyetçi bir toplum olarak), hem de geleneklerine daha sıkı bağlı ilk kuşak ebeveynlerinin aidiyetlerini öğretme çabaları sonucu daha çoğul bir kimlik gösterirler.

Buradaki melezlik kavramı diaspora ve diasporik kimlik kavramları için bir sonuç niteliğindedir. Diasporanın tartışıldığı literatürde melezlik nosyonu sıklıkla tartışılan bir kavramdır. En yaygın ve en gerçekçi kullanımında, melezlik diasporanın sınır noktası veya diaspora ile bir iletişim noktası olarak kültürel karışımı tanımlar.⁴⁵ Ancak melezlik kavramının diaspora kontekstinde kullanılması büyük bir dikkati gerekli kılar. *Diaspora ve Melezlik* (Diaspora and Hybridity) adlı kitapta, bu kavramın kullanılmasında gösterilmesi gereken dikkati şöyle açıklanır;

“‘Melezlik’ kavramının diaspora kontekstinde yeni kültürel bir politika olarak kariyeri dikkatlice açıklanmalıdır. Burada kültürel, esas kimliklerin kuvvetine karşı özerklik hakkı ve iddiasının dile getirilmesi görevini yerine getirmek için melezliğin karmaşık geçmişten kurtarılmasına atıfta bulunur. Melez, faydalı bir şekilde güvenilmez/ zemininden kayan bir kategoridir, amaçlı olarak tartışmaya açıktır ve değişim talebine konumlandırılır. Bazı gevşek sınırlar ile, tuhaftır ki, kavram oldukça verimli olabilir: biyoloji ve botanikteki köklerinden, senkretizm/bağdaştırmacılık olarak ara döneminden, diaspora çalışmalarında Paul Gilroy, Stuart Hall, Iain Chambers, Homi Bhabha ve James Clifford gibi farklı yazarlar tarafından yeniden kullanılmasından ötürü. Kavram özellikle melezliğin kültürel değişim anında karışım ve kombinasyon ile ilgili her türlü şey anlamına geldiği çalışmalarla diyalog içerisindedir.”⁴⁶

Melezlik kavramı, dolayısıyla, çok yönlü çoğul kimliklerin ve çok kültürlü yapıların kendinden söz ettirdiği durumlarda düşünürlerin sıkça karşısına çıkan, kimi

⁴⁵ Kalra – Kalhon - Hutynuk, a.g.e., s. 70.

⁴⁶ Kalra – Kalhon - Hutynuk, a.g.e., s. 71.

zaman oldukça kullanışlı ancak bazı durumlarda da bir o kadar dikkatlice kullanmayı gerektiren özel bir kavramdır. Dolayısıyla düşünürler tarafından kullanımı konusunda bazen ayrılıklar olduğu da görülür. Örneğin Gilroy melezliğin kültürel üretim alanında faydalı bir kavram olduğunu düşünürken, Bhabha üçüncü bir mekana işaret eden, arada bir kavram olduğunu düşünür.⁴⁷ Fakat aslında her iki durum da tehlikelidir. Çünkü ister negatif anlamına bakılsın, isterse pozitif anlamına; melezlik “ırka”, “saf ırka” vurgu yapar. Çünkü melezlikten bahsedebilmek için öncelikle ırka atıfta bulunmak gerekir. Melezlik kavramı aslında bir üçüncü duruma işaret eder. Çünkü “ben” ile “öteki” dışında onlardan farklı olarak üretilmiş üçüncü bir durumu niteler. Bu durum “ben” ile “öteki”nin bir karışımı, arada olma durumu ve aynı zamanda ne “ben” ne de “öteki” olabildiği somutlaştırır. Bu anlamda melezlik kimliğin oluşum sürecini çağrıştıran bir kavramdır. Melezlik arada kalmış olma durumuna karşı bir kamuflajdır. Bir geçiş dönemini ifade edebilir ya da stabil kalacak bir durumu anlatabilir. Bhabha provokatif bir şekilde “sapkınlık olarak melezliği” karışıklığa sebep veren ve üretken bir terim olarak kullanmayı önerir.⁴⁸ Melezliği bir tür sapkınlık olarak gören Bhabha’nın aksine tam da Gilroy’un da dediği gibi melezlik diasporik kimlikler için de kullanılabilir elverişli kavramlardır. Ancak yine de elverişli bir kavram olması tehlikeli bir kavram olduğu gerçeğini değiştirmez. Çünkü diasporik kimliğin melezleşmesi demek diasporik kimliğin bitmesi, esasen diasporanın bitmesi anlamına gelebilir. Melezlik kavramının en anlamlı kullanımı, karışım içeren kültürel ve sosyal fenomenlerin üretim süreci ve bu süreç sonrasında ortaya çıkan çok kültürlü dolayısıyla çok kimlikli yapının tanımlanması esnasında ortaya çıkan kullanımdır.

Melezlik, kaçınılması çok kolay olmayan bir durumdur. Yalnızca özel durumlar için değil, kişilerin gündelik hayatlarında sahip olduğu kimlikler bile esasen melez kimliklerdir denilebilir. Çünkü kişiler yalnızca tek bir kimlik ile değil, bir çok farklı kimliğin birleşimi ile bir karaktere bürünebilirler. Bir adam, evde bir baba, işyerinde bir patron, kulüpte bir arkadaş ve sokakta bir yabancı olarak pek çok farklı zamanda farklı kimlikleri ile hareket edebilir ve onun “kendi”m dediği şeyi oluşturan da bu farklı kimliklerin oluşturduğu bütündür. İnsanları belirli bir kültür çerçevesi içine sokmak yaygın

---

⁴⁷ Kalra – Kalhon - Hutynuk, a.g.e., s. 71.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Homi K. Bhabha, **The Location of Culture**, Routledge, Londra, 2004.

olandır ancak gerçek olan bireylerin farklı kültürel gruplara ve dolayısıyla çoklu grup kimliklerine sahip olmasıdır.

Kimliğin tekil ve bölünmez olduğu iddiası modernitenin emrivakisidir. Postmodern bakış kimliğin çoğul karmaşık ve sürekli değişen bir yapısı olduğunu öne sürer. En basit durumlarda bile kimliğin tekil olmadığını görebilirken, özellikle göç gibi bir eylem ile farklı mekanlar üzerinden geçerek anavatanı dışında bir yere, farklı bir kültürün içine yerleşen insanların kimliklerinin tekil kaldığını söylemek nasıl mümkün olabilir. Bu anlamda kültürel kimliğe katkı sağlayan beş temel faktör vardır. Bunlar; zamana bağlı olarak değişkenlik, bölgeye özgü olma, karşılaştırılabilirlik, etkileşimlilik, çok katmanlılık.⁴⁹ Dolayısıyla diasporik kimlikleri melez kimlikler olarak düşünmek gerekir. Hatta daha ileri gitmek gerekirse, diasporik kimlik iki kere melezleşmiş bir kimliktir. Nitekim daha önce de bahsedildiği üzere diaspora üyeleri anavatanları ile bağlılıkları ve dolayısıyla sürdürdükleri kimlikleri yanı sıra, yeni ülkelerindeki kültürden de etkilenerek orali olma kimliğinin de etkisi altına girerler. Bu durum hem kültürel anlamda kendi geçmişlerine ait aidiyetlerini unutmamak, hem de politik olarak yeni yerleşim yerlerindeki politik faaliyetlere katılmak ve o ülkenin bir ferdi olarak toplumsal hayata katılabilmek adına yapılabilecek en iyi eylem olabilir.

Melezlik Bhabha'nın belirttiği gibi bir sapkınlık değildir. Bir durumda başka bir duruma dönme değildir. Melezlik diasporik kimlik için "ben" ile "öteki" arasındaki ortak noktadır. Melezlik bir uzlaşma noktasıdır. Bu ortak nokta diaspora üyelerinin kendilerini nasıl hissetmek istedikleri ile oldukça ilişkilidir. Aynı anda hem kendim kalmalıyım ama hem de öteki gibi olmalıyım. Bu süreç elbette tek taraflı bir süreç de değildir. Diaspora da yalnızca kültürel melezliklerinden dolayı değil de başka bir çok sebepten ötürü öteki kategorisine dahil edilen bu bireylerden oluşur. Diasporik kimlikler kendileri "öteki" olandan etkilendikleri ve melezleştikleri gibi, aynı zamanda "öteki" olanı da etkileyerek onun kimliğini de melezleştirir. Öteki sorunu sosyal bilimlerde antik Yunan'dan beri önemli bir konu olmuştur. Ötekini tasarlamının Durkheim'cı ifadeyle iki temel yolu vardır.⁵⁰

⁴⁹ Niranjala D. Weerakkody, "Where Else Have You Been? The Effects of Diaspora Consciousness and Transcultural Mixtures on Ethnic Identity" **Issues in Informing Science and Information Technology**, S. 3., Australia, 2006, s. 714.

⁵⁰ Dominique Schnapper, **Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki**, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 25.

İlk durumda farkın tespiti temel noktadır. Öteki, “ben”in eksik bir versiyonudur. Aşağı bir durumda olduğundan değiştirilmesi mümkün değildir. Bu tutumda öteki'nin reddi söz konusudur. İkinci durumda ise temel nokta insanların, sadece insan olmaları bakımından, eşit olduklarıdır ancak “ben” olan evrenseldir ve “öteki” olan “ben”in evrenselliğine asimile edilebilir. Burada vurgulanan ilk durumdakinin aksine öteki olanı reddetmek değil, onu kendisine benzetebildiği ölçüde içine almaktır.⁵¹ Diasporik gruplar için söz konusu olan ötekileştirme bazı durumlarda her durumda aynı tutumu sergilemez. Hatta bazen bu iki tutumu da göstermeyebilir. Çünkü her iki durumda da bir asimilasyon faktörü göze çarpar. Ancak kültürel anlamda karşılıklı etkileşim çoğu kez asimilasyon olarak nitelendirilemez. Çünkü kimlik bir anlamda farklılık ile kurulan ilişkinin kendisidir. Hall Kültürel Kimlik ve Diaspora adlı makalesinde bu durumu şöyle açıklar;

“Burada kastettiğim diaspora tecrübesi, öz ile değil gerekli olan heterojenlik ve ayırımın farkına varma ile tanımlanır, kin ve farklılık ile değil birlikte ve birbiri aracılığıyla yaşayan ‘kimlik’ kavramı ile tanımlanır, melezlik ile tanımlanır. Diaspora kimlikleri kendilerini dönüşüm ve farklılık vasıtasıyla sürekli olarak üreten ve yeniden üreten kimliklerdir.”⁵²

Bu kimlik alışverişi karşılıklı bir süreçtir, ki diğer türlü tek taraflı bir etkileşim zamanla asimilasyona doğru giden bir sürecin başlangıcı haline gelir. Dolayısıyla melezlik 21. yy.ın sosyal bilimcilerinin ideolojisi olsa da her durumda siyasi bir ideoloji olarak görülmemelidir. Burada kastedilen şey melezliğin bir ideoloji olmadığı değil aksine melezliğin bir ideoloji olarak kullanılmaması gerektiğidir. Melezliği, dünyanın melezleştiği ve farklılıkların eridiği söylemini ideolojik bir söylem olarak kullanmak tehlikeli ve yüzübu Batıya çevirmiş erk'in ekmeğine yağ süren bir söylemdir. Melezlik her eylem gibi öz itibari ile kültürel bir eylemdir. Üyelerin kendilerini ifade etme ve temsil etme çerçevesidir. Devletlerin çıkar amacı güttükleri politik faaliyetlerin nesnesi olmamalıdır. Bu anlamda tek taraflı politik bir araç olarak kullanılmamalıdır. Çünkü melezlik ve diaspora ulus devleti bir anlamda tehdit eder ve bunu tersine çevirmenin tek yolu melezliği bir karşı silah olarak kullanıp, ulus devletin tek taraflı olarak öteki olanı asimile etmesidir. Bu anlamıyla kullanıldığında melezleştirme asimilasyonun ilk basamağı olarak görülebilir ve tehlikeli bir silahtır. Dolayısıyla burada kullanılan melezlik kavramı kültürel anlamda olumlu imalar

⁵¹ Schnapper, a.g.e., s. 26.

⁵² Hall, a.g.m., s. 235.

içeren, çok kültürlülüğü destekleyen bir kültür alışverişi anlamında kullanılmıştır. Politik imalardan uzaktır ve ısrarla çift taraflıdır.

Burada sorulması gereken soru devletin özellikle kendi vatandaşları ile diğerleri arasında nasıl bir tutum takındığıdır. Devlet bir etnik grubun aracı mıdır yoksa evrensel yurttaşlık ilkesi gereğince tüm vatandaşlarına ve ülkesinde yaşayan vatandaşı olmuş ya da olmamış göçmenlere aynı mesafede midir? Bunlar, varsa toplumsal çatışmaların önlenmesi ve diaspora üyelerinin yurttaşlık bilinci kazanması bakımından önemli sorulardır. Öncelikle devletlerin göçmenlere ve kendi vatandaşlarına eşit mesafede yaklaşabilmeleri, uyguladıkları veya uygulamaları beklenen çok kültürlülük politikası ile yakından ilgilidir. Ayrıca yasal açıdan bağlayıcı olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’de bu konuda ayrımcılık yapılmasını engelleyici maddeler içerir. Madde 11, “Herkes asayiş bozmayan toplantılar yapmak, dernek kurmak, ayrıca çıkarlarını korumak için başkalarıyla birlikte sendikalar kurmak ve sendikalara katılmak haklarına sahiptir. Bu hakların kullanılması, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla ve ancak yasayla sınırlanabilir. Bu madde, bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler, kolluk mensupları veya devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında meşru sınırlamalar konmasına engel değildir” der. Çok açıkça ifade edildiği üzere her yurttaş siyasi etkinliklere katılma, fikir beyan etme hakkına sahiptir. Bu sadece devletin kendi yurttaşları veya ulusu için değil sınırları içinde yaşayan tüm üyeleri veya misafirleri için geçerlidir. Bu konuda bir ayırım yapılması madde 14 ile açıkça engellenmiştir. Madde 14 şöyle der: “Bu sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.” Bu maddenin amacı çok açık olarak olası bir ayrımcılığı engellemektir. Bu yasal yaptırım aslında bağlayıcılığının dışında insan hak ve hürriyetlerine önem veren tüm ülkeler tarafından mecburi olmasına bakılmaksızın uygulanması gereken duruştur. Ancak demokratik olsun veya olmasın ülkelerin politikaları her durumda bu yasalarla örtüşmez. İhlaller her daim mevcuttur. Devlet kendiliğinden benimsediği çokkültürlülük politikası ile bireylerin haklarını yasalara bağlanmaksızın teminat altına alabilir ve etnisite meselesini bir reddetme meselesinden kurtarmış olmak

adına ilk adım atılmış olabilir. Çünkü etnisite hiç tartışmasız bir reddetme meselesidir.⁵³ Etnisiteye yapılan vurgu bu anlamda “etik” bir vurgu değildir “etik” olan, eşitliktir.⁵⁴

Etnik kimliği “etnik” olarak tanımlanan şey insanların kendi kurdukları sınırları diğerlerine karşı korumaları ve dolayısıyla onları reddetmeleridir. Burada reddetme nosyonuna karşı, çokkültürlülük bir tanıma ve kabul etme politikasıdır. Bir kültürel çoğulculuk biçimidir ve esasen özünde liberal bir çoğulcu toplum tasarımı yatar. O halde çokkültürlülüğü, farklı kültürel geleneklerin eşitlik temelinde bir arada yaşamalarına imkan tanıyan siyasal ve toplumsal bir sistem olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Çokkültürlülük günümüzde artan bir şekilde ırkların heterojenliğine ve yaşam tarzlarının çeşitliliğine vurgu yapar ve bu da aslında olumlu eylem politikaları anlamına gelir.⁵⁵ Birçok düşünür çokkültürlülüğü diğer etnik kökenlerden gelen insanların yerleştikleri yerin kültüründe eritilmesi anlamına gelen “eritme potası” ve farklı kültür değerlerinin toplumu zenginleştirdiği ve aynen kalması gerektiği anlamına gelen “salata kasesi” modellerinin arasında bir şey olarak görür. Safran bunu şöyle örneklendirir;

“Kaynaşmamış, ancak bir toplum içinde bir arada var olan etnik topluluklar, bir diğerini benimserler, yaygın üst değerleri kabul ederler, fakat kendi kişisel kimliklerini devam ettirirler ,eski anavatanlar ile ilişkilerini devam ettirebilirler veya ettirmezler ya da ondan telkinler alabilirler veya almazlar.”

Burada aslında bu çalışmayı ilgilendiren temel nokta anavatan ile ilişki kurup kurmamaları ile ilgilidir. Bu anlamda diasporik topluluk, toplumların “salata kasesi” modelinde daha uzun süre direnebilir, çünkü anavatanları ile ilişkilerini daha kolayca sürdürebilirler.

Çokkültürlülük esasen yalnızca farklılık ve kimlik ile ilgili bir kavram değildir. Farklı kültürlerle kaynaşmış olmaktan dolayı farklı kimliklerle beslenen insan gruplarının bireysel ve toplu yaşamlarını düzenlemekte kullandıkları inançlar ve uygulamalar ile de alakalıdır.⁵⁶ Bugün pek çok ülkede uygulanan farklı çoğulculuk biçimleri mevcuttur.

⁵³ Gerd Baumann, **Çokkültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek**, çev. Işıl Demirakın, Dost Yayınları, Ankara, 2006, s. 59.

⁵⁴ Hüsamettin Arslan, a.g.e., s. 115.

⁵⁵ Safran, a.g.m, s. 27.

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Bhikhu Parekh, **Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory**, Palgrave Publishing, England, 2005.

Çokkültürlü toplum kavramından burada kastedilen iki veya daha fazla kültürel topluluğu içeren toplum yapısıdır. Bu kavram aynı zamanda kültürel ayrıma da vurgu yapar. Dolayısıyla diasporik grupların içinde bulunduğu toplumlar en az iki farklı kültürü barındırdığından çokkültürlü toplumlar olarak adlandırılabilir. Ancak bir toplumun çokkültürlü olması, yönetimin uygulayacağı politikaların çokkültürlülük anlamında olumlu olduğu anlamına gelmez. Çokkültürlülük ile çokkültürlülük yanlısı olma durumu aynı şey değildir.

Çokkültürlülük en nihayetinde gücü paylaşma ve dahil olma temelinde toplumun genişlemesi ile ilgilidir. Hem tarihe baktığımızda hem de çağdaş toplumlarda bütün kültürler eşit statülere sahip değildirler. Azınlık kültürleri, tarihi sebeplerden dolayı, kültürsüzleştirilmeye, kolonyal asimilasyona ve çoğunluğun baskılarına maruz kalabilirler. Azınlık bölgelerdeki ekonomik gelişme eksikliğinden ötürü genellikle baskın olan kültürün ezici baskıları altında yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilir. Politik ve kültürel baskı ile, azınlık ekonomisi çoğunluğun desteğine bağlı hale getirilebilir.⁵⁷ Tüm bunlar çok kültürlü olan ancak çokkültürlülük yanlısı olmayan toplumlarda yaşayan azınlık gruplar için yüz yüze gelinebilecek problemlerdir. Ancak bu problemlerin aşılması ev sahibi ülkenin politik olarak takındığı çokkültürlülük yanlısı tavırla en aza indirgenebilir. Bu tutumu sağlamak için diasporaların siyasal eylemleri ve sahip oldukları siyasi güç etkili olabilir. Bugün Yahudi diasporası dünyanın en güçlü diasporası olarak görülebilir. Hem ekonomik anlamda dünya ticaretine yön veren, politik anlamda da dünya siyasetini etkileyen en önemli güçlerden biridir. Elbette Yahudi diasporası bu gücü ekonomik olarak geliştirmiş olmalarına ve kuvvetli lobi faaliyetlerine borçludurlar. Ayrıca kurdukları İsrail devleti de dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Yahudi diasporası üyeleri için önemli bir destek noktasıdır. Yahudiler ve dolayısıyla Yahudi diasporası için İsrail vatan olmaktan çok daha fazlasını ifade eder. İsrail Yahudiler için ebedi hayatın, Tanrı'nın Yahudilerin üzerinden eksik etmeyeceğini düşündükleri desteğin işaretidir. Bu güç devletlerin çokkültürlülük yanlısı olma faaliyetlerini de dolayısıyla etkileyebilir.

⁵⁷

Jing Lin, "Education and Cultural Sustainability for the Minority People in China: Challenges in the Era of Economic Reform and Globalization", **Cultural Education-Cultural Sustainability: Minority, Diaspora, Indigenous and Ethno-Religious Groups in Multicultural Societies**, ed. Zvi Bekerman - Ezra Kopelowitz, Routledge, New York, 2008, s. 71.

SONUÇ

Bu çalışmanın varmak istediği hedef daha önce de belirtildiği üzere diasporanın ne olduğu ve dolayısıyla ne olmadığıdır. Varılan noktada ele alınan konuların genişliği ve buna rağmen zamanın kısıtlı oluşu bu çalışmayı bir giriş metni olmaya mahkum etmiştir. Öncelikle diasporanın ne olduğuna dair bir tartışmanın ele alındığı ilk bölüm diaspora tarihini ele alırken, bu tarih içinde anlam karmaşalarını da farklı düşünürlerin kavrama dair atıfları ile ele alır. Bu anlamda denilebilir ki; diaspora kavramı kullanıldığı ilk günden bu yana her daim sabit bir anlama sahip olmamış, zaman zaman farklı durumlara atıfla kullanılırken özellikle son zamanlarda politikleştirilmiş ve kullanım alanları abartılmıştır. Bu anlam karmaşasının ve abartılı kullanımın önüne geçmenin bir yolu, kavramı benzerlerinden ayırmak ve her birinin farklı olan kullanım alanlarının sınırlarını çizmektir.

İkinci bölümde ele alınan transnasyonalizm kavramı, anlam olarak diaspora ile zaman zaman birbiri yerine kullanılan kavramların en belirgin örneklerinden biridir. Ancak diaspora kavramı ile transnasyonalizm kavramı birbirleriyle ortak noktalara sahip olsalar dahi aynı durumu adlandırmazlar. Transnasyonalizmin diasporadan en büyük farkı onun bir ideoloji olmasıdır. Bu durumda transnasyonal grup kavramı diaspora veya diasporik grup kavramına daha yakın bir kavramdır. Ancak bu kavramlar da elbette aynı niteliklere sahip gruplara atıfta bulunmazlar.

Diaspora kavramı ile ilişkili kavramlar elbette transnasyonalizm ile sınırlı değildir. Hatta bu çalışmada bahsedilen kavramlarla dahi sınırlı değildir. Ancak Temel olarak bahsedilmesi elzem olanlar bunlardır. Özellikle üçüncü bölümde ele alınan etnik grup, kimlik melezlik ve çokkültürlülük meseleleri diasporayı yakından ilgilendiren meselelerdir. Transnasyonal grup kavramına benzer şekilde diaspora ile karıştırılabilen bir diğer kavram etnik grup kavramıdır. Bütün bu gruplar birbirileri ile ilişkili ancak birbirlerinin yerine kullanılamayacak kadar ayrı anlamlara sahiptirler.

Üçüncü bölümde ele alınan bir diğer kavram olan kimlik diaspora tecrübesinde kimlik oluşumunu anlayabilmek için ele alınmıştır. Çalışmada da görüldüğü üzere diasporik kimlikler melez kimliklerdir. Melezlik bu anlamda bir sapkınlık değil ötekini anlayabilmenin ve kendini öteki olana anlatabilmenin en açık yoludur.

KAYNAKLAR

- ALİNİA Minoo, **Diaspora Mekanları**, çev. Fahriye Adsay, Avesta Yayınları, İstanbul, 2007.
- ARISTOPHANES, **Lysistrata, Kadınların Savaşı**, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000.
- ARMSTRONG J. A., “Mobilized and Proletarian Diasporas”, **American Political Science Rewiev**, S.20, 1976, ss. 393-408.
- ARSLAN Hüsamettin, **Jöntürkler, Jönkürtler, Muhafazakarlar**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2009.
- BASCH Linda – Schiller, Nina Glick - Blanc, Cristina Szanton, **Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation- States**, 1.b, Routledge, London, 1994
- BAUMANN Gerd, **Çokkültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek**, çev. Işıl Demirakin, Dost Yayınları, Ankara, 2006.
- BEKERMAN Zvi – Ezra KOPELOWİTZ, **Cultural Education-Cultural Sustainability: Minority, Diaspora, Indigenous and Ethno-Religious Groups in Multicultural Societies**, der. Zvi Bekerman ve Ezra Kopelowitz, Routledge, New York, 2008
- BHABHA Homi K., **The Location of Culture**, Routledge, Londra, 2004.
- BRAH Avtar, **Cartographies of Diaspora**, Routledge, London, 1996.
- BRAZIEL Jana Evans – Mannur, Anita, **Theorizing Diaspora**, Blackwell, USA, 2003.
- BRODWİN Paul, “The Dialectic of Marginality in the Haitian Community of Guadeloupe, French West Indies”, **Exile, Migration and Diaspora Reconsidered**, der. Marcus Bullock ve Peter Y. Paik, Rutgers University Press, New Jersey, 2009.
- BRUNEAU Michel, “Diasporas, Transnational Spaces and Communities”, **Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods**, ed. Rainer Bauböck ve Thomas Faist, 1.b, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2010.
- CANO Gustavo, **Organizing Immigrant Communities In American Cities: Is this Transnationalism, or What ?** University of California, San Diego Nisan, 2004.
- CLIFFORD, James, **Cultural Anthropology**, S. 9, No. 3, 1994, ss. 302-338.
- COHEN Robin, **Global Diasporas**, UCL Press, London, 1997.
- CONNOLY William E., **Kimlik ve Farklılık**, Ayrıntı yayınları, İstanbul, 1995.

- CURTIN Philip D., **Cross-Cultural Trade in World History (Studies in Comparative World History)**, Cambridge University Press, United Kingdom, 1984.
- DAHİNDEN Janine, “The Dynamics of Migrants’ Transnational Formations: Between Mobility and Locality”, **Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods**, ed. Rainer Bauböck ve Thomas Faist, 1.b, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2010.
- DUFOİX Stephane, **Diasporas**, University of California Press, London, 2008.
- FAIST Thomas, “Diaspora and Transnationalism: What Kind of Dance Partners?”, **Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods**, ed. Rainer Bauböck ve Thomas Faist, 1.b, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2010.
- GELLNER Ernst, , **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev. Günay Göksu Özdoğan, Büşra Ersanlı Behar, Hil Yayınları, 2008.
- GİLROY Paul, **Between Camps-Nations, Cultures and the Allure of Race**, Penguin Books, England, 2000.
- GOSCH Steve, “Cross Cultural Trade as a Framework for Teaching World History: Concepts and Applications”, **The History Teacher**, S.27, No:4, 1994.
- HALL Stuart, “Cultural Identity and Diaspora”, **Identity: Community, Culture, Difference**, der. Jonathan Rutherford, Lawrence and Wishart.
- HOBBSAWM Eric, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, **Geleneğin İcadı**, der. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.
- JACOBSON M. F. **Special Sorrows: The Diasporic Imagination of Irish, Polish, and Jewish Immigrants in the United States**. Harvard University Press, Cambridge, 1995
- KALRA Virinder – Raminder K. KALHON – John HUTYNUK, **Diaspora and Hybridity**, Sage Publications, London, 2005.
- KOKOT Waltraud – Tölölyan, Khachig – Alfonso, Carolin, **Diaspora, Identity and Religion**, Routledge, London-New York, 2004.
- KURUBAŞ Erol, “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, **Doğu Batı**, S. 44, Yıl 11, Ankara, 2008.
- LAGUERRE Michel S., **Diaspora, Politics and Globalization**, Palgrave Macmillan, New York, 2006.
- LIN Jing, “Education and Cultural Sustainability for the Minority People in China: Challenges in the Era of Economic Reform and Globalization”, **Cultural Education-Cultural Sustainability: Minority, Diaspora, Indigenous and**

- Ethno-Religious Groups in Multicultural Societies**, der. Zvi Bekerman, Ezra Kopelowitz, Routledge, New York, 2008.
- MEDINA Pablo, **Identity, Memory and Diaspora**, der., Jorge J. E. Gracia, Lynette M. F. Bosch ve Isabel Alvarez Borland, State University of New York, 2008.
- NNAEMEKA Obioma, “Re-imaginig the Diaspora: History, Responsibility, and Commitment in an Age of Globalization”, **Dialectical Anthropology**, S.31, Indianapolis, 2007, s.129.
- PAREKH Bhikhu, **Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory**, Palgrave Publishing, İngiltere, 2005.
- RAFAEL Eliezer Ben- Sternberg, Yitzhak ‘Debating Transnationalism’,ed, Eliezer Ben-Rafael ve Yitzhak Sternberg **Transnationalism: Diasporas and the advent of a new (dis)order**, 1.b, Brill, Boston, 2009, ss. 1-29.
- REMENNICK Larissa, **The Blackwell Encyclopedia of Sociology**, ed. George Ritzer, Blackwell Publishing, United Kingdom, 2007.
- SAFRAN William, “Diasporas in Modern Societes: Myths and of Homeland and Return”, **Diaspora**, Spring 1991, ss. 83-99.
- SAFRAN William, “Deconstructing and Comparing Diasporas”, **Diaspora, Identity and Religion**, der., Waltraud Kokot, Khachig Tölölyan ve Carolin Alfonso, Routledge, Londra ve New York, 2004.
- SCHERMERHON Richard, “Ethnicity and Minority Groups”, **Ethnicity**, der. John Hutchinson ve Anthony D. Smith, Oxford University Press, Oxford-Newyork, 1996.
- SCHNAPPER Dominique, **Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki**, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- SHEFFER Gabriel, **Diaspora Politics**, Cambridge University, Press, New York, 2003.
- SMITH Anthony D., **Ulusların Etnik Kökeni**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.
- SMITH Anthony, **Milli kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- SOMERSAN Semra, **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- VERTOVEC Steven , **Transnationalism**, Routledge; New York, 2009.
- WATERBURY Myra, “Bridging the Divide: Towards a Comparative Framework for Understanding Kin State and Migrant-Sending StateDiaspora Politics”, **Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods**, ed. Rainer Bauböck ve Thomas Faist, Amsterdam University Press,Amsterdam, 2010.

WEERAKKODY Niranjala D., “Where Else Have You Been? The Effects of Diaspora Consciousness and Transcultural Mixtures on Ethnic Identity” **Issues in Informing Science and Information Technology**, S. 3., Avustralya, 2006, s. 714.

WENGER Etienne, **Communities of Practice: Learning, Meaning and Identity**, Cambridge University Press, United Kingdom, 1999.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	KÜBRA		HİDİROĞLU
Doğum Yeri ve Yılı	İSTANBUL		1987
Bildiği Yabancı Diller	İNGİLİZCE		
ve Düzeyi	İYİ		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2000	2004	ÖZEL ÜMRANIYE İRFAN LİSESİ (Y.D.A)
Lisans	2004	2008	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ
Yüksek Lisans	2008	2011	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	k.hidiroglu@gmail.com		
	Tarih İmza		
	Adı Soyadı		